

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK: Sociologija

UTJECAJ CYBER KULTURE NA SVAKODNEVNI ŽIVOT
Magistarski rad

Kandidatkinja:

Adna Jozić

Mentor:

Doc. Dr. Sarina Bakić

Sarajevo, Juli, 2021

„Društveni mediji nas uvježbavaju da upoređujemo svoj život, umjesto da cijenimo sve što jesmo. Nije ni čudo zašto su svi uvijek depresivni.“

- William James Murray –

„Elektronska komunikacija nikada neće biti zamena za lice koje svojom dušom podstiče drugo lice da bude hrabro i iskreno.“

- Čarls Dickens -

SADRŽAJ

1. UVOD	3
I DIO: METODOLOŠKI OKVIR RADA	4
2. PROBLEM ISTRAŽIVANJA.....	4
2.1. Predmet istraživanja	4
2.2. Ciljevi istraživanja	4
2.3. Osnovna i pomoćna hipoteza.....	5
2.4. Metode istraživanja.....	5
2.5. Struktura po poglavljima sa kratkim obrazloženjem	6
2.6. Definiranje pojmova	7
II DIO: TEORIJSKI OKVIR.....	8
3.1. HISTORIJSKI RAZVOJ INTERNETA	8
3.2. Prednosti i mane interneta	9
4. ŽIVOT U DIGITALNOM DOBU	11
4.1. Digitalno doba: promjena koja utječe na ljude	12
4.2. Izazovi i rizici digitalnog svijeta	13
4.3. Djeca u digitalnom svijetu i njihov razvoj.....	14
4.4. Sigurnost djece u digitalnom svijetu	17
4.5. Treća starosna dob u digitalnom svijetu	18
4.6. Ovisnost o digitalnom (internetskom) svijetu	19
4.7. Ovisnost o računaru	21
5. INTERNET U SVAKODNEVNICI	24
5.1. Internet kao poveznica u ostvarivanju emotivnih veza	26
5.2. Internet i prijateljstvo.....	28
5.3. Internet i televizija	30
5.4. Internet i seksualni odnosi	35
5.5. Internet i postmoderna	37
5.6. Tehnozajednica i ljudsko „Ja“ na internetu	37
5.7. Internet kao zabava i potreba za osobe sa invaliditetom	38
6. INTERNET I POSAO	39
6.1. Internet i obrazovanje	39
6.2. Online učenje kao dopunska nastava	43
6.3. Prednosti i nedostaci online učenja	44
6.4. Online učenje putem mobilnih uređaja.....	45
6.5. Virtuelna učionica i online učenje	46

7. INTERNET, ZDRAVSTVO I MEDICINA	47
7.1. Kibermedicina	47
7.2. Cyberhondrija	48
7.3. Medicinski blogovi i forumi	48
6.5. Internetska komunikacija između doktora i bolesnika	49
6.6. Kvalitet medicinskih informacija na internetu	52
7. INTERNET I EKONOMIJA	53
7.1. Definicija nove ekonomije.....	54
8. INTERNET I UMJETNOST	54
9. DRUŠTVENE MREŽE.....	56
9.1. Facebook.....	58
9.2. Instagram	60
9.3. Viber	61
9.4. Twitter	62
9.5. Snapchat.....	63
9.6. Tik Tok	63
11. CYBER NASILJE.....	64
12. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE.....	68
12.1. Opis uzorka.....	68
12.2. Opis primjenjene metodologije	68
12.3. Anketni upitnik	68
12.4. Zaključno razmatranje anketnog ispitivanja.....	84
13. ZAKLJUČAK	86
14. LITERATURA	87
15. POPIS SKRAĆENICA	93
16. POPIS SLIKA I GRAFIKONA	94
17. Prilozi	95
17.1. Anketa:.....	95
IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA	100

1. UVOD

Posljednjih godina, česta tema za razmatranje i istraživanje je upravo internet, cyber kultura, i način ponašanja ljudi na društvenim mrežama. Cyber kultura je nova normalnost, i u svakodnevnom životu je neizostavan dio. Cyber kultura se veže za mnoge pojmove, pa je tako i digitalno doba jedan od naziva za današnje doba u kojima ljudi žive. Poseban akcenat u digitalnom dobu je na mladim, jer oni većinu vremena koriste sve dobrobiti cyber kulture. Međutim, rizici koje cyber kultura nosi sa sobom su veliki. Internet je postao dio ljudskih života, i oni nisu svjesni posljedica koje im internet može donijeti. Isto tako, tu su i dobre strane interneta kao što su brza dostupnost informacija, mogućnost učenja i istraživanja novog i drugačijeg, što uveliko pomaže mladim ljudima. Jedan od osnovnih problema cyber kulture u svakodnevnicima jeste upravo cyber bullying ili nasilje putem interneta, koje je sve učestalije i opasnije. Cyber nasilje može uništiti veliki broj mladih života a da osoba koja vrši nasilje toga nije ni svjesna. Takvi profili osoba, koji vrše cyber nasilje, putem komentara, ili direktnog razgovora sa nekim, nisu ni svjesni koje posljedice to može donijeti nekome, jer je za njih to samo „bezazlena“ igra, gdje su žrtve većinom mladi ljudi.

U prvom djelu obuhvaćen je metodološki dio, koji se sastoji iz predmeta, problema i ciljeva istraživanja, te od osnovne i sporednih hipoteza. Također u prvom dijelu su navedeni osnovni pojmovi sa kojima će se lakše razumjeti problematika istraživanja ove teme. U drugom, teorijskom dijelu, obuhvaćene su sve bitne teme u sklopu cyber kulture i svakodnevnog života, koje su sastavni dio istraživanja koje je sprovedeno. Istraživanje je sprovedeno u obliku ankete putem Google forme, gdje su ispitanici odgovarali na dvadeset jednostavnih pitanja o načinu življenja i funkcinisanju ljudi u Cyber kulturi, kao njihovom svakodnevnom životu. Glavni cilj istraživanja jeste da se pokaže da li su ljudi ovisni o internetu, društvenim mrežama, i da li ljudi gube svoje „ja“ na internetu. U posljednjem djelu rada se nalazi zaključak, u kojem su iznesene određeni zaključni o zadatoj temi, a koji su zasnovani na istraživanju putem ankete. Također došli smo do zaključka da li su hipoteze sa početka rada potvrđene ili ne.

I DIO: METODOLOŠKI OKVIR RADA

2. PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Kao predmet istraživanja bit će digitalni svijet sa osvrtom na cyber kulturu te poređenje života sad i prije. Problemi koji će biti predstavljeni su ovisnost ljudi prema društvenim mrežama, promjena ponašanja online i offline, te kako je i zašto digitalizacija promijenila svijet i kako ga i dalje mijenja i na koji način. Ono što će nam pomoći u tome jeste antropološki koncept koji upravo govori o načinu života koji tehnologija oblikuje. Problemi će se uglavnom odnositi na utjecaj digitalnog života na živote ljudi, i na koji način, kakve su to promjene, s posebnim akcentom na društvene mreže. Na osnovu navedenog, problemsko pitanje će glasiti: Da li smo danas više prisutni u virtualnom ili realnom svijetu?

2.1. Predmet istraživanja

Na osnovu problema istraživanja, definisan je i predmet istraživanja ovog rada: potrebno je istražiti koliko ljudi dnevno provode vremena na internetu, koji internet sajtovi su najviše posjećeni, da li su više aktivna starija ili mlađa populacija na društvenim mrežama, kakav identitet su stvorili na društvenim mrežama te šta im društvene mreže pružaju? Kada je u pitanju identitet na društvenim mrežama, istražiti ćemo i pitanje tzv. virtuelnog identiteta, koliko je on drugačiji u odnosu na 'stvarni identitet' ljudi.

2.2. Ciljevi istraživanja

Sukladno problemskom pitanju i predmetom istraživanja, određeni su ciljevi i svrha magistarskog rada. Prije svega, pažnju ćemo posvetiti očekivanjima u okviru kojih ćemo provesti istraživanje ovog problema i time ćemo doći do podataka koji će nam pomoći da kreiramo jednim dijelom sliku o odnosu ljudi i interneta u njihovom svakodnevnom životu. Kao generalni cilj ovog istraživanja podrazumijevamo dobijanje rezultata istraživanja kojim ćemo doći do podataka o tome da li se građani Bosne i Hercegovine udaljavaju od fizičkog svijeta.

Svrha istraživanja će biti da dođemo do adekvatnih odgovora koji se tiču konkretno cjelokupnog načina života ljudi, i na koji način oni žive u “novom dobu”. Kako bi se došlo do rješenja problema istraživanja i ostvarili ciljevi istraživanja potrebno je dati odgovore na sljedeća pitanja:

- Koja generacija je najviše prisutna na društvenim mrežama u Bosni i Hercegovini?
- Kako internet utječe na individue?
- Na koji način nas Internet može ugroziti i da li su ljudi svjesni nekih od opasnosti Interneta?
- Koje društvene mreže su najpopularnije?
- Da li se ljudi osjećaju ugodnije u virtualnom svijetu u odnosu na fizički svijet?

2.3. Osnovna i pomoćna hipoteza

Osnovna hipoteza glasi:

- **H1: Cyber kultura je nova normalnost savremenog društva koja uveliko mijenja čovjekov svakodnevni život.**

Sporedne hipoteze:

- *H1.1: Digitalno doba određuje drugačije načine i stilove života*
- *H1.2: : Ljudi postaju „zarobljenici“ cyber kulture*

2.4. Metode istraživanja

Rad će se sastojati od teorijskog i empirijskog dijela. Za teorijski dio koristit će se teorijski uvidi o cyber kulturi. Govorit će se od samog nastanka Interneta, preko najvažnijih karakteristika Interneta, pa do fenomena prihvatanja/odbijanja tzv. nove normalnosti. Što se tiče empirijskog dijela, a u okviru tehnika, kreirat ćemo online anketu . Anketa će se sastojati od 15 kraćih i jasnih pitanja.

Pokušat ćemo do doći do podataka kako ljudi gledaju na novo (digitalno) doba, koliko vremena provode na internetu, i šta im je to loše a šta dobro donijelo.

Uzorkom će biti zastupljeno stanovništvo od 18 do 65+ godina. Rezultati ankete bit će predstavljeni grafikonima uz prateće analize. Za prikupljanje podataka koristiti ću se sljedećim metodama:

- Metoda dokazivanja

- Metoda komparacije
- Induktivna metoda
- Deduktivna metoda
- Metoda deskripcije.

2.5. Struktura po poglavljima sa kratkim obrazloženjem

1. Uvod

2. Teorijsko-metodološki okvir istraživanja – Ovo poglavlje objašnjava probleme i predmet osnovnog istraživanja te koja je svrha i ciljevi tog istraživanja, te će biti definisani određeni pojmovi koji su ključni za istraživanje.

3. Historijski razvoj interneta- U ovom poglavlju će se opisati nastanak i razvoj Interneta, njegov sve veći uticaj na svakodnevni život savremenog čovjeka

4. Život u digitalnom dobu- Poglavlje koje objašnjava kako i na koji način digitalno doba utječe na promjene kod ljudi odnosno njihovim navikama u svakodnevnom životu, koliko i na koji način ovisnost o cyber kulturi i koje to sve izazove nosi sa sobom.

5. Internet u svakodnevnicima- Ovdje će biti objašnjeno kako funkcionišu internet i prijateljstvo i na koji način, te kako cyber kultura utiče na obrazovanje, kako na životne stilove: slobodno vrijeme, hobije, međuljudsku komunikaciju i odnose, na poslovne odnose, na odnos prema umjetnosti, s naglaskom na društvene mreže- o uticaju poznatih osoba iz svih sfera javnog života: facebook, Instagram, twitter na stilove života ljudi

6. Empirijsko istraživanje

7. Analiza empirijskog istraživanja

8. Zaključno razmatranje

2.6. Definiranje pojmova

- **Digitalno doba**

Digitalno doba ili informatičko doba, jeste pojam koji nam predstavlja ali i opisuje svijet danas, odnosno ono novo sa čime se ljudi prije nisu mogli susresti. Digitalno doba sa sobom nosi mnogo izazova, i samim tim mnogo prednosti i mana. Budući da ljudi nisu navikli na ovakav način života, i poslije niza godina se navikavaju, jer se digitalno doba razvija iz godine u godinu i sa sobom donosi nove fenomene, tako da ljudi i ne stignu da se naviknu na nešto novo, a digitalni svijet već proizvodi još više novina i promjena.

Digitalno je doba nastalo odmah poslije industrijskog, i taj pojam je prvobitno označavao način protoka informacija, odnosno informacije su se mnogo brže prenosile sa pojavom digitalnog doba nego ranije, što i mnogi potvrđuju. Digitalno doba mijenja sve, način života, funkcionisanje ljudi u prirodi, njihovo ponašanje, što sve utiče i na njihov svakodnevni život.

Također, govoreći o digitalnom dobu, to se ne odnosi samo na područje Interneta i ono što se na to odražava, digitalno doba utječe i na ekonomiju, koja također koristi digitalno doba za razvoj nauke i tehnologije i brži i efikasniji protok informacija.

- **Cyber kultura**

Cyber kultura je pojam koji se ustvari odnosi na kulturu koja je na sve načine povezana sa cyber-om, tj. odnosi se na internet, komunikaciju putem interneta, identitet online i offline, te virtuelnu stvarnost i virtuelne zajednice, koje su u realnosti predstavljene u sasvim drugačijem svjetlu. Cyber kultura nam govori o cjelokupnoj promjeni ljudskog života. Cyber kultura nam objašnjava odnos između modernog doba i postmoderne, drugačijeg razumijevanja i pristupu životu.

- **Društvo**

Pojam društva može se okarakterisati na više načina, međutim suština je da društvo predstavlja ustvari skupine ljudi koji su međusobno povezani, direktno ili indirektno sa nekim postupcima. Do društvene interakcije dolazi ako članovi društva imaju neke zajedničke ciljeve ili interese.

Pojam društva se ne može generalizovati zbog toga što se društvo može odnositi i na društvo u smislu vjere i u smislu nacije. Dakle, pojam društva se može tumačiti na ovaj način, a često može imati i neodređeno značenje.

II DIO: TEORIJSKI OKVIR

3.1. HISTORIJSKI RAZVOJ INTERNETA

Pojam interneta postao je prepoznatljiva oznaka za prostor i elektronske sisteme, u kojim ljudi mogu izraziti svoje ideje kako bi stvorili novu kompjutersku "realnost" koja je zbir ljudskih ideja, mišljenja, ideologija i djelatnosti. (Džouns, 2001:97)

Sjedinjene Američke Države su 31.01. 1958. godine lansirale „Explorer I“, prvi satelit koji je u potpunosti izmjenio razmišljanja američkih naučnika. (Kušen, 2016:8) Lansiranje satelita ujedno je značio odgovor Sovjetskom Savezu koji je svoj prvi satelit lansirao nekoliko mjeseci prije SAD-a, 04. Oktobra 1957. godine, pod nazivom „Sputnik I“. (Kušen, 2016:8) Tadašnji predsjednik Amerike Eisenhower rekao je kako će Amerika uvijek biti naprednija u odnosu na Sovjetski savez. Zbog toga, lansiranje prvih satelita smatralo se događajem koji će pokrenuti razvoj interneta, a kasnije i weba kao jedne od najkorištenijih usluga mreže. Lansiranje prvih satelita dogodilo se deset godina poslije samog početka „Hladnog rata“ , te su svi počeli strahovati kako će razvoj tehnologija dovesti i do upotrebe teškog naoružanja za masovno uništenje. Zbog toga, američka vlada je počela sa osnivanjem centralne organizacije pod nazivom „Advanced Research Projects Agency“ ili „ARPA“. To je organizacija koja je radila pod rukovodstvom Ministarstva obrane Sjedinjenih Američkih Država, a uloga organizacije je bila da razvije sistem za ranije otkrivanje opasnosti od nuklearnih napada, te da time osigura stalnu vezu između zapovjedničkih lokacija širom Sjedinjenih Američkih Država. J.C.R.Licklider 1962- godine je u pogon pustio mrežu „ARPANET“. (Kušen, 2016:9) Prva poruka „LOGIN“ poslana je s računara Sveučilišta u Kaliforniji (UCLA), na računar Sveučilišta Stanford. Od poslana poruke, samo dio poruke je stigao i to dio „LO“, nakon čega se mreža srušila.

ARPANET se postepeno razvijao i 1971. godine mu se pridružuje i mreža ALOHAnet sa Sveučilišta Hawaii, a dvije godine kasnije 1973. godine pridružila se i mreže iz Norveške i Londona. (Kušen, 2016:9)

Zbog problema u komunikaciji, 1979. godine taj problem rješava naučnik Vinton Cerf, koji je uveo TCP protokol iz koje kasnije nastaje protokol koji se i danas koristi, IP protokol. (Kušen,

2016:9) Mreža se isključivo koristila u vojne svrhe sve od osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, te zatim mrežu počinju koristiti naučnici za razmjenu datoteka i podataka. (Kušen, 2016:9)

3.2. Prednosti i mane interneta

Internet kao mreža koja povezuje društvo na razne načine, povezuje ljude na razne načine, s tim da internet ima mnogo prednosti i mana koji također mogu utjecati na tu komunikaciju između ljudi, a i na samo funkcionisanje mreže.

Internet ima brojne pozitivne strane kao što su: (Ružić, 2009:232)

- Razvoj informacijskog društva
- Ogromna količina informacije koja je dostupna svakom
- Brzo se pronalaze naučne, tehnološke, i druge informacije
- Razmjena informacije sa čitavim svijetom
- Marketinške akcije na globalnom nivou
- Mogućnost objedinjenja etničkih grupa nezavisno od udaljenosti
- Nove mogućnosti ekonomskog razvoja
- Mogućnost učenja na daljinu.

Gledajući sve ove pozitivne strane ipak je više negativnih, koje se povećavaju iz godine u godinu, počevši od nasilja putem interneta, lažnih informacija, dječije pornografije itd. Između ostalog iako je svrstano u pozitivne strane, dostupnost svima se ipak može svrstati i u negativne strane, šta više više je to neka negativna stavka, jer kada bi internet djeci bio manje dostupan, manje bi bilo i samoubistava kod djece, i samopovrijeđivanja koji su produkt interneta, odnosno sadržaja koji se nalazi na internetu.

”Shvatio sam da nije istina da mi mozak naprosto luta. Bio je gladan. Zahtijevao je da ga se hrani onako kako to čini Internet – a što je više dobivao, bio je gladniji. I kad nisam bio za kompjuterom, osjećao sam potrebu da provjerim e-mail, malo klikam po linkovima ili da nešto izguglam. Htio sam povezanost. Internet me pretvorio u nešto nalik brzom stroju za obradu podataka, u ljudski HAL .“ (Psihomoljac, 2013)

Pored osnovnih stvari koje pruža internet, također imamo i druge prednosti: (Škare, 2006:31)

- Internet pruža podršku nizu procesa u poduzeću u cilju razvoja proizvoda i pružanja usluga za potrošače.
- Moćan je komunikacijski medij kojim se mogu uvezati različite funkcije unutar firme.
- Omogućuje upravljanje informacijama koje su ključne za oblikovanje i primjenu poslovne strategije.
- Vizija firme treba koristiti nove mogućnosti koje će internet pružati u budućnosti, jer će tada njegova uloga u poslu većine biti od velikog značaja.

Osim što nam je već poznato, i na šta nas stalno ljekari upozoravaju je da nam internet, odnosno općenito korištenje mobitela, loše utiče na vid, još je nekoliko tih negativnih strana.

Neke od njih su: (Bajrić, 2018:10)

- Izloženost neprijateljskim, vrlo uznemirujućim ili nepristojnim e-mail porukama
- Pretjerana izolovanost djece i mladih koja potiče iz učestalog korištenja tehnologije (tableta, računara, mobitela) i interneta.
- Izlaganje seksualnim ili nasilnim sadržajima, kao i to da su vrlo lahko dostupne neke neprimjerene informacije npr. Pornografija, stranice koje propagiraju mržnju i nasilje i sl.
- Direktna izloženost djece u komunikaciji sa starijim osobama koji mogu biti pedofili i koji će od njih tražiti neprimjerene slike, koje kasnije mogu iskoristiti u svoje loše namjere, i također ih pokupati nagovoriti na izlazak, gdje će po drugi put biti obmanuti.

Međutim, kada se saberu i pozitivne i negativne strane, i sve ono što djeca rade, i mogu raditi na internetu, krivica je na roditeljima. Ako pogledamo životnu dob djece koja koriste internet, shvatit ćemo da je tu potrebno dobro odgajanje djece, pogotovo do 12-te godine, koje su ključne. Kada djete postane punoljetno, ima pravo raditi šta želi, ali ako je imao dobro odgajanje, neće raditi ništa što bi moglo naštetiti njemu i drugima.

Jedno od istraživanja pokazalo je da djete u adolescentskom uzrastu najveću intimnost u odnosima ima sa roditeljima, i to posebno sa majkom. U roditeljstvu puno je više ispitivano ponašanje majke nego oca.

Međutim, niz istraživanja su dokazala da kada je u pitanju intimnost, njegovanje i sama kontrola, ključnu ulogu ima otac. (Deković, Raboteg, 2016: 429)

Adolescenti koji imaju blisku vezu s roditeljima, oni pokazuju veće samopoštovanje, odgovornosti, a i manje su problematični ili devijanti u odnosu na adolescente koji nemaju bliske odnose s roditeljima. Osim roditelja, prijatelji i vršnjaci smatraju se glavnim socijalizacijskim faktorima koji na njih sve više djeluju, pogotovo na prelazu iz djetinjstva u adolescenciju. U ovom razdoblju prijateljstvo se počinje ogledati i kroz uzajamnost, dijeljenje s drugom osobom i povjeravanje. (Deković, Raboteg, 2016: 430)

Dakle, posmatrajući ovaj dio, možemo reći da roditelji osim odgajanja, moraju paziti i sa kim se druže njihova djeca jer sve to utiče na njihovo ponašanje koje prenose na internet, ili koje primjenjuju na istom.

Djetetu je potreban stalni kontakt sa majkom, odnosno emocionalni dodir, kao i razgovor. Ako bi dijete raslo, i razvijalo se u nepogodnoj okolini, gdje nema roditeljske ljubavi i pažnje, dijete će psihički biti uništeno, i osjećat će se bezvrijedno. (Gegić, 2017:31)

Upravo zbog izostanka roditeljske pažnje i ljubavi, djeca utjehu traže na internetu, gdje djeluju nepromišljeno, i često su meta prevara. Ovo nam je i pokazatelj koliko roditelji u ranom djetinjstvu, a kasnije i prijatelji mogu da utiču na naše ponašanje, i koliko u nekim situacijama taj odnos može biti od velike važnosti.

Internet treba shvatiti kao jedan novi oblik vladanja društvom. (Vajzović, Hibert, Turčilo, Vučetić, Silajdžić, 2021:201)

4. ŽIVOT U DIGITALNOM DOBU

Razvojem digitalnog doba, koje je uključivalo pojavu društvenih mreža, igrice, aplikacija na pametnim telefonima, sve je to postalo lakši protok informacija, što je dosta pomoglo ljudima, ali s druge strane digitalno doba za sobom je povuklo mnogo socijalnih i etičkih pitanja. Pitanja koja su se sa dolaskom novog doba pojavila, su pitanja koja se odnose na zloupotrebu naših podataka na internetu, kršenje privatnosti, krađu identiteta u smislu uzimanja naših slika sa društvenih mreža itd. Nadalje, imamo još dosta pitanja, koja se razmatraju sa dolaskom digitalnog doba a to je maloljetnička ili vršnjačka delikvencija, izloženost mladih osoba igricama, koje u većini slučajeva podstiču nasilje, cyber bulling i sl. Na djecu, kao ranjivu

skupinu u ovom digitalnom dobu, posebno bi se trebala obratiti pažnja, jer su oni neprestano izloženi opasnostima koje taj svijet sa sobom nosi.

Digitalno doba ili informacijsko doba je doba sa kojim se trenutno susrećemo, i koje je preuzelo čitav svijet. Upotreba tehnologije (tableta, mobitela, računara) sve je to dovelo postepeno do razvoja digitalnog doba, koje se izborilo za svoje mjesto u svijetu. Puno je toga što je negativno u ovom novom „digitalnom dobu“ međutim, neminovno je to da je sve više pristalica ovog doba, i da su se ljudi navikli na ovakav način života, možda čak i previše.

Informacijsko doba određuje vrednovanje znanja i informacija kao sredstvo zbog čega informacijsko-komunikacijska tehnologija postaje glavno mjesto drugačijeg načina učenja, mišljenja, poslovanja i međuljudskih odnosa. Zbog toga što stvaranje znanja nije više direktno vezano za okruženje škole, težište se prebacuje s nastavnika na proces učenja, odnosno uči se putem novih medija, novih tehnologija itd. Upravo zbog toga škole mjenjaju svoj način funkcionisanja, upotrebljavajući informacijsko-komunikacijske tehnologije, što je izuzetno važno jer nam je i informacijska i medijska pismenost potrebna kako bi smo razvijali nova znanja, razvijali sebe kao osobu, te kako bi smo učestvovali i bili produktivni u demokratskom društvu. (Vajzović, Hibert, Turčilo, Vučetić, Silajdžić, 2021:135)

Bilo da je u pitanju televizija, radio, film ili internet, praktično svako sredstvo, koje služi za komunikaciju će se prije ili kasnije smatrati uzrokom promjena i revolucije. Takav slučaj je upravo sa razvojem tehnologije, digitalnog doba, pogotovo kada je u pitanju razvoj interneta. (Džouns, 2001:17)

Osobe koje su rođene početkom osamdesetih godina prošlog vijeka, pa sve do kaja devedesetih godina 20. vijeka, nazivaju se generacijom M, odnosno onom generacijom kojoj je digitalno doba bilo nepoznanica. (Šmakić, 2012:100) Kako se prelazilo iz devedesetih u noviji vijek, s tim je došao i razvoj novih generacija koje su poznavale i ušle u to digitalno doba, koje su se djelile na B G i A G generacije, a kasnije su nazvane i generacijom Z. (Šmakić, 2012:100)

Generaciju Z čine osobe koje su rođene u periodu od 1994 do 2010 godine. (Golijanin, Miljković, Alčaković, Gavrilović, Savković, Stamenković, 2015:506)

4.1. Digitalno doba: promjena koja utječe na ljude

Digitalni svijet, nekada poznat i kao virtualni svijet, već dugi niz godina je dio realnog svijeta tj. stvarnog svijeta.

Naše ponašanje i funkcionisanje u tom digitalnom svijetu ima realne posljedice u našem stvarnom životu. Svjesno ili nesvjesno digitalno doba je sa sobom donijelo dosta promjena, koje su ljudi s vremenom prihvatili. Počevši od toga da ljudi svakodnevno kupuju, vrše transakcije, komuniciraju u digitalnom svijetu, što znači da svakodnevno koriste svoje tablete, računare i mobitele onako „u hodu“. Međutim, ljude niko ne prisiljava da koriste sve tehničke stvari, iako je to naša nova normalnost, mi smo jedini krivci za sve promjene koje su nam se desile. Čovjek ima izbor, samo što bira uvijek ono pogrešno. (Veliki, Šolić, 2019:9)

U digitalnom dobu imamo mnogo sastavnica koje čine to doba, između ostalog tu su i digitalni mediji koji mogu jako utjecati na ponašanje i socijalizaciju kod djece, s tim da mediji nemaju osjećaj kako će neka vijest utjecati na mlade. Kada je riječ o samim promjenama, u digitalno doba sve se mijenja pa i komunikacija i interakcija između ljudi. Dakle, ono vrijeme koje su mladi, a i oni stariji provodili sa porodicom, sada su to vrijeme zamijenili druženjem sa digitalnom tehnologijom. To vrijeme koje mladi provode u digitalnom svijetu, često nije pod nadzorom roditelja, tako da je to još jedna loša osobina, koju je ovo doba donijelo sa sobom, i velika promjena koja je zadržana kod mladih osoba. (Veliki, Šolić, 2019:16)

Kada je riječ o komunikaciji virtualnoj, odnosno onoj komunikaciju kojom smo zamijenili stvarnu komunikaciju, tu se također javljaju problemi, iz razloga jer ljudi kada komuniciraju putem društvenih mreža, koje su potaknute digitalnim svijetom, takva vrsta komunikacije često može biti pogrešno protumačena, i neshvaćena. Radi se o tome da osobe koje koriste takav vid komunikacije, ne mogu da time izraze svoja osjećanja, radost, divljenje, šta više, često neke poruke budu pogrešno protumačene, i tu nastaje problem, odnosno sukob potaknut digitalnom tehnologijom. Nadalje, digitalno doba je donijelo promjene koje su itekako utjecale na ljude, time što se ljudi izoluju od drugih ljudi, traže utjehu u tom digitalnom svijetu, i ljudi s vremenom gube komunikacijske vještine, i uopšte moć govora sa drugim ljudima. Takve osobe, zavisne od novog doba, gube svoje prvobitno ponašanje u stvarnom svijetu. (Šmakić, 2012:105)

4.2. Izazovi i rizici digitalnog svijeta

Kada sve sagledamo, nema oblasti u životu koja nije obuhvaćena digitalizacijom. S tim u vezi, mijenjaju se mnoge stvari uključujući i to da se ljudima zatvaraju stare, a pružaju nove mogućnosti za posao, samim tim se i mijenja i njihov život, i funkcionisanje u istom. Upoznati smo sa tim da se sve više prodaju te tehnološke digitalizovane stvari, počevši od mobitela, tableta, računara itd.

Prije su se televizori prodavali u velikom broju, međutim sa dolaskom novih stvari, kao što je već rečeno (mobiteli, tableti, računari), prodaja televizora je pala u zaborav. Ista stvar je i sa CD-ovima, koji su se prije slušali na kasetofonima, u autu, a sada je to sve zamjenjeno platformom koja se zove YouTube, gdje su sve pjesme dostupne, a tu je i USB priključak na koji možemo prebaciti željene pjesme i slušati ih dok putujemo u automobilu. Dakle kao što je rečeno, svaka sfera u životu obilježena je digitalizacijom. (Filipović, 2018:2)

Oni koji se osjećaju sigurnije ako komuniciraju na internetu nego u stvarnom životu, oni vješto koriste anonimnost i to koriste za komunikaciju sa strancima, što je ujedno i jedan od rizika, ali s druge strane pojedina djeca su stidna, pa je manja vjerovatnoća da će se sastati sa strancem. Osim te skupine ljude, imamo i one asocijalne, bez prijatelja, koji su nekada se razočarali u prijateljstva, pa traže to isto u virtuelnom svijetu, što je još jedan rizik od prevare od strane nekog nepoznatog, koji iz tog nekog prijateljstva može da izvuče korist, pogotovo ako je druga strana ranjiva. Svi rizici, ne bi postojali da djeca imaju dobru komunikaciju sa svojim roditeljima, i da im oni pružaju dovoljno pažanje, u suprotnom ako to nemaju, djeca savjete traže na internetu. (Veliki, Šolić, 2019:85)

4.3. Djeca u digitalnom svijetu i njihov razvoj

Od trenutka kada na stotine miliona djece dođe na svijet, ta djeca postaju dijelom stalnog širenja digitalnog svijeta, postaju dio digitalne komunikacije, povezanosti sa ostalima. Od rođenja oni su uključeni u taj svijet, jer njihovi prvi dani života i odrastanja, njihovi roditelji djele na društvenim mrežama, i samim tim postaju nesvjesno dio tog svijeta. Kada odrastu, već sami odlučuju kako će i na koji način iskoristiti taj svijet, i tada postaju svjesno uključeni u sve to. Za djecu koja žive na udaljenim mjestima ili za onu djecu koja su socijalno isključena zbog siromaštva, neke inovacije, i put ka boljem životu.

Međutim, mnoga djeca ne mogu uživati u svojoj raskoši digitalizacije, iz razloga što to nekome nije uopšte dostupno, ili imaju loš kvalitet pristupa. Ono što je za djecu rizično jeste što im se ugrožava privatnost a da oni to i ne znaju, iz nekog razloga naiđu na pogrešnu osobu koja počinje vršiti psihično nasilje nad njima, počinju prijetnje, i djeca tada postaju ranjivija, jer se isuviše rano počinju suočavati sa tamnom stranom digitalnog svijeta. (UNICEF, 2017:10)

Digitalni svijet kao nešto potpuno novo za sve, omogućio je brzi protok informacija putem društvenih mreža, i ostalih stranica, međutim olakšala je i distribuciju i dijeljenje eksplicitnih materijala i drugih nezakonitih sadržaja koji iskorištavaju i zlostavljaju djecu.

Takva tehnologija stvorila je nove mogućnosti, i potakla ljude na trgovinu djecom, s tim da niko o tome ne zna ništa, i to je ta tamna i lošija strana digitalizacije. Jedna od šokantnijih stvari je ta što je sve ovo dostupno i djeci, odnosno omogućeno i je da sami prave eksplicitne sadržaje i sve ostalo.

Koliko god za djecu ovaj digitalni svijet bio dobar, toliko je i loš, šta više, puno je lošijih stvari. Dakle djeci jeste olakšana komunikacija, ali isto tako su izloženi raznim napadima. Dolaze u komunikaciju sa nepoznatim ljudima, koji u većini slučajeva traže neku korist. Druga stvar, tu su i igrice, kreativne aplikacije koje djeci omogućavaju da razviju neke neotkrivene vještine, međutim i to za sobom povlači nešto loše, a to je ovisnost o malim i velikim monitorima, i ovisnost o igricama. Takve ovisnosti djeci nanose više štete nego koristi, pogotovo kada govorimo o pretjeranom vremenu koje provode ispred ekrana, što im povećava dioptriju u ranom djetinjstvu, što može ostaviti trajne posljedice. (UNICEF, 2017:11) Iako djeca nisu nekada svjesna posljedica, njih oduševljava sve ono što digitalno doba pruža.

Mediji su važan dio u životu svakog djeteta i svake mlade osobe. Upotrebom medija mladi se zabavljaju, komuniciraju, ali ih koriste i u učenju. Međutim u nekim istraživanjima se pokazalo da se medijsko nasilje povezuje sa vršnjačkim. To objašnjavamo kroz to da se u medijima često propagira nasilje, te su djeca time agresivnija u školi, i nekoj kasnijoj dobi. Za to ponašanje djece u školama ili van škole, upravo su krivi mediji, koji kroz svoje tekstove, slike, programe itd. prikazuju nasilne modele ljudi, odnosno djeca se konformizuju sa takvim likovima, da kasnije oni oponašaju iste te likove, misleći da je to uredu. Također, nasilni sadržaji koji se prikazuju u medijima, djecu podstiče da to isto čine i na internetu, to je tzv. cyber nasilje. (Veliki, Šolić, 2019:63)

Teorija skripti je teorija koja pretpostavlja da djeca i mladi iz medija preuzimaju skripte koje rješavaju probleme. Djeca putem medija obrađuju te podatke psihički, odnosno predstavljaju mentalni program koji informacije pohranjuje u pamćenje, i kasnije po potrebi djeluje onako kako je u medijima bilo prikazano. (Veliki, Šolić, 2019: 63)

Kada djeca dostignu neku zrelost i uđu u svijet posla, pristup internetu će im biti ili neće biti od koristi, sve zavisi od toga koliko im je internet dostupan, i rad preko interneta.

Oni koji imaju veću dostupnost, steći će bolje vještine, od onih koji nemaju te prednosti. (UNICEF, 2017:21)

Medije djelimo na nekoliko sklonosti: (Veliki, Šolić, 2019:66)

- Razvojna sklonost podrazumijeva varijable djetetovog emocionalnog, kognitivnog i socijalnog razvoja. Medijski sadržaji mogu imati slabiji ili jači utjecaj na različite aspekte djetetovog razvoja.
- Pojedini medijski sadržaj podržavaju jer je njima zanimljiv, dok već takav sadržaj možda nije primjeren za ostale. Takav slučaj je i kod djece manjeg uzrasta, birat će, i gledat će sadržaje koji se njima dopadaju, npr. To su dječiji programi, crtani filmovi itd.
- Dispozicijska sklonost odnosi se na varijable kao što su: temperament, osobine ličnosti, spol, motivacija i vrijednosti, a predstavljaju predispoziciju za upotrebu medija.
- Socijalnu sklonost predstavljaju svi faktori socijalnog konteksta koji mogu djelovati na djetetovu upotrebu medija, što uključuje i prijatelje, roditelje, vršnjake, odnosno osim sadržaja koji gledaju i vremena provedenog uz medije bitna je i interakcija s jednom ili više drugih osoba za vrijeme korištenja medija.
- Roditelji i vršnjaci mogu ograničiti izloženost određenim medijskim programima ili igricama, a i škole mogu zabraniti upotrebu određenih medijskih sadržaja.

Vrijeme koje djeca i mladi provode na internetu svakodnevno je u porastu. Prema istraživanju desetogodišnjaci se najčešće koriste internetom zbog slušanja muzike, dopisivanja s prijateljima, te zbog igrica i traženja podataka koji im trebaju za školu.

Kao motivaciju zbog koje pristupaju internetu navode druženje sa prijateljima, te pronalaženje zanimljivih informacija. Također, navedeno je kako dječaci više vremena provode za računarom igrajući igrice, za razliku od djevojčica koje to rade samo kako se ne bi razlikovale od drugih. (Veliki, Šolić, 2019:69)

Rizici sa kojim se dijete može suočiti su: (UNICEF, 2017:25)

- Rizici sadržaja: Dijete je konstantno izloženo neprikladnim i neželjenim sadržajima. Ti sadržaji mogu uključivati nasilne, pornografske ili seksualne fotografije, rasističke, diskriminacijske i sl.
- Neki od sadržaja mogu sadržavati i govor mržnje, poticanje na nasilje što je vrlo često. Neki od opasnijih, možda čak i najštetnijih sadržaja su stranice koje propagiraju samoozljeđivanje, samoubistva, programe za skidanje kilaže koji podstiču anoreksiju i sl.
- Rizici kontakta: Kada je riječ o rizicima kontakta, to podrazumjeva kontak između maloljetnih osoba i osoba starije životne dobi koje od njih zahtjevaju neprikladne slike,

odnos ili komunikaciju, koja za djecu nikako nije pogodna, šta više, ostavljaju trajne posljedice. Dakle dijete samim tim sudjeluje u nezdravim i vrlo opasnim komunikacijama.

- Rizici ponašanja: Ponašanje djece je ključno za njihov daljni razvoj. Ponašanje uključuje djecu koja primjenjuju sve negativno što su vidjeli u medijima, društvenim mrežama i internetu, i to se u većini slučajeva negativno odrazi na njih. Takva djeca vrijeđaju drugu djecu, pišu negativno o njima, potiču rasizam, ili ih javno vrijeđaju.

Sa svim ovim rizicima djeca se suočavaju, međutim nije svako dijete isto, niti se ponaša isto, tako da pojedina djeca znaju da kontrolišu svoje bivstvovanje na internetu, bez da na njih to sve negativno utiče, dok s druge strane imamo tu drugu grupu, koja se ne može oduprijeti svim tim negativnim stvarima.

Oni koji više vremena provode na internetu i imaju razvijenije sposobnosti, susretat će se s više rizika, jer će više sudjelovati u internetskim aktivnostima (pisanje bloga, posjedovanje vlastite stranice na internetu). Negativne posljedice i pozitivna iskustva na internetu međusobno su povezane, što više prilika dijete dobije, to je više i izloženo rizicima. (Veliki, Šolić, 2019:72)

Ako dijete nekim slučajem vidi neki sadržaj koji je neprimjeren, uznemirujući, ili koji bi mogao štetno uticati na njega, ne bi samo trebao preći preko toga, već bi trebao reagovati, porazgovarati sa nekim o tim stvarima, i na koji način bi to mogao sprječiti. (Veliki, Šolić, 2019:96)

4.4. Sigurnost djece u digitalnom svijetu

Elektronski kriminal ili Cyber kriminal predstavlja oblik kriminalnog ponašanja kod kojeg se putem kompjuterske tehnologije rade kriminalne radnje. Na internetu postoje razne kriminalne radnje kao što su: kršenje autorskih prava (ilegalno uzimanje muzike, filmova, knjiga), trgovanje organima, krađa novca sa bankovnih kartica, uzimanje identiteta itd. Posljedice koje nastaju sa cyber kriminalom mogu biti trajne i kobne po ljudski život, pogotovo ako su djeca u pitanju. Djeca slabije razumiju digitalni svijet, tek se upoznaju sa njim, i oni nisu svjesni šta ih sve čeka kada se upuste u „ruke“ digitalnog svijeta.

Česte posljedice su psihološke prirode. Najpoznatiji kriminal je tzv. „pecanje“ tj. krađa identiteta. Taj kriminal se obavlja tako što se pošalje određena poruka, koju kada otvorimo nama se automatski uzimaju podatci, to rade profesionalni hakeri. Obično informacije koji hakeri uzimaju su podatci sa bankovnih kartica, što je njima naravno najkorisnije.

Djeca su po tom pitanju naivna, jer im je lahko uzeti podatke pogotovo kada su u pitanju igrice i nagradne igre putem kojih se često desi krađa identiteta. Djeca su lakovjerna, upravo zbog toga spadaju u rizičnu grupu, grupu koja je česta meta Cyber kriminala. (Veliki, Šolić, 2019:89)

4.5. Treća starosna dob u digitalnom svijetu

Digitalna i informacijska pismenost važna je u današnjem vremenu, tako da bi svaki građanin trebao imati sva sretstva, da bi postigao tu pismenost, posebno kada je riječ o starijim građanima kojima je potrebno više kako bi razumjeli novi (digitalni) svijet. (Ciler, 2020:1)

Europski gospodarski i socijalni odbor je 2016. godine donijeo odluku, te preporučio i poticanje pristupa starijih osoba digitalnoj tehnologiji i dostupnost tehnologije stjecanjem znanja i vještina kroz cjeloživotno obrazovanje i usavršavanje, kao i prilagodbu hardvera i softvera, kako bi se osiguralo uspješno uključivanje starijih osoba u digitalni svijet. (Ciler, 2020:1) Sve današnje usluge koje pružaju javne ustanove, moguće je koristiti u digitalnom obliku.

Tu spadaju: banke, zdravstvene ustanove, biblioteke, trgovine itd. Upravo je ovo olakšica za stanovništvo treće životne dobi, kojim je omogućeno i da kupuje bez da izlaze iz svojih domova. Digitalne usluge su dostupne 24 sata svima, što je još jedna od prednosti digitalizacije. Također mnoge institucije imaju i dozvoljen pristup internetu, tako da možemo obaviti bilo koji posao online u kafiću, tržnom centru i sl. (Ciler, 2020:2)

Digitalna pismenost podrazumijeva sposobnost razumjevanja informacija kojima možemo pristupiti, također podrazumijeva i sposobnost čitanja tih informacija i nekih multumedijskih tekstova. Osoba koja je digitalno pismena, je osoba koja bez problema može da pretraži neku stranicu online, da komunicira putem društvenih mreža, da da iznese mišljenje o nečemu online. Digitalna pismenost je dio naše svakodnevnice, koja širi znanje, povećava sposobnosti rješavanja nekih zadataka, te nas uči kako se povezati sa drugim ljudima.

Digitalna pismenost, odnosno cjeloživotno učenje može pomoći i starijim osobama, da u svojim godinama nauče nešto novo, da budu produktivni, da steknu neki hobi ili da na neki način pokušaju tim putem nekome pomoći. (Ciler, 2020:2)

S obzirom na to da je Evropska Unija uvela mnogo novih strategijama i projekata, samim tim je potrebno mnogo više truda da bi se starije osobe uključile u sve to. Dakle, potrebno je ovime promjeniti njihove navike, uključiti ih ako treba i u mlađe društvo, kako bi mogli nešto naučiti, i primjeniti u dogledno vrijeme. U svemu ovome bitna je motivacija starijih ljudi, koji mnogo toga mogu postići samo ako se prilagode radu EU i onome svemu što su osmislili.

Korištenjem svih ovih usluga, stariji mogu poboljšati svoj život, a i život drugih, te mogu povećati kvalitet svog života.

Ono što ograničava da stariji razviju brzo sve vještine su problemi poput: slabijeg vida, sluha, motoričke sposobnosti itd. Također slabije kognitivne sposobnosti, sporije razmišljanje, sporije razumjevanje samo su neke od prepreka za pravilan rad sa starijim osobama. Također, starije osobe vrlo često pružaju otpor kada su u pitanju nove tehnologije, te odbijaju da bilo šta nauče što je vezano za moderni (digitalni) svijet. Taj njihov otpor raste iz godine u godinu, odnosno što je osoba starija, otpor je veći. Osobe koje ipak odluče da koriste IT znanje, veoma su predani tome, ali naravno njihove godine im ne dopuštaju da budu profesionalni u svemu tome. (Ciler, 2020:4)

Budući da se tehnologija sve više razvija, iz godine u godinu, teško će biti da se osobe treće životne dobi prilagode, jer je tehnologija u sve većem napretku, tako da bez digitalne pismenosti, starije osobe će ostati uskraćeni za mnogo toga što informacijski svijet pruža.

Upravo iz tog razloga, važno je svaku stariju osobu motivisati, kako bi razvili sposobnost pismenosti u digitalnom svijetu. Mladi također u tome trebaju pomoći. (Ciler, 2020:5)

4.6. Ovisnost o digitalnom (internetskom) svijetu

Prema definiciji Svjetske zdravstvene organizacije ovisnost je duševno, ponekad i tjelesno stanje koje nastaje djelovanjem živog organizma i sredstva ovisnosti. (Microsoft Word, n.d;1)

Još uvijek ne postoji službena dijagnoza za ovisnost o internetu i digitalizaciji, kao ni to da je ta ovisnost definisana kao bolest. Iako nema službeno definisane dijagnoze, neka od istraživanja su pokazala, da postoje ljudi koji ipak pokazuju neke elemente ponašanja koji su zajednički ponašanju osoba koji su ovisni o supstancama.

Najčešće su promjene raspoloženja kod takvih osoba, pogotova kada pokušavaju da smanje korištenje interneta, ali to je bezuspješan pokušaj. Na taj način uništavaju svoj društveni, porodični i obrazovni život.

Ovisnost o internetu, kao posljedici digitalizacije definisana je kao kompulzivna želja za prekomjernim korištenjem internetskih usluga na način koji narušava psihičko i fizičko zdravlje u svakodnevnom životu. Kada je riječ o dijagnozi ovisnosti o internetu, ta dijagnoza je mnogo više zahtjevnija, za razliku od definisanja ovisnosti o zabranjenim supstancama (droga, alkohol, cigarete), jer je internet dio našeg života, i samim tim ovisnost o internetu je lakše

prikriti, jer uvijek možemo naći razlog zbog kojeg previše vremena provodimo na internetu. Da bi se otkrila ovisnost, danas postoje razna istraživanja i ispitivanja, kako bi se kod neke osobe moglo vidjeti da li je ovisna ili ne. (Robotić, 2015:4)

Ovisnost o internetu može se podijeliti u nekoliko stavki: (Robotić, 2015:4)

- Informacijsko preopterećenje – Prekomjerno pretraživanje informacija i podataka na internetu, što dovodi do smanjene interakcije sa prijateljima i porodicom.
- Mrežna kompulzivnost – Kompulzivno igranje igrice na internetu, kockanje, razmjena novca na razne načine dovodi do poslovnih i financijskih problema.
- Ovisnost o virtualnim vezama – Ovisnost o društvenim mrežama, razgovor putem SMS-a i sl. Dovodi do zapostavljanja stvarnog života i ljudi u stvarnom životu.
- Ovisnost o „virtualnom seksu“ („Cybersex addiction“) – Prekomjerno korištenje internetske pornografije, razgovori na takvim internetskih stranicama imaju negativan uticaj na intimne odnose u stvarnom životu.
- Ovisnost o računaru – Opsesivno igranje igrice na računaru.

Ovisnost o internetu pokazuje stalnu i jaku želju za korištenjem, koja negativno utiče na porodicu i prijatelje ovisnika. Neki od simptoma prekomjernog korištenja interneta: (Robotić, 2015:5)

- Gubitak pojma o vremenu provedenom na internetu
- Problemi u izvršavanju zadataka na poslu, u školi ili kod kuće
- Izbjegavanje porodice i prijatelja
- Osjećaj krivice i traženje izgovora o vremenu provedenom na internetu
- Osjećaj euforije i opuštenosti prilikom korištenja interneta
- Nervoza, neraspoloženje i ljutiti ispadi kod prekida korištenja interneta
- Gubitak interesovanja za druge aktivnosti
- Financijski problemi (povišeni računi)
- Izostanak intimne veze sa partnerom zbog vremena provedenog na internetu (raskidi veza, razvod brakova zbog „afera“ na internetu)
- Razmišljanje o internetu kada ga osoba ne koristi, o tome kada će opet moći koristiti.

Osobe ovisne o internetu sklonije su problemima sa mentalnim zdravljem (anksioznost, depresija), pojedini imaju i poremećaj pažnje, kao i ostale druge probleme u ponašanju.

Prekomjernim korištenjem interneta pojedinac pokušava smanjiti stres, osjećaj nezadovoljstva, i pokušava se na taj način riješiti nekih problema. Osim toga, prekomjerno korištenje interneta izaziva i druge probleme, kao što su bol u leđima, mišićima i zglobovima. Prekomjernim korištenjem interneta osoba manje spava, nema uvid u to kad je dan a kad je noć, i često zamjene obroke (doručak za ručak, ručak za večeru) tako da su takve osobe slkone i debljanju. (Robotić, 2015:5)

Ovisnost o internetu se ne može definisati kao direktna ovisnost samo o tome, već interent nudi mnoge programe, zanimljive stvari o kojima ljudi postaju ovisni. Dakle vrlo je malo ovisnika o internetu, ali je dosta onih koji su ovisni o stvarima koje nudi internet. Kada osoba pokuša da se odvoji od ovisnosti, javljaju se apstinencijski simptomi koji postaju sve jači i učestaliji i time vrše pritisak na ovisnika da pretražuje stranice na internetu i sl. Opsesivna potreba za boravak na internetu često se javlja kod korisnika ljubavnih servisa za traženje partnera. Međutim, kada pronađu partnera njihove krize za tim servisima će se postepeno umanjiti. Psiholozi i psihijatri koji se bave istraživanjem tih ovisnosti, smatraju da je to vrlo težak i delikatan proces liječenja, jer ta ovisnost zahvata i porodicu, prijatelje, posao i dr. (Stanić, 2010:220)

Kada je riječ o odvikavanju i promjeni, niko osim ovisne osobe se ne treba mjenjati. Ovisnik se sam treba mijenjati da bi postigao željeni uspjeh. Niko osim ovisne osobe to ne može učiniti, dakle ovisnik treba da bude saglasan sa svim potencijalnim promjenama koje je potrebno da primjeni kako bi se „izliječio“ od interneta. Svaka mlada osoba bi se trebala sama suočiti sa problemom ovisnosti, a ne bježati od njega, jer jedino je tako moguće postići uspjeh. Kada osoba prihvati da ima problem, tada počinje priznavanje ovisnosti, razmatranje tog problema, moguća rješavanja istog. Kada osoba sama uvidi svoju ovisnost tek tada je moguće potražiti pomoć stručnjaka, te se time uključiti u problem odvikavanja.

Ništa ne treba raditi na silu, pa tako ni početi odvikavanje, sve mora ići postepeno, kako bi se stiglo do željenog cilja. (Stanić, 2010:232)

4.7. Ovisnost o računaru

Ovisnost o računarima i internetu pripada području bihevioralnih ovisnosti. Prema mišljenju stručnjaka u području bihevioralnih nauka, ovisnost je sve što postoji, ukoliko može stimulisati neku osobu. Također smatraju da se ovisnošću može nazvati i stanje u koje osoba dolazi kada njene navike postanu nešto obvezno i neizostavno u danu. To bi značilo da ovisna osoba više ne može provesti duži vremenski period bez tog nečeg što ga stimuliše. (Vlek, 2016:3)

Bihevioralne ovisnosti svrstavaju se u specifičnu skupinu mentalnih poremećaja, te se definišu kao ovisnosti kod kojih je isključeno konzumiranje psihoaktivnih supstanci kao uzroka same ovisnosti. Bihevioralne ovisnosti specifične su po tome što obično dolaze u kombinaciji s drugim poremećajima ili problemima. Smatra kako ova skupina ovisnosti dolazi u kombinaciji s anksioznim poremećajima i čestim promjenama raspoloženja, te da osobe koje imaju bihevioralnu ovisnost, sredstvo svoje ovisnosti koriste kako bi smanjile intenzitet negativnih emocija ili kako bi ih u potpunosti ugasile. (Vlček, 2016:4)

Previše vremena provedenog za računarom, stvara ovinost onda kada djeca i mladi počnu gubiti pojam o vremenu, gube apetit, ne žele ići u školu, jer im je zabavnije igrati igrice, te lošije ocjene. Ovo su samo neke od posljedica. (Vlček, 2016:5) Kada su u pitanju ovisnosti o računaru, usko za to je vezan i pojam Nomofobije koji se smatra poremećajem novog vremena matra poremećajem novog vremena i tek odnedavno se koristi. Također pojam se koristi kako bi opisao anksioznost kod osoba koje imaju naviku redovno koristiti tehnološke uređaje na kojima je dostupan internet. Simptomi nomofobije mogu se kod pojedinih ljudi razviti zajedno s poremećajima anksioznosti. S obzirom na to da je nomofobija nova pojava i posljedica interakcije čovjeka sa tehnologijom, nije službeno označena kao poremećaj. (Vlček, 2016:6)

Mladi danas odrastaju u digitalnoj kulturi u kojoj mediji imaju sve važniju ulogu u oblikovanju njihovih identiteta. Ova informacija je od velike koristi kada se govori o ovisnosti prema računaru ili internetu.

Mladi su od svog rođenja okruženi tehnologijom već dugi niz godina, tako da im nije stavljeno na izbogu da li žele koristiti računar i internet ili ne, to im je prosto nametnuto, tako da nije čudo što danas imamo sve više mladih ovisnih o internetu i računaru.

Dakle, razvoj ovih ovisnosti se mogu pripisati društvu i prelahkoj dostupnosti. (Vlček, 2016:30) Ovisnost o internetu često se povezuje sa socijalnom anksioznošću, depresijom i konfliktima u porodici. Simptomi depresije uzroci su koji se vežu uz ovisnost o internetu. Sklonost dosadi i niska tolerancija na monotoniju kod mladih su također neki od uzroka koji su razlog ovisnosti o računarima. Dosada i depresija su dakle, česti uzročnici razvoj ovisnosti o računaru i internetu. U današnje vrijeme postoji visok procenat djece koja žive u ruralnim djelovima, u kojima su ograničene aktivnosti u slobodno vrijeme, te im se ne nude različiti sadržaji koji bi ih zanimali.

Za razliku od tih sadržaja, internet i računar su dostupni gotovo svima u gradskim područjima, te se u nedostatku aktivnosti u slobodno vrijeme djeca i mladi okreću upotrebi računara i interneta jer im to pruža zadovoljstvo i zabavu, a samim tim popune slobodno vrijeme.

Upravo zbog ovoga, djeca se sve više izoluju od svojim vršnjaka, ne druže se, sve više vremena provode u kući na internetu, i time stvaraju asocijalnost, koja dostiže velike razmjere. (Vlček, 2016:31) Istraživanja osoba koje prekomjerno koriste računar i internet, ukazala su na to da su takve osobe anksiozne, sklone fantazijama, fobične i vrlo često stidljive. Također, takve osobe su nezadovoljne svojim socijalnim statusom i položajem u društvu. Neuroticizam, kao jedan od pokretača prekomjerne upotrebe interneta, jako utječe na pojavu opsesije internetom i računarom. (Vlček, 2016:32)

Neuroticizam karakterišu neugodne emocije, kao što su depresija, ljutnja i tjeskoba. Ljudi koji imaju visoku razinu neuroticizma, skloniji su poremećajima raspoloženja, hipohondriji i usamljenosti. Visok neuroticizam je pokazatelj neprilagođenosti, emocionalne nestabilnosti i osjetljivosti na stres, tako da ovakve osobe često burno reaguju na provokacije. Nadalje, ljudi koji imaju nizak nivo neuroticizma, emocionalno su stabilniji, mirniji su u društvu i imaju viši nivo tolerancije. Neuroticizam je povezan s anksioznošću i depresivnošću. Takve osobe su često labilne, povučene u sebe i napete. Također, neuroticizam je povezan sa nezadovoljstvom i nevoljama koje su zadesile pojedinca, a pojedinci za nevolju nerijetko smatraju svoj život. (Sokić, Martinčić i Bakić, 2019:26)

Mnogi koji su proučavali prekomjernu upotrebu interneta i računara, i ovisnost o istim, došli su do zaključka da je ovisnost u većini slučajeva povezana sa lošim akademskim uspjehom, pogotovo kada su u pitanju oni koji koriste često aplikacije za komuniciranje sa drugim. Istraživači su se složili u jednom, a to je da aplikacije za komunikaciju koriste oni koji se osjećaju odmačeno, usamljeno i bez društva i svojih vršnjaka, zbog toga do kasno u noć staju budni, komunicirajući sa nekim koga ne poznaju, te neispavanost i umor dovodi do toga da nemaju snage ispuniti akademske zahtjeve, samim time izbjegavaju školu. Zbog ovoga, primjerice u Americi postoje kampusi, gdje više hiljada studenata boravi, tako da svaki pojedinac može se pronaći prijatelja, tako se neće osjećati usamljeno. (Vlček, 2016:39)

Vrijeme koje pojedinac provede na internetu, može biti vrlo produktivno za njega ukoliko provodi vremenski razuman period, i ako ga iskoristi na nešto korisno, međutim kada mladi počnu zloupotrebljavati to vrijeme, i kada ostaju duže od normalnog, tada se njihov život počinje mjenjati.

Kada mladi osjete da im je bolje online druženje, od uobičajenog druženja, kada ne može prestati igrati igrice, tada se može sa sigurnošću reći da previše vremena provodi na internetu, odnosno i više nego što bi trebalo. Problem kod mladih je taj što ne mogu osjetiti kada je dosta, i kada trebaju „odmoriti“ od upotrebe računara i interneta, a da im to ne naškodi. Učestalo korištenje interneta u slobodno vrijeme dovodi do zapostavljanja posla, škole, porodice, prijatelja itd. Ukoliko se primjeti problem ovakve vrste, i ukoliko se ponavlja, potrebno je da se postave više granice samokontrole, kako bi mladi unijeli ravnotežu u svoj život. (Vlček, 2016:39)

5. INTERNET U SVAKODNEVNICI

Internet je za razliku od radija, novina, i televizije dvosmjernan i interaktivnog je karaktera, a pored toga, korisnik može sam stvarati sadržaj na internetu. Internet je skup preko deset hiljada računarskih mreža koje su povezane u jednu cjelinu, koju niko ne kontroliše, a sadržaj se slobodno pretražuje što dovodi do negativnih pojava, najčešća posljedica takvog pretraživanja je pojava virusa. Svojom pojavom internet je započeo novu revoluciju koja omogućava veću mogućnost pristupa informacijama.

Svi su uvidjeli koliko je internet koristan, pogotovo zbog toga što sadrži dosta besplatnih izvora koji su zanimljivi, a dostupni svima ko ima internet.

Ljudi se internetom služe na razne načine. Neki ljudi su toliki fanatici, da imaju i preko 10 aplikacija na svojim uređajima, oni su željni novih informacija, novih stvari, tako da imaju te aplikacije koje ih u svakom trenutku obavještavaju o nečemu novom. Takve osobe posjeduju svaku društvenu mrežu, istražuju je i putem njih šalju informacije. S druge strane imamo drugi tip ljudi kojima uošte nije važno da budu u toku, kada je tehnologija u pitanju i noviteti koji se nalaze na internetu, ali ipak provode određeno vrijeme na istom, jer i nemaju baš neki izbor. Takve osobe internet koriste jer tako moraju, jer je ušao u sferu i njihovog posla, i obrazovanja ali i društvenog života. Treća skupina se uglavnom povezuje samo nekoliko puta dnevno ako imaju neki poseban razlog.

Većinom treća skupina interent posjeti da provjeri e-mail, pročita poneku vijest, ili obavi online kupovinu, i to je sve.. Tu je naravno i četvrta skupina koja uopšte ne koristi internet, iz dva razloga: Ili nemaju sredstava, ili to jednostavno ne žele. Međutim svima je jasno, da je internet postao svakodnevnica ljudi, te da se prosto teško oduprijeti nečemu što je „novo doba“. (Kar, 2013:8)

Jedna od glavnih osobina interneta jest da on teži ka eksponencijalnom djelovanju. Nadalje, osobina interneta je njegov mitološki karakter. (Delić, Mahmutović, 2018:1082)

Mreže svuda pa i u bosanskohercegovačkom društvu postepeno dobivaju na značaju, ali ne iz razloga što se time potiskuju neki tradicionalni smjerovi, već iz razloga što je internet postao sve više prisutan u svijetu, pa tako i u našoj okolini. Između ostalog internet nije samo tehnička poveznica sa našim uvjetima, već internet kao mreža određuje naše znanje i naše djelovanje u društvu. Upravo iz tog razloga što su društvene mreže sve prisutnije, brzina razmjena informacija je sve veća, i zbog toga društvo ne može izbjeći promjene, koje mijenjaju njihov doživljaj vremena i prostora. (Delić, Mahmutović, 2018:1087)

Internet je jednom riječju promjenio ljudsku rutinu, stare navike, i sa sobom donijeo neku sasvim novu „normalnost“, koja je ljudima nepoznanica. S vremenom, ljudi se počinju navikavati na takav način života, međutim i ne primjećuju koliko im ustvari internet odnosi vremena, snage i energije. Internet svakodnevno oduzima na neki način to dragocijeno vrijeme čovjeka, koje bi proveo sa svojim najbližima. U svakodnevnom životu, internet ljudima koliko pomaže, toliko i odmaže, iz razloga što internet pruža dosta olakšica, mnogo zanimljivih stvari, koje čovjeka zainteresuju, i istražujući sve to, čovjek izgubi pojam o vremenu, i to se svakodnevno dešava, a to se posebno odnosi na djecu, koja i ne znaju šta propuštaju.

Prije razvoja tehnologije u ovolikoj mjeri, djeca su svoje slobodno vrijeme provodila na igralištima sa svojim vršnjacima, i vrijeme im je isto tako brzo prolazilo, kao i sad na internetu, ali mlađe generacije nažalost to nikada neće moći nadomjestiti, jer je internet previše uzeo „maha“, da bi se sad vrijeme vraćalo u neka bolja vremena. Na neki način, internet nam oduzima svakodnevni život.

Internet je dio modernog svijeta, i to je nešto što možemo nazvati socijalnom promjenom. Pojedinci koji žele da budu dio ovog svijeta, on mora i da zna kako da koristi i sve ne podobnosti modernog svijeta. Iako se desi da osvoji sve ne podobnosti i podobnosti modernog (tehnološkog) svijeta, uvijek će se pojavljivati neke nove stvari na koje pojedinac mora da bude spreman. (Serpel, 1976:11)

5.1. Internet kao poveznica u ostvarivanju emotivnih veza

Kada je riječ o ostvarivanju emotivnih veza putem interneta, u većini slučajeva, ljudi svoje partnere nađu putem društvenih mreža, blogova, ili sajtova za upoznavanje.

Sajtovi za upoznavanje, kao i društvene mreže, u mnogim situacijama predstavljaju laže identitete, odnosno ljudima je dozvoljeno da stavljaju tuđe slike, mlađe godište, kao i da lažiraju svoju visinu i težinu, što je naravno nesiguran način za upoznavanje potencijalnog partnera.

Na sajtovima za upoznavanje, imamo dva tipa osoba: (Matković, 2014:6)

- Igrači- To su tipovi ljudi koji traže osobe samo sa seksualne odnose, i ništa bliže. Ovakve osobe imaju samo nagon ka toj vrsti odnosa, i oni imaju razne maštarije u glavi kada je takav odnos u pitanju. Ne žele da se vežu za osobu, jer smatraju to nepotrebnim.
- Udvarači- Ljudi koji traže partnere za emotivnu vezu i brak. Oni smatraju da nema svrhe tražiti osobu za vezu, ako to neće biti emotivna veza a kasnije i brak. Dakle oni ne priznaju samo seksualni odnos kao vezu.

Kada je u pitanju ostvarivanje veze putem interneta, preko društvenih mreža ili online dating servisa, mnogi to smatraju devijantnim, pogotovo kada je riječ o porodicama osoba koje koriste to.

Dakle, u jednom od istraživanja je i potvrđeno, da roditelji nisu pristalice toga da im djeca traže partnere online i sl. Neki se ipak u to upuštaju iz neke radoznalosti, ali i oni kao i svi ostali nailaze na mnoštvo osuda od strane prijatelja i porodice. (Matković, 2014:8)

Zbog pojačanih društvenih mreža, upravo se kod ljudi javlja pozitivan stav prema ostvarivanju online romantičnih veza. Oni imaju intimniji stav kada su u pitanju online upoznavanja, i romantične veze putem interneta, i pristalice su toga, za razliku od onih osoba koje uopšte nemaju interesovanja za internet i društvene mreže. Međutim, imamo i osobe koje koriste društvene mreže, ali ne i online servise za upoznavanje, oni u velikom broju podržavaju osobe koje koriste te servise, iako ih oni ne upotrebljavaju lično. (Matković, 2014:9)

Također ključno kada je ostvarivanje emotivnih veza preko interneta u pitanju je samopouzdanje. Samopouzdanje se definiše kao negativan ili pozitivan stav prema sebi i onome što jesmo, što u većini slučajeva može da djeluje kao motiv da uradimo nešto dobro.

Ljudi koji imaju visoko samopouzdanje, koriste direktne strategije kako bi došli do željenog cilja i ostvarili uspjeh, dok ljudi sa manjkom samopouzdanja koriste indirektnu strategiju kako bi spriječili neuspjeh.

Osobe koje imaju veliko samopouzdanje, smjeliji su kada su u pitanju online upoznavanja, i oni prilikom kreiranja profila, koriste svoj identitet, dakle ne mijenjaju ga kako bi se nekome dopali, već se svima predstavljaju kakvi zaista jesu, dok s druge strane osobe sa manjkom samopouzdanja, koriste online upoznavanje ali sa oprežnošću, i sa lažnim informacijama o sebi. Pojedinci koji su se usudili, lično se upoznati sa nekim koga su upoznali prvo online, imaju više samopouzdanja od onih koji to nisu učinili. (Matković, 2014:9)

Kako je ranije spomenuto, imamo „igračke“, odnosno osobe koje su pristalice samo seksualnih veza, i isti ti koriste i tzv. Cybersex chatrooms. Korisnici ovih „soba“, dijele se u dvije grupe, oni koji ulaze na te sajtove kako bi lakše mogli pristupiti osobi u stvarnom svijetu, i oni koji su isključivo vezani samo za to online Cybersex druženje. Postoje osobe koje u stvarnom životu imaju svoje partnere, ali koriste ove sajtove, što jako može emotivno da utiče na njihove partnere, ali i na porodicu, koja je u velikoj mjeri zabrinuta za svoje najbliže kada se nalaze u takvom stanju. Takve osobe imaju određeni psihički momenat, u kojem ne znaju kako to utiče na ostale ljude oko njih, a znaju da im ne mogu pomoći, dok oni sami sa sobom to ne riješe.

Implikacije upoznavanja putem Interneta, posebno u svrhu seksualnih kontakata, nisu uvijek pozitivne, odnosno bez posljedica za one koji se Internetom koriste u tu svrhu, ili za njihovu užu socijalnu okolinu. (Sindik, Reicher, 2007:88)

Govoreći o uzročnicima korištenja online dating servisa, jedan od njih je i anksioznost. Socijalna anksioznost definiše se kao strah od odbijanja, i negativnog mišljenja drugih, dok se anksioznost pojedinačno veže za strah od izlaženja sa strancem, kojeg je osoba upoznala online. Socijalno anksiozne osobe imaju jako mali broj prijatelja, a neki ih nemaju nikako. Iako takve osobe imaju jaku želju da upoznaju osobu online, ipak je strah jači od njihove želje, tako da mnogi ne mogu ostvariti svoju želju, kada je u pitanju pronalaženje partnera online. (Matković, 2014:10)

Kao prednosti koje se javljaju prilikom online upoznavanja, jeste to što je ljudima omogućeno da nesmetano, sigurno i u udobnosti svoga doba komuniciraju na online servisima za upoznavanje. Vrijeme im nije ograničeno, jednostavno je za korištenje, a i finansijski je svakom dostupno.

Također, ovakav vid komunikacije može biti kao rehabilitacija za neke osobe, koje su nekada u prošlosti bile povrijeđene u nekom ljubavnom odnosu, pa ih neko putem ovih servisa ohrabri, da nastave dalje sa normalnim životom.

Ipak, više je negativnih osobina ovakvih platformi, jer se to u većini slučajeva svodi na vezu na daljinu, što je dodatni „crv“ sumnje, da li je zaista to ta osoba koja se pretstvalja na tom servisu. Također, mnoge osobe naiđu na psihopatske profile ljudi, tako da ih konstantno proganjaju bez ikakvog povoda. Na početku se takvi ljudi ponašaju normalno, međutim kada se suprotna strana suprostavi, ili ako uradi nešto pogrešno, tada kreće tortura od strane takvih osoba. Iako svi imaju izbor sa kim će komunicirati, mnogi od tih profila su lažni, tako da niko ne može znati kakav profil osobe se krije iza profilne slike. (Matković, Ladripet, 2015:40)

5.2. Internet i prijateljstvo

Prijateljstvo je međuljudski odnos koji predstavlja centar društvenog života ljudi. Prijateljstvo zahtjeva mnogo truda, odricanja, patnje i ljubavi da bi uspjelo. Prijateljstvo kao takvo se može objasniti kao uzajamni odnos dvoje ljudi, pozitivan odnos između dvoje ljudi ili osjećaj obostrane simpatije i povjerenja. Gradnja prijateljstva je složen proces koji se razvija i raste među ljudima. Ono nastaje spontano, kada kod nekog pronađemo iste ili slične osobine kao naše. Prijateljstvo ne bira, i ono se može razviti između pripadnika istog ili različitog spola. Prijatelji služe za podršku, savjete, potporu, i da su tu i u teškim i sretnim trenucima.

Ljudi koji su usamljeni, često teže da imaju nekoga kome se mogu povjeriti, i ko će im u dogledno vrijeme postati prijatelji i time im pomoći izgraditi samopouzdanje, i dati im motiv za život. (Lach, 2017:6)

Prijatelji ne postaju prisni prilikom prvog susreta, već se taj odnos razvija u nekoliko faza: (Lach, 2017:7)

- Faza kontakta- Dvije osobe izražavaju obostranu toplinu, druželjubivost i otvorenost, i razmjenjuju neke od informacija koje će produbiti njihov odnos.
- Faza povezivanja- Između osoba dolazi do povezivanja, i javljaju se zajednički planovi, misli, i mišljenja te osjećaji, a druženje postaje sve češće.
- Faza prisnosti- Odnos se produbljuje, osobe su sve više povezane, i u drugoj osobi pronalaze sebe. Ova faza je samo za pojedine ljude, za koje mislimo da su osobe od povjerenja.

- Faza propadanja- Faza koja najavljuje potencijalni raskid prijateljstva. U toj fazi osobe ne pronalaze sebe više u tom odnosu, te raste broj konflikata i rasprava, što dovodi do zadnje faze, faze rastajanja.
- Faza rastajanja- U ovoj fazi, prijatelji postaju bivši prijatelji, te se raskida bilo kakav odnos sa dotadašnjim prijateljem.

U virtualnom svijetu uz pomoć interneta, i raznih stranica na internetu, te na društvenim mrežama, mogu se lahko formirati poznanstva i prijateljstva, što je jako popularno među mlađom populacijom. Društvene mreže postale su novi način komunikacije, te se one mogu nazvati novim načinom društvenosti, koji je sa sobom donijeo i nova pravila ponašanja i povezivanja ljudi. Društvene mreže pružaju jednostavno održavanje postojećeg kruga prijatelja i poznanika, ali i širenje istog. Adolescenti na društvene mreže upravo dolaze iz tog razloga, da bi se povezali i zbližili, te da na lakši način razmjenjuju informacije. (Lach, 2017:11)

Korištenjem društvenih mreža umanjilo se druženje „licem u lice“, a ono što je postalo učestalo jeste razvijanje virtualnog prijateljstva. Korištenje virtualnog svijeta postalo je sve učestalije, i jedna od odlika današnje omladine. Kada je riječ o mladima kojima u srednjoj školi počinje nova sfera života, kada se uloguju na društvene mreže, tada im počinje još jedna nova sfera života, na kojoj počinje njihov novi društveni život, drugačiji od onoga u školi, što uključuje i virtualne prijatelje.

Iako nema nekih posebnih dokaza da korištenje interneta smanjuje društvenu interakciju, ipak postoje neke naznake da internet koristi ljudima kao nadomjestak društvene aktivnosti. (Lach, 2017:12)

Ipak, kada se sve sagleda, nije moguće da svi prijatelji sa društvenih mreža pojedincu zaista budu prijatelji. Mnogi smatraju da ljudi koji imaju dosta prijatelja na društvenim mrežama, žude za popularnošću, iako broj prijatelja ne znači ništa, mnogi smatraju da ostali tako pokazuju da su oni „glavni“ u društvu. (Lach, 2017:22)

Pod pojmom prijatelj u stvarnom životu, podrazumijeva se osoba kojoj vjerujemo, sa kojom djelimo sve, koja je lojalna i iskrena, dok je to na društvenim mrežama malo drugačije. Prijateljstvo na društvenim mrežama uključuje sve navedene stavke, međutim pored toga od online prijatelja se očekuje da lajka objave, djeli objave, i da daje podršku za neki objavljeni status na društvenim mrežama.

Dakle ove stavke ujedno predstavljaju i jednu vrstu izazova, sa kojim se prijateljstvo susreće, i koje može brzo da se završi ukoliko se ne poštuju neka od „online pravila“ prijateljstva. Zato je bolja opcija komunicirati sa osobom licem u lice. (Lach, 2017:31)

Kako korisnik tone sve dublje u digitalni svijet i svijet interneta, tako se sve više udaljava od stvarnog svijeta, gubi sposobnost normalne komunikacije sa ljudima i samim tim se udaljava i od ljudi u stvarnom svijetu. Upravo se ovo odnosi i na mlade ljude, koji sve više idealizuju online prijatelje, i iz tog razloga teže pronalaze iste offline. Također, djeca žive u svijetu interneta, internet je dio njihovog svijeta, tako da oni ne mogu naći razliku između stvarnog i virtuelnog života. Gledajući situaciju u kojoj se mladi danas nalaze, sve je veći izazov da se oni nauče ponovo povezivati sa ljudima na prirodan način. Komunikacija putem interneta, ne mora biti opasna, šta više ona može biti i od pomoći, samo je stvar u tome kako i na koji način će osoba prihvatiti boravak na internetu. (Kišić, 2019:19)

Psihološke teorije često se bave ovim pitanjem i time kako se mladi razvijaju, rastu, drugačije opazaju, i kako se drugačije ponašaju u okolini i sa svojim prijateljima. Kada je riječ o prijateljstvu na internetu, već je rečeno da je to zbog socijalne isključenosti, odnosno zbog odvajanja pojedinca od druge djece.

Sa psihološkog stanovišta da promjena kod mladih se tumači pomoću margina, na kojoj su s jedne strane djeca u prvoj godini školovanja, i s druge strane djeca u petoj godini, ili studenti na prvoj i četvrtoj godini.

U toku tog perioda kod mladih se dešava velika promjena, i fizička i psihička, tako da za veoma kratko vrijeme mladi svoju komunikaciju sa prijateljima, mogu zamjeniti sa virtuelnim prijateljima. (Serpel, 1976:37)

5.3. Internet i televizija

Internet i televizija su svakako dva najzastupljenija medija u svakodnevnom životu. Osim što ti mediji prenose razne informacije, prikazuju propagandne sadržaje, ovi mediji služe i za obrazovanje, da možda nekoga poduče nečemu, ili usmjere na pravi put. Dakle, internet i televizija nisu samo oglašivačkog karaktera, već su i obrazovno- zabavni mediji. S vremenom, došlo je do toga da su televizija i internet preplavljeni zabavnim sadržajima, koji ujedno i manipulišu ljudima.

Oni koji stoje iza medija na razne načine pokušavaju da privuku pažnju ljudi, jer svaki njihov projekat ima smisla samo ako je gledan. Emiteri (manipulatori), spremni su na sve kako bi privukli pažnju gledalaca, pa su tako sagradili jednu formulu, koja se ispostavila najuspješnija, a to je sex, skandali i senzacije. Ljudi kada pročitaju neke od ovih riječi automatski se zadržavaju na njima ili sadržajima ovog karaktera. U ova tri pojma su uključeni reality programi, koji drže pažnju ljudi i na internetu a i na televiziji.

Emitovanje takvih, ili sličnih sadržaja dosta utiču na čovjekovo raspoloženje i ponašanje, pa to je to postala i neka normalnost u društvu i medijima, da se iz godine u godinu emituje po nekoliko takvih ili sličnih zabavnih programa. Dešava se i to da ljudi gledajući takve programe na internetu ili televiziji stvaraju iluzije o sebi ili drugima, pa se izgube u svojoj stvarnosti. Međutim, ovi zabavni programi nikako ne idu u korist djeci, jer nisu informativno-obrazovnog karaktera, i jer djeca nemaju šta da nauče iz takvog sadržaja. Dok odraslima služi kao zabava, djeca od toga nemaju nikavu korist, a sve je manje obrazovnih sadržaja koja bi mogla poslužiti djeci prilikom polaska u školu, ili tokom školovanja. (Hercigonja, 2018:4)

Masovni mediji danas zauzimaju mnogo prostora na internetu. Sve radio stanica, televizijske kuće i novinarske agencije u današnje vrijeme imaju svoje dostupne web stranice na internetu. Cilj masovnih medija je da prisvoje što veći broj ljudi, koji će ih pratiti, i jedini način da ostvare taj cilj jeste da se priključe na internet, i sve svoje sadržaje preusmjere tu, jer svakim danom internet koristi preko milijardu ljudi, tok televiziju rijetko ko gleda danas, kada je sve dostupno sa jednim klikom.

Tako da u skladu sa tim, svi televizijski sadržaji, dostupni su i na internetu, ako neko nije pogledao neku emisiju na televiziji, da može to učiniti i putem interneta. Tu su i uživo (live) prenosi pojedinih sadržaja, koji se sa televizije prenose na internet, većinom su to fudbalske utakmice, reality programi i sl. Prednost prenosa televizijskog sadržaja na internet je ta što neka vijest npr. Iz Amerike, može za par sekundi obići čitav svijet. Upravo zbog toga se misli da je internet masovnim medijima nametnuo obavezu korištenja, jer koliko od svega toga internet ima korist, toliko korist imaju i masovni mediji. (Žganec, 2015:21)

Nove tehnologije sa sobom su donijeli mnoštvo novog sadržaja, i neograničen vremenski period gledanja, odnosno bilo koji sadržaj možemo pogledati kad god, i koliko god puta želimo. Ovo je samo jedan od razloga zašto televizija i njeni programi počinju gubiti na značaju, a ujedno gube i publiku.

Zbog brzog života koji ljudi žive mediji isto tako moraju biti dostupni u svakom momentu sa novim informacijama, pa je tako internet sa informacijama brži od televizije, jer mediji na internetu objave neku ekskluzivnu vijest odmah, dok to na televiziji bude prikazano na vijestima tek poslije nekog vremena. Televizijski program se emituje prema zadanom rasporedu, tako da gledatelji moraju biti u pripravnosti ako žele nešto pogledati u zadanom terminu, što ne ide ni malo u korist ni televiziji ni gledaocima. (Car, 2010:98)

Ljudi su često zauzeti, i nemaju vremena tražiti neku vijest, ili je čitati dugo, zato i jesu tu novinari koji vijest dobiju, skrate i brzo objave, kako bi svako imao priliku da joj pristupi. (Car, 2010:100)

Kada je riječ o internetu i televiziji, govori se o novim medijima i masovnim medijima. Dakle, novi mediji su spoj nove tehnologije i ujedno spajaju više medija u jedno, dok masovni mediji na sve načine žele privući što više ljudi, ovdje su poveznice jasne. Ako govorimo o televiziji, danas imamo pametni (smart) televizor, koji nam omogućava da se povežemo sa internetom, i na taj način korisnici mogu uživati, bez da koriste svoje mobilne telefone.

Internet je pun informacija, i kao takav u njegovoj bazi podataka nalaze se razni online portali koji svakim danom objavljuju nove vijesti iz cijelog svijeta. Korisnici na taj način mogu online portalima pristupiti preko svojih televizora, što je ustvari spoj masovnih medija i novih medija. Međutim, tu su i pametni telefoni, koji mogu povezati ljude sa radiom, što je još jedan primjer povezivanja masovnih i novih medija. (Žganec, 2015:15)

Velike su razlike između korisnika novih i starih medija, u ovom slučaju korisnici interneta i televizije. Kao što je poznato, televizija se pojavila prije interneta, i to je za ljude bio veliki napredak u tehnologiji. Ljudi su u to vrijeme bili sretniji i zadovoljniji. Prije svega, prije dolaska interneta, ta generacija ljudi, bila je strpljivija u čekanju informacija, bili su izolovani, poslušni, ali su bili i nespretniji kada je tehnologija u pitanju, odnosno bili su manje snalažljiviji po tom pitanju, dok to danas nije slučaj. Nove generacije, rođene za vrijeme interneta, ili poslije dolaska interneta, drugačije žive, i sušta su suprotnost starijim generacijama. Mladi danas skoro sve znaju kada je tehnologija u pitanju, i rad na računaru. Za razliku od starijih, oni su spretniji, žive brzo, i nemaju strpljenja da čekaju neku informaciju, žele biti informisani odmah. Mladi su naučili da im je sve dostupno u trenutku, te da ne moraju plaćati za usluge koje internetska mreža pruža. Kada je riječ o upotrebi društvenih mreža, tu su nasposobniji, sve razumiju, i bez problema prihvataju nove izazove koje im internet pruža. (Žganec, 2015:17)

Iz nekog razloga, ljudi imaju neopisivu želju za novim, inovativnijim, i jačim. Kako se civilizacija razvijala, tako se i kod ljudi razvijala potreba za informisanjem. Razlog tome je što je većina željela da poveća svoje znanje, što je i dobro. Svaki čovjek bi trebao imati želju za napretkom, te da ujedno i druge podrži u tome, da čovjek čovjeku bude podrška i oslonac.

Ono što je bila parola na olimpijskim igrama (brže, više, jače), to je nastavak za ovo danas, a i prije je služilo kao parola za razvoj novog i drugačijeg. Primjer toga su DVD-ovi i CD-ovi. Sa dolaskom CD-a ljudi su bili oduševljeni, bilo je to nešto novo za njih, ali s vremenom, pojavila se industija za igrice, koja je zahtjevala veći nivo tehnologije, pa se pojavljuju DVD-ovi, koji su naravno imali veći kapacitet od CD-a. Ovo je samo jedan o primjera u kako kratkom roku se tehnologija promjenila, i kako se i dalje mjenja. (Žganec, 2015:22)

Televizija kao masovni medij, igra veliku ulogu u savremenom društvu na polju očuvanja javne sfere. Masovni mediji jednostavno su postali kao preduslov za postojanje javne sfere, jer se tu suočavaju različite ideje i interesi. (Oblak, 2002:63) Razlika u masovnim i novim medijima je što su masovni mediji napravili refeudalizaciju (novo uspostavanje) javne sfere, a novi mediji revitalizaciju (oživljavanje). (Oblak, 2002:65)

Prema nekim istraživanjima, došlo se do nekoliko zaključaka: (Bubaš, Kermek, 2000:113)

- Kao izvor informacija o politici više je ocjenjeno da televizija i novine imaju prednost u odnosu na Internet
- Kao izvori informacija o umjetnosti i kulturi televizija, internet i novine su na istom nivou
- Kada su u pitanju informacije o nauci, internet je mnogo bolje procijenjen nego novine i televizija.

Kod gledanja televizije, imamo specifičnu stvar , a to je da kada se gleda neki zabavni program ili informativni, o tome možemo pričati i sljedeći dan. (Žganec, 2015:26)

Kada su djeca u pitanju, prije je sve bilo drugačije. Od malih nogu djeci su roditelji da bi se zabavili, puštali crtane filmove na televiziji, i tog sadržaja je prije bilo dosta više. Djeca su se na taj način zabavljala, upijali su svaku sliku i riječ, uglavnom sve je bilo lakše pratiti na velikom ekranu. Televizija je pružala djeci kvalitetetne crtane filmove, koje su sve generacije mogle gledati, dok se to danas sve svodi na 2-3 crtića.

Vremenom dolaze pametni telefoni, koji isti sadržaj sa TV-a je bilo moguće gledati i na malim ekranima, i to su roditelji vrlo brzo prihvatili, i počeli su davati djeci pametne telefone dok se njihove motoričke sposobnosti nisu još ni dovoljno razvile.

Ne samo da je mobitel štetan za vid, nego što kod djece stvara ovisnost, i naviku na razne sadržaje, koji su također novi, i često crtani nisu primjereni za djecu, jer sadrže dosta osjetljivog sadržaja, neprikladnih riječi, što je sve posljedica novih medija.

Po mišljenju mnogih, smatra se da djeca koja imaju kontakt sa televizijom, oni na taj način vide svijet kao i odrasli, te se ujedno vrši i brža socijalizacija na taj način, tj prilagođavanje na novo i drugačije. Dakle, poseban akcenat se daje na socijalizacijske faktore, koji mogu da budu primarni i sekundarni. Govoreći o primarnim faktorima socijalizacije, tu svrstavamo prijatelje, vršnjake i roditelje, a u sekundarne faktore školu, vrtić, medije itd.

Roditelji su ti koji odgajaju, to je neupitno, međutim u životu djeteta postoje razni faktori koji će da utiču na njegovo ponašanje, tako da televizija kao socijalizacijski medij može i pozitivno i negativno uticati na djetetovo ponašanje i razmišljanje. U pojedinim se istraživanjima došlo do zaključka da je televizija ugrozila odgoj djece, te samim tim i roditeljstvo. Psiholozi tako smatraju da od odnosa roditelja prema djetetu zavisi koliko će ono provesti vremena ispred TV-a, psiholozi to zovu socijalna ugroženost.

Smatraju da djeca koja su socijalno ugrožena, više vremena provode gledajući televiziju. Televizija je u svaki dom unijela drugi vid komunikacije, druženja, i pogleda na svijet, to se zove parasocijalna komunikacija, odnosno kad program počinje kontrolisati ponašanje i odgajanje. (Mlinarević, n.d:40)

Televizija je kao i internet, samo dosta ranije preuzela veliki dio kada je u pitanju odgoj, koji je nekada bio posao roditelja i odgojnih ustanova. Televizija je kao takva dosta uticala na emocionalni život svake osobe, što je danas posao interneta. Na neki način, prije su majke i očevi sve stizali, pa i kada je obrazovanje i učenje djeteta u pitanju, danas se televizija i internet koriste kao dadilje. Zbog velike odsutnosti roditelja, prezaposlenosti i umora, djeci internet i televizija služe kao sredstvo za čuvanje, dok roditelji završe sve obaveze. Tako da kada djetete plače, tu je televizija da ga smiri, dok roditelji rade. Djeca su prije bila zaokupirana televizijom, danas su internetom, ali pošto se internet može spojiti sa televizijom, i dalje prednjači televizija. Kada je riječ o slaboj komunikaciji djece i roditelja zbog televizije, još se stvar pogoršava ako djetete u svojoj sobi posjeduje TV uređaj, tada se potpuno otuđuje od roditelja.

Djete koje više sati provodi na internetu, ili gledajući televiziju, ne poznaje šta je stvarno a šta ne, jer ga virtualni svijet zbunjuje. Televizija diktira kako će dijete živjeti, tako da se djeca svakodnevno bore sa tim koliko će vremena provesti gledajući televiziju ili koliko će vremena koristiti internet. (Mlinarević, n.d:41)

Ono što djeca očekuju od televizije i interneta je samo zabava, humor, i da se poistovjećuju sa junacima iz crtanih filmova, to djeci predstavlja najveće zadovoljstvo.

Djeca gledajući televiziju, ili koristeći internet, ne gledaju na to da li će im pomoći u obrazovanju, da li će naučiti neke stvari, oni imaju neke svoje ciljeve, potpuno beskorisne, jer to su samo djeca, i njima u ranijim fazama odrastanja nije od velike važnosti da li će nešto znati ili ne, dok to u kasnim fazama razvoja čini problem. Dešava se da djeca ne znaju reći ni jednu jedinu riječ u godinama kada bi već ozbiljno trebali pričati, što je upravo posljedica toga što roditelji ne učestvuju u odrastanju djeteta, već to čini televizija, pa djeca već u svojoj ranoj dobi moraju posjećivati ljekare, zbog problema koji uopšte nije ni trebao da se desi.

Djeci su dostupni razni sadržaji, ali najveći utjecaj imaju oni pogrešni. Gledajući nasilje, ubistva, uništavanje stvari, djeca prema tom šablonu uče da svijet, odnosno život nema nikakvu vrijednost, da životinje nisu potrebne na zemlji, da čovjeka ne treba poštovati, i da ne treba da živi, te da planeta na kojoj živimo može sve da uništi i svakoga, te da je bespotrebno onda da se čovjek trudi zbog bilo čega. Upravo to je ono što se plasira djeci, a što na njih ostavlja najbolji dojam.

Upravo zbog takvog sadržaja, djeca se u školi, vrtiću ili u van nastavnim aktivnostima ponašaju agresivno. Za svako dijete, potrebna je selekcija programa koje je dozvoljno da gleda, a tu ključnu ulogu imaju roditelji, koji će kontrolisati kakav sadržaj gledaju djeca, da bi ih na vrijeme mogli spriječiti, međutim to je rijetkost, zato danas djeca imaju sve više posljedica u razvoju, jer roditelji po tom pitanju ništa ne čine, i kasno shvate greške i posljedice. (Mlinarević, n.d:44)

5.4. Internet i seksualni odnosi

Prije svega, poznato je da ljudi svoje bračne veze ili ljubavne veze održavaju sa redovnim seksualnim odnostima, i to nije tabu tema, međutim sve je više pristalica upotrebe sex-a putem interneta, ili cyber sex-a. Još nije utvrđeno zbog čega tačno ljudi upražnjavaju ovakav način zadovoljstva, ali je jasno da je cyber sex postao nešto gdje je čovjek potpuno ogolio svoju intimu, i gdje je potpuno dao sebe, upravo zbog nedostatka samog sebe u svoje tijelu.

Gubitak partnera ili njegov odlazak, raskid veze, razvod braka, usamljenost, odbačenost i sl. Sve ovo mogu biti razlozi zašto se ljudi odlučuju na ovu vrstu komunikacije sa drugim ljudima. U većini slučajeva, to upražnjavaju mlađe osobe.

Cyber sex je pojam koji kada se ukuca na internetu, bit će ponuđeno mnoštvo pornografskih stranica, foruma za upoznavanje i upražnjavanje istog.

Cyber sex se može objasniti kao online razgovori između istog ili različitog spola, čiji su razgovori orijentisani na sex, koji može imati multimedijalne sadržaje. S druge strane, pojedini definišu cyber sex kao jednu vrstu „prljavog govora“ preko interneta. Ako gledamo unazad, prije su samo muškarci upotrebljavali forume te vrste, međutim s vremenom su i žene počele. Cyber sex je jedna vrsta izazova, gdje ljudi mogu raditi šta žele, mogu biti anonimni a i ne moraju, a i mogu pokazati sebe a i ne moraju, dakle stvar je ličnog izbora, i upravo zbog ovoga ljudi koriste online čatove, kako bi mogli razgovarati bez predrasuda i osuda od strane drugih. Cyber sex u globalu nije nešto što pomaže društvu, i nešto čime bi se internet mogao pohvaliti, ali je to pojedinim ljudima sve, tako da cyber sex može biti i pozitivan i negativan u isto vrijeme, ali ako sagledamo danas upotrebu tih sajtova, vidjet ćemo da je društvo u velikom problemu. (Đurin, 2008:67)

Prednosti cyber sexa su mnoge, počevši od anonimnosti i pružanju raznih zadovoljstava koje ljudi uživaju na raznim sajtovima. Jedna od prednosti je i zaštita, odnosno odvojenost od spolnih bolesti, koji se cyber sex-om ne mogu dogoditi.

Kada je riječ o vezi na daljinu, gdje se par upoznao preko interneta, ili bračni par koji se razdvojio zbog posla, cyber sex je odličan način za njih. Ipak, tu su negativne strane cyber sexa, koje se često dešavaju, a upravo je razlog anonimnost i tajnovitost, jer problemi nastaju kada se neki od parova na tim sajtovima odluči sresti uživo, a problem je očit, jedno od njih nije bio iskren i nije sebe predstavio kao pravog sebe, dakle lažirao je identitet, i to je općenito problem na internetu, ne samo kada je u pitanju cyber sex. (Đurin, 2008:69)

Kroz vršnjačke grupe mladi razvijaju svoj identitet, u vršnjacima pronalaze emocionalnu potporu, i potporu bilo koje vrste, te ponajviše pronalaze. Mladi dosta upotrebljavaju konformizam u svom odrastanju, kako bi se uklopili sa drugima, međutim odbačenost od strane vršnjaka može biti veliki problem, i jedan od razloga upotrebe cyber sexa, jer im je to način bjega od problema. Upotreba cyber sexa je nešto što danas stvara problem kod mladih, a posljedica je pritiska vršnjaka, ili okoline. (Bračulj, 2015:20)

U pubertetu mladi često provode vrijeme sa starijim osobama od sebe, i upravo oni ih mogu motivisati da rade nešto što ne bi trebali, pa i kad su u pitanju stvari seksualne konotacije, punoljetni nagovaraju maloljetne na seksualno eksperimentisanje, iako sobe mlađe dobi još nemaju to razvijeno u sebi. Dakle, ako mladi nisu razgovarali sa svojim roditeljima o toj temi, bit će ih vrlo lahko nagovoriti na bilo šta, pa čak i na to da posjete sajtove koji maloljetnima nisu dozvoljeni. (Bračulj, 2015:21)

5.5. Internet i postmoderna

Postmoderna je izraz kojim se koriste kritičari i sociolozi na američkom kontinentu. Postmoderna opisuje u kakvom se stanju nalazi kultura nakon promjena koje su uticale na nauku, i umjetnost počevši od kraja 19-og stoljeća. (Lyotard, 2005:5)

Mnogi teoretičari i cyber kritičari internet vide kao nešto što može imati razne posljedice na zajednicu i na pojedinca. Iako internet promovira razne sadržaje, posebno političke, koji mogu biti istiniti ili ne, mnogi naučnici su se složili da internet kao virtuelni svijet ima vezu sa stvarnim svijetom, i to blisku vezu. Identitet osobe u tom virtuelnom svijetu označava se kao nešto što pripada postmodernom stanju društva. Pluralizam kojim se objašnjava postmoderni subjekat, izolovanost i decentriranost su neki logičan sljed iz kojeg će proizaći mnoštvo posljedica, a jedna od njih je i poremećaj u svakodnevnoj komunikaciji. Virtuelni svijet je prostor u kojem osoba može da testira svoj identitet.

Na ovom primjeru se vidi pozitivan odnos između postmodernog subjekta prema ne jedinstvenoj samoreprezentaciji, a to je upravo ono što nam korištenje tehnologije daje. (Bošnjak, 1998:70)

Kroz postmodernu na neki način ulazimo u sintetički utopizam. Sintetičku utopiju čini spoj kibernetike, filozofija New Age-a i naučna fantastika. Kroz tu utopiju ljudima se nudi novi način „začaravanja“ svijeta i otvaraju se nove šanse za postizanje ideala. Internet kao mreža, nije zamišljen kao novi oblik društva, već i kao jedan način postizanje nove demokratije, gdje će ljudi online stvarati zajednice i na taj način djelovati. (Nikodem, 2003:222)

Ono kako je predstavljen internet, i postmoderna, može se reći da je veza između njih jaka i sa dosta faktora koji ih povezuju. U bilo kojem obliku, internet najbolje predstavlja postmodernu, sa svim svojim karakteristikama.

5.6. Tehnozajednica i ljudsko „Ja“ na internetu

Kada je riječ o tehnouzajednicama, takve zajednice su ustvari antipolitičke, ali za njih se može reći i da su cilj postmodernog doba i njegove socijalne kontrole, koju izražavaju putem online statusa. Pojedinaac preko online statusa na neki način postaje „mrtav“, tijelo mu ne reaguje, a njegova svakodnevna svijest je isključena.

Prije nego što pojedinac uđe u online svijet, on stavlja virtuelne naočale i time vidi unutrašnjost, ali zato ne vidi svijet oko sebe, i samim tim je izložen i mnogim opasnim situacijama, jer bježi od stvarnosti. Tehouzajednica može se tumačiti i kao spoj ljudi koji nisu lično povezani, a podstiču osobnu komunikaciju. Ovo podsticanje komunikacije u suštini gradi nesvjesno novi čovjekov identitet i novi oblik ponašanja u „unutrašnjosti“ i izvan nje. (Nikodem, 2003:222)

Kada su ljudi priključeni na mrežu, oni se potpuno prilagode svim stvarima koji se tu nalaze. Ljudski organizam se potpuno prilagođava novim tehnologijama, i ljudsko tijelo zajedno sa novim tehnologijama čini jedan idealan spoj, i to se naziva „Terminalnim identitetom“. Terminalni identitet predstavlja novu subjektivnost pojedinca na računaru ili televiziji. Ta subjektivnost se ne odnosi više na pojedinca, nego i na ostale ljude na mreži. Ljudi između sebe na taj način jedni drugima kloniziraju mozgove, tako da ljudi počinju da razmišljaju isto, da djele stavove i mišljenja bez obzira da li su dobri ili loši. Tako da se mreže, ta virtuelna stvarnost smatra jednom vrstom „ogledala“, gdje svi ljude misle isto i djele mišljenja, gdje ljudi upravo tako iskazuju svoje „drugo ja“.

5.7. Internet kao zabava i potreba za osobe sa invaliditetom

Internet je dostupan svima, i služi kao zabava, ali posebno je koristan osobama sa nekom vrstom invaliditeta, kojima je kretanje ograničeno, i koji nemaju stalnu interakciju sa ljudima. Često, u svakodnevnom životu, od pojedinaca ćemo naići na ismijavanje, omalovažavanje osoba sa invaliditetom, i isti ti ljudi sebe smatraju višom klasom, iako su osobe sa invaliditetom korisne isto koliko i oni, možda čak i više pridonose društvu nego osobe koje nemaju invaliditet. Zbog svih tih osuda, ponekad se osobe sa invaliditetom osjećaju slobodnije na društvenim mrežama (u virtuelnom svijetu), gdje ih ljudi neće nazivati svakakvim imenima, i gdje mogu naći jedan vid mira, iako to ne bi trebali raditi, jer bi se svaki vid diskriminacije trebao kazniti, i javno pokazati na društvenim mrežama ljude koji to iskazuju. Pored toga, što osobe sa invaliditetom mogu nesmetano komunicirati sa ljudima putem društvenih mreža, i biti u toku, njima je dostupan i zabavni sadržaj, u čijem sklopu su i igrice, i takav vid upotrebe interneta ne bi trebao da se smatra ovisnošću, jer je to dobro iskorišteno vrijeme na internetu, iz razloga što su takve osobe na neki način „osuđene“ na boravak ispred ekrana bilo to internet ili televizija.

Ono što oni ne mogu čuti od ljudi, mogu na televiziji, i upravo iz ovog razloga internet se može posmatrati kao korisna stvar. Danas, postoje prenosi uživo sa raznih mjesta, na kojima su predstavljena neka takmičenja, fudbalske utakmice, važni događaji sa eminentnim ličnostima, na kojim osobe sa invaliditetom ne mogu fizički biti prisutne, ali zato mogu pratiti uživo preko svojih tableta, računara ili televizije, i tako im se pruža ugođaj, kao da su fizički prisutni. Cyber kultura za njih nije nova normalnost, ona je bila tu oduvijek prisutna, korisna, i za njih je to potreba, za razliku od ostalih, koji mogu birati svoju normalnost.

6. INTERNET I POSAO

Danas, internet i posao funkcionušu kao jedno, i svaka osoba koja ima posao, barem je jednom radila nešto putem interneta od kuće a što je povezano sa poslom. Između ostalog, možemo upotrijebiti termin rada na daljinu (teleworking), koji se već uveliko praktikuje u svijetu, a značio bi da svoje poslovne obaveze koristimo izvan firme, odnosno ostavljamo ih za rad od kuće. Rad na daljinu može se okarakterisati i kao virtuelna organizacija u kojoj ljudi obavljaju posao u svom domu, bez ograničenog vremena, i u slobodno vrijeme kada žele. (Bilić, 2011:631)

Međutim, rad na daljinu ne mogu obavljati svi, postoje pojedinci koji svoj posao u firmi mogu ostaviti za rad od kuće. Prije svega tu su ljudi koji su neovisni o svom radu, i njihov posao je pravljenje tabela, grafika, pravljenje godišnjeg izvještaja i sl. Također, rad na daljinu nije orijentisan samo na rad od kuće, mjest na koji se vrši rad na daljinu mogu biti različita u zavisnosti gdje se osoba nalazi, uz obavezan pristup internetu. (Bilić, 2011:632)

6.1. Internet i obrazovanje

Internet kao mreža koja se koristi putem računara, omogućava pristup informacijama iz čitavog svijeta. Razvoj tehnologije je za sobom povukao i obrazovanje, koje se naravno često vrši u skladu sa internetskim mogućnostima. Izuzev škole, postoji online učenje, odnosno na internetu imaju provjere znanja učenika, koje im mogu pomoći kada budu radili test u školi.

Internet nudi čitav niz sadržaja za učenje, počevši od kvizova, online knjiga, pa do takmičenja, ali tu su i testovi, gdje je vrijeme rada istog fleksibilno, i iz kojeg se dosta toga može naučiti. Obrazovanje putem interneta je veoma korisno, i prilagođeno je svima, pogotovo ako neko ima određeni zdravstveni problem, pa iz tog razloga se koristi internetom, kako bi nadoknadio propušteno gradivo. (Paradžik, 2012:5)

Kombinacijom tehnologije multimedija i tehnologije hiperteksta internet postaje hipermedij. Povezivanjem zvukova, riječi i slika internet svakoj osobi omogućava lakše učenje, i bolje razumijevanje gradiva. Kada je riječ o učenju putem interneta, većina koristi izraz online nastava, ali i pored toga se koriste termini poput elektronskog učenja ili učenjenja koje je bazirano na web-u. Učenje je lakše uz auditivne i multimedijalne sadržaje. Auditivni sadržaji su slike, tekst, grafički prikazi, a multimedijalni sadržaji se sastoje od slike, teksta, zvuka, animacije i videozapisa. (Bajrić, 2018:12)

Pozitivni efekti multimedije: (Bajrić, 2018:12)

- Multimedije privlače pažnju učenika
- Veći nivo interesa za učenje, zadovoljniji su i motivisani
- Omogućava lakše razumijevanje težih lekcija
- Bolje razumijevanje novih pojmova
- Učenici bolje pamte

Postoje digitalni nastavni materijali, čiji je sadržaj namjenjen da se koristi u obrazovanju, za učenje, a ti materijali mogu biti na računaru spašeni, ili na internetu na nekoj od stranica. Digitalni nastavni materijal se može koristiti i prilikom samostalnog učenja, ali i na nastavi. (Bajrić, 2014:14)

Digitalni nastavni materijali se mogu podijeliti na: (Bajrić, 2014:14)

- Testove
- Animacije
- Udžbenike
- Vježbe
- Predavanja
- Simulacije
- Referentne materijale
- Studije slučaja

Informacijska tehnologija danas je potpuno promijenila obrazovnu tehnologiju predmeta. Informacijska tehnologija pokušava da informatiku provede kroz sve predmete odgojno-obrazovnog procesa, i na taj način bi povećala kvalitet znanja kod mladih.

Veza između informatike, i ostalih predmeta postoji, međutim treba znati na koji način to upotrijebiti u nastavi. Upotreba računara za vrijeme učenja kod mladih ne utiče samo na motivaciju za učenjem, već i na njihov uspjeh, razvijaju logička mišljenja, a i razvijaju sposobnost za otkrivanje grešaka. Zbog svih navedenih razloga, djeca bi trebala u nastavi što više koristiti računar kako bi se dodatno zainteresovali za rad. (Novak, 2015:11) U obrazovni sistem uvedeno je e-učenje, koje se potkrepljuje argumentima o podizanju kvaliteta učenja uz pomoć informacijskih tehnologija. Takvo učenje se odvija u virtuelnim prostorima.

Sa pojavom ove vrste učenja, nastavnik/ca više nije jedini izvor informacija. Kada se desi da mladi imaju poteškoće sa e-učenjem, razlog može biti taj što jednostavno nisu ostvarili dovoljno dobru interakciju sa elektronskim izvorima tj. nisu se dovoljno dobro snašli u pronalaženju pojedinih informacija, a koje su im važne za učenje. Poteškoće ove vrste se dešavaju jer mladi ne istražuju dovoljno, i jer im se sve svodi samo na otvaranje pretraživanja i ukucavanje onoga što im je potrebno. (Novak, 2015:13)

Pojedini izvori mogu mladima dosta pomoći u učenju, i samom obrazovanju. Neki od izvora su upravo enciklopedije kao što su: (Novak, 2015:21)

- Britannica koja je od 2012. godine dostupna u digitalnom izdanju, kojoj se može pristupiti online putem mobilnih telefona ili računara.
- InfoPlease- nudi neograničen pristup svom sadržaju.
- Bartleby- Nudi neograničen pristup kompletnom sadržaju.
- Encarta- Nudi pojedine sadržaje, međutim zahtjeva pretplatu, koja nudi dosta više sadržaja.
- Wikipedia- Nudi korisnicima slobodan pristup, određenu količinu znanja u besplatnom izdanju

Na internetu moguće je pronaći gotove materijale koje mladi mogu preuzeti i koristiti u nastavi. Ovakve materijale je poželjno da izučavaju stručnjaci za multimediju, e-obrazovanje, u saradnji sa predmetnim nastavnicima. Određeno je osam principa koje karakterišu upotrebu multimedija prilikom učenja: (Bajrić, 2014:15)

- Princip multimedije – Učenici uče bolje ako se sadržaji za nastavu prikazuju putem slika i riječi.
- Princip prostorne blizine –Učenici bolje uče ako se slike i tekst nalaze jedno uz drugo prilikom učenja.

- Vremenska blizina – Učenici bolje uče ako se slike i tekst prikazuju istovremeno, a ne naizmjenično.
- Princip usklađenosti – Učenici bolje uče kada nepoznati pojmovi nisu u prvom planu, nego kada ih upoznaju kroz poznate pojmove.
- Princip modalnosti – Učenici bolje uče iz sadržaja koji su prikazani animacijom i naracijom, nego uz animaciju i tekst na ekranu.
- Princip redundancije - Učenici bolje uče iz animacije i naracije nego iz animacije, teksta na ekranu i pripovjedanja.
- Princip individualnih razlika – Efekti dizajna u nastavnim sadržajima pristupačniji su učenicima sa poteškoćama u razvoju.
- Princip direktne manipulacije – Prilikom povećanja složenosti gradiva, utjecaj upravljanja animacijama se također povećava.

Interaktivni multimedijски plakati često se koriste u školama. Tu dolazi do izražaja učenička kreativnost, a i na taj način se uče da rade u grupama ili timovima. Da bi se izradio taj jedan plakat, najčešće se koriste materijali u digitalnom obliku, koji se stavlja na papir, jer je tako zanimljivije i praktičnije.

Ovako urađen plakat, može postati odličan medij za interaktivno učenje. Digitalni udžbenici se često koriste za razvoj digitalnih nastavnih materijala. Neki osnovni elementi po kojima se digitalni udžbenici mogu podijeliti je količina multimedijских elemenata koju udžbenik sadrži, i nivo interaktivnosti. Zbog toga se razlikuje grafički i tekstualni web materijali, interaktivni multimedijски web materijali i interaktivni web materijali. (Bajrić, 2014:16)

Obrazovanje je jedan od najvažnijih elemenata koji su odgovorni za razvoj društva, i tu je veoma bitno njegovo prilagođavanje promjenama koje informacijsko doba donosi. U skladu sa tim, promjene bi se trebale odnositi na nastavne aktivnosti, i metode učenja, a ne samo na sadržaj učenja. Kada je riječ o savremenom obrazovanju, njemu je potreban novi model učenja tj. Aktivno učenje koje bi se temeljilo na informacijskim sredstvima, jer sve se više pojačava potreba za upotrebom obrazovanja koje se temelji na informacijskim tehnologijama. Informacijsko-komunikacijska tehnologija omogućava pristup informacijama kada poželimo, i sa kojeg god mjesta želimo. Pronalaženje informacija samo je jedna od sposobnosti koja čini informacijsku pismenost, ali je i prvi korak koji je neophodan da bi se prešlo na kvalitetnu analizu i obradu informacija.

Zbog toga je potrebno da učenici budu informatički pismeni, te da se znaju koristiti svim onim što internet pruža, a bitno je za obrazovanje. Dakle, učenici ne trebaju samo znati kako se upotrebljava računar i internet, već i kako i na koji način da istražuju, i pretražuju sve ono što se nalazi u njima, jer se tako njihovo internetsko obrazovanje usavršava. (Bajrić, 2014:20)

Informacijska pismenost uključuje: (Bajrić, 2014:21)

- Prepoznavanje potrebe za informacijama
- Pronalaženje informacija
- Analiza i vrijednost informacija
- Korištenje informacija
- Objavljivanje informacija.

Svi nastavni mediji i obrazovna tehnologija trebaju biti u funkciji učenja i traženja informacija, učenja kako se rješavaju neke informacije te učenje metoda istraživanja i otkrivanja informacija. (Bajrić, 2014:21)

Kada su u pitanju školski zadaci, mnogim učenicima obavljanje zadataka putem interneta donosi veći stepen autonomije u učenju, veća je odgovornost i otvara prostor za istraživanja nekih novih metoda učenja i rješavanja zadataka.

Osim što učenici samostalno koriste internet, potrebno ih je umrežiti sa drugim učenicima, ali i profesorima, kako bi se socijalno razvijali. Također, komunikacija sa ostalima može povećati motivaciju za učenjem. (Bjarić, 2014:24)

6.2. Online učenje kao dopunska nastava

Online učenje je proces učenja koji se izvodi uz upotrebu nekog oblika informacijske i komunikacijske tehnologije, a cilj je da se unaprijedi kvalitet tog procesa i kvalitet ishoda obrazovanja. (CARnet, 2016:7) Zahvaljujući online učenju, učenicima je lakše komunicirati s profesorima, a i profesorima je lakše prenijeti znanje i podijeliti neke bitne informacije. Na taj način učenje nije samo svedeno na rad u učionicama, već se proširuje i izvan njih, što je dosta jednostavnije. Informacije su uvijek prisutne, profesori su tu ukoliko učenici imaju neke nejasnoće, ili poteškoće u učenju, a učenici mogu lakše da se vrate na prethodne lekcije. Online učenje postepeno razvijalo, kroz nekoliko faza koje su uključivale postepenu integraciju online prostora u edukaciji, koja je služila kao dopuna nekih aktivnosti u realnom učenju u učionicama. (Čorak, 2018:45)

U online nastavi moguće je postaviti prioritete pri kojima će učenici učiti, a koje će nastavnici postaviti, kako bi takav vid učenja bio što bolji i kvalitetniji, a internet je taj koji ima mnoštvo platformi, na kojima se nastava može održati, tako da je to još jedna prednost. Savremena (online) nastava, zahtjeva upotrebu savremenih medija i digitalnih medija jer se u obrazovanju mogu koristiti na različite načine, što podrazumijeva mnogo vježbi i programa koji će im pomoći kod učenja, zatim igrice, koje također mogu dosta toga naučiti učenike. (Čorak, 2018:46)

Online učenje se posebno ističe danas, kada vlada trenutno pandemija uzrokovana virusom COVID-19, gdje su učenici i studenti primorani koristiti online platforme za učenje, i nastavu pratiti preko različitih aplikacija, kao što su Google Classroom, Zoom, BigBlueButton itd. Često sa ovakvim aplikacijama može biti problema, a razlog tome u većini slučajeva je preopterećenost, jer u jednom trenutku, nastavu može da prati preko stotinu učenika iz različitih škola, tako da dolazi do prekida veze.

Današnje društvo je sve više međusobno povezano i sve više digitalizovano. Digitalna tehnologija je ta koja mijenja svaki segment našeg života. Digitalna tehnologija sa sobom donosi velike transformacije u društvu, što podrazumijeva promjene u načinu pristupa uslugama, dobivanje i razmjenu informacija, te interakciju sa drugim ljudima.

Od pojave World Wide Weba, počela je digitalna revolucija u kojoj se Internet ukorijenio u srž naših obrazovnih i poslovnih aktivnosti te svakodnevni život. U svim promjenama i učenje i obrazovanje nije izostalo. Digitalni svijet sve više postaje neizostavni dio obrazovanja, i cjeloživotnog učenja. Zbog toga se obrazovanje mora prilagođavati tehnologiji i tehnološkom razvoju društva, koji sve više nameće upotrebu online učenja ili e-učenja. Koliko je današnje društvo razvijeno u digitalnom smislu, i spremno na sve izazove koje ta tehnologija donosi, o se upravo pokazalo u ovoj situaciji danas, koja je uzrokovana pandemijom COVID-19. Svakodnevni život ljudi zbog te pandemije se promjenio u potpunosti, da su ljudi zabrinuti i za svoj život a i položaj na poslu.

Digitalne vještine sada postaju prijeko potrebne, jer sav posao ljudi većinom rade iz svojih domova, kako se ne bi previše izlagali ljudima, a isto to važi i za učenike, koji prate online nastavu, koja pokušava biti dostojna zamjeni za nastavu u školama. (Ciler, 2020:1)

6.3. Prednosti i nedostaci online učenja

- Vremenska i prostorna fleksibilnost - Učenici uče neovisno o vremenu i prostoru, samim time obrazovanje postaje dostupno i onima koji ne mogu doći u učionicu (zbog bolesti, ili prevelike udaljenosti od škole)
- Interakcija između učenika i nastavnika- Odvija se putem računara (e-mail-om ili preko foruma) često je intenzivnija od komunikacije u razredu. Učenici pitanja postavljaju slobodnije, bez straha od autoriteta nastavnika, zbog toga do izražaja mogu doći svi učenici, pa i oni koji su stidni, koji rijetko govore uživo.
- Komunikacija i grupni rad učenika na zajedničkim projektima- Time se razvijaju socijalne i komunikacijske vještine, i do izražaja dolazi konstruktivistički princip učenja.
- Korištenje interaktivnih sadržaja za učenje i različitih medija- Tu se podrazumijeva tekst, video, slike zvuk, animacije koji su pogodni za prezentacije putem kojih se predstavlja određeni sadržaj ili tema, te stalna dostupnost sadržaja online. Pored toga, sadržaji za učenje mogu biti prilagođeni pojedinim učenicima, pogotovo za one koji nemaju preveliko predznanje. (CARnet, 2016:9)

Nedostatci online učenja: (Čorak, 2018:53)

- Potrebne su specifične kompetencije zaposlenika, nastavnika i učenika za korištenje informacijsko-komunikacijske tehnologije
- Priprema materijala često zahtjeva mnogo vremena
- Neadekvatna tehnička oprema u institucijama i kućama
- Stabilnost platforme i njezine izvedbe
- Nedostatak strategije online učenja
- Nedostatak ravnoteže s osnovnim strategijama učenja
- Velika financijska sredstva za održavanje
- Nedostatak institucionalne potpore

6.4. Online učenje putem mobilnih uređaja

Učenje putem mobilnih uređaja uključuje razumijevanje medija, same tehnologije, te interakcije kako bismo mobilnu tehnologiju i kontekst spojili u kreativnu praksu. Da bi se to postiglo potrebno je napraviti brzu i jednostavnu interakciju, jednostavne materijale i neke posebne mogućnosti koje nudi mobilna tehnologija. (Čorak, 2018:56)

Osim što online učenje ima mnogo prednosti kao što su fleksibilnost, zanimljivost, savremenost, preglednost itd. Online učenje nam još nudi i prenosivost pojedinih sadržaja za učenje, kada koristimo mobilne uređaje, tako da taj sadržaj možemo pogledati bilo kada, i kada korisnicima najviše odgovara. Online učenje postavlja jednu novu vrijednost učenju. Kada je riječ o tehnologiji, mobilni uređaji predstavljaju sljedeći korak u razvoju učenja, i tehnologije, koja se svakim danom razvija sve više.

Kod učenja putem mobitela, najveći nedostatak je taj što mobiteli ne posjeduju dovoljno memorije, baterije mogu da izdrže samo jedan određeni vremenski period bez punjenja, a i mobilni uređaji zastarijevaju, tako da zahtjevaju povremenu zamjenu. Mobilni uređaji, za razliku od računara su dosta manji, tako da se vrlo lahko mogu izgubiti, ili mogu biti ukradeni, što je još jedna mana. Kada se na mobilnim uređajima skinu određene aplikacije za učenje, one nakon nekog vremena zahtjevaju nadogradnju, što mnogi mobilni uređaji ne podržavaju, ako nisu noviji, što je još jedna mana učenja putem mobitela. (Čorak, 2018:57)

6.5. Virtuelna učionica i online učenje

Virtuelna učionica označava vrstu učenja, koja se dešava online, na nekoliko platformi. Virtuelna učionica je umreženost osnovnih, srednjih i visoko obrazovnih ustanova, koje se koriste za lakše učenje u vrijeme pandemije uzrokovane virusom COVID-19.

Virtuelna učionica je sačinjena od nastavnika ili profesora, te učenika ili studenata, koji putem kamere i mikrofona komuniciraju jedni sa drugima. Virtuelna učionica pruža mnogo toga, pa tako i online prezentovanje. Dakle, u virtuelnoj učionici je moguće postaviti prezentaciju te na taj način učenicima i studentima približiti neku lekciju, kao što je to rađeno i u standardnim učionicama. Kako su virtuelne učionice nešto sasvim novo za djecu i mlade, mnogi od njih nisu u mogućnosti pratiti nastavu na taj način, zbog toga što ili ne posjeduju uređaje pomoću kojih bi pristupili online učenju, ili ne posjeduju internet, i tu je prva prepreka kod virtuelne učionice. Zbog takvih nedostataka, učenicima i studentima je onemogućeno korištenje određenih online knjiga, tekstova, što im je potrebno za dalji rad i učenje.

U virtuelnim učionicama se mnogo više znanja može pokazati, nego u školama ili fakultetima, jer određeni učenici ili studenti tek tada dolaze do izražaja, i lakše im je komunicirati na taj način. Studenti i učenici su slobodniji, mogu virtuelnu učionicu koristiti iz svog doma, opušteniji su i otvoreniji sa nastavnicima i profesorima.

7. INTERNET, ZDRAVSTVO I MEDICINA

Internet je ušao u sve sfere života pa tako i u medicinu i zdravstvo. O zdravstvu i medicini zavise mnogobrojni životi, ali tu su i mediji koji sve ono što znaju medicinski radnici, prenose na internet, odnosno društvene mreže, portale, forume itd.

Dakle kada je riječ o lijekovima, ili stvarima koje mogu izliječiti nekoga, sve to imamo na internetu, i vrlo lahko je dostupno svima.

Pacijenti koji su optimistični i koji nikada ne gube nadu, vjeruju i u internet i u ono što se plasira na njemu. Kao posljednja nada nekolicini ljudi, je upravo internet, na kojem traže svoje izlječenje. Bez obzira bilo u pitanju veće ili manje oboljenje, ljudima je traženje lijeka na internetu od velikog značaja, što je u većini slučajeva pogrešno i beskorisno. Na internetu svoja mišljenja i iskustva na polju medicine, ne daju samo stručnjaci, već su tu i ljudi koji iznose svoje načine liječenja, što ne znači da će to možda nekome drugom pomoći ko ima isto oboljenje, dakle ljudi se zavaravaju sa medicinskim savjetima putem interneta. (Kofler, 2019:5) Mnoga istraživanja su pokazala koliko su loše informacije pronađene na internetu, ili su barem sumljivog kvaliteta, ali i pored toga činjenica je da se ljudi koriste internetom vrlo često, gdje traže savjetem dijagnoze i sl. Ljudi danas, sve više koriste internet upravo kako bi dobili neke informacije o nekom oboljenju, lijekovima i o tome kako koristiti neki lijek.

Također, i pored uputstva koja se nalaze na lijekovima, ljudi traže nuspojave na internetu, iako to možda ne bi djelovala na njih tako kao na druge ljude. (Kofler, 2019:8) Internet do sada najveći broj pretraga ima što se tiče zdravstvenih i medicinskih informacija, nego online kupovine, igrice i sl. (Kofler, 2019:10)

7.1. Kibermedicina

Internet će danas, kao i u budućnosti imati veliki utjecaj na zdravstvo i medicinu, i upravo iz tog razloga se razvilo novo akademsko polje pod nazivom Kibermedicina. Kibermedicina je nauka o primjeni tehnologije i internetskih mreža na području medicine. Proučava utjecaj interneta na zdravstvo. Kibermedicina ima veliki utjecaj na današnji svijet. Kao takva, kibermedicina će u skorijoj budućnosti postati glavni faktor medicine, koja će evoluirati iz savremene u alternativnu medicinu. Cilj kibermedicije je preobražaj u globalnu disciplinu koja je prilagođena svima, jaka je i kvalitetna. Na kibermedicinu ljudi gledaju sa velikim optimizmom, koja će u budućnosti sigurno posjedovati stvari, koje su danas nepojmljive. (Kofler, 2019:12)

7.2. Cyberhondrija

Cyberhondrija je bolest koja se primijetila prije nekoliko godina. Cyberhondrijom se smatra pojava postupnog i neurotičnog traženje zdravstvenih informacija, potaknuto zdravstvenom anksioznošću koja se odnosi na brigu o zdravlju i zdravstvenim problemima u odsudstvu patologije, ili na pretjeranu brigu o zdravlju u prisustvu patologije, pri čemu kada osoba nađe željene informacije, javljaju se pretežno negativni rezultati koji su posljedica tog pretraživanja.

Pokretačem cyberhondrije po svim navodima je internet, što je relativno tačno, jer se internet kao pojava pojavila ne tako davno, kao i medicina. Kada su u pitanju istraživanja, tu je zaključeno da je cyberhondrija u bliskoj vezi sa zdravstvenom anksioznošću. (Kofler, 2019:13)

Postoje ljudi kod kojih je to pretraživanje bezazleno, jer oni sami usmisle da imaju neke od pretraženih simptoma, a kod nekih se od prevelikog pretraživanja počinju pojavljivati neki od simptoma pročitanih na internetu. Cyberhondrija se sastoji od pet elemenata: (Kofler, 2019:14)

- Kompulzivnosti
- Rastresenosti
- Pretjerivanja
- Traženje drugog mišljenja
- Nepovjerenje u medicinsko osoblje

7.3. Medicinski blogovi i forumi

Prije nego što je nastao internet, ljudi su informacije vezane za medicinu mogli čuti od doktora ili pročitati u nekim knjigama vezanim za zdravstvo i medicinu. Nakon što je nastao internet, ljudi su svoje dijagnoze i simptome počeli tražiti upravo na internetu, i to je postao dostupno svima i svugdje. Doktor ima obavezu da svojim pacijentima kaže sve što ih interesuje, i što bi trebali znati, međutim ako ljude zanima još nešto, neće se stalno vraćati kod doktora, kako bi ga nešto pitali, jer je to gubljenje vremena, iako je to najbolje opcija, međutim ljudi su pronašli lakši način, pretraživanje lijeka, simptoma, dijagnoza i savjeta putem interneta. (Kofler, 2019:14)

Ako cjelokupno sagledamo sve forume, blogove i informacije koje plasiraju, najpouzdaniji izvor informacija će na kraju biti doktori, sa kojima se ne može uporediti ni jedan drugi izvor informacija. Većinu medicinskih blogova i foruma pretražuju žene, kako za sebe tako i za svoju porodicu, u slučaju neke bolesti, ili nekih nepoznatih simptoma.

Tim putem, oni traže dodatne informacije, dodatnu pomoć, ili neko drugo mišljenje od ljudi koji su u istoj ili sličnoj situaciji. Na taj način razmjenjuju iskustva, svoje priče, a i na neki način traže utjehu. Pretraživanja na forumu se ne svode samo na traženje nekih lijekova, simptoma itd.

Većina ljudi na internetu pretražuju zdravu ishranu kako bi mogli smanjiti svoju kilažu, bez da posjete doktora, tačnije nutricionistu koji je zadužen za tu sferu u medicini. Nadalje, ljudi koji više preferiraju internet i pretraživanje na istom su teško oboljeli pacijenti, ili pacijenti u nekim početnim fazama bolesti, koji spas traže na internetu i u pričama drugih na forumima ili blogovima, kako bi olakšali sebi, a kasnije i svojim najbližim. Ako će tim ljudima na taj način biti lakše, onda se može reći da je to pozitivna strana interneta. (Klinar, 2010:100)

Kada se na primjer, na internetu i svim ponuđenim medicinskim forumima pretražuju pojedini lijekovi, tu će se naći za šta taj lijek direktno služi, međutim pacijenti neće dobiti tačno uputstvo kako se taj lijek koristi, i koliko puta na dan se uzima, sve dok ne ode svom doktoru, koji je stručan po tom pitanju. Dakle, internet može poslužiti, da pročitamo neki šturi sadržaj, ali ne i da nas dovoljno uputi, kao što će to doktor uraditi. Informacije koje pacijenti nađu na internetu, pomaže im da bolje razumiju svoj problem, ali im ne omogućavaju i cjelokupno liječenje, jer sve i da je tako, to je nesiguran put ka ozdravljenju.

Upravo zbog toga su doktori tu da upute pacijente, da mogu koristiti internet, ali na određenim stranicama i forumima koji će im zaista pomoći i olakšati. (Klinar, 2010:101)

6.5. Internetska komunikacija između doktora i bolesnika

Doktori nisu nimalo izostavljeni iz digitalnog svijeta, ne mogu da ne primjete da je internet postao svjetska, globalna informacijska i komunikacijska mreža koja ulazi u svaki dom, u poslove ljudi, radne sobe, doktorske ordinacije itd. (Toth, 2000:119)

Komunikacija između bolesnika i doktora je verbalni i neverbalni proces u kojem se razvija jedan poseban terapijski odnos, u kojem je od velike važnosti empatijski pristup u kojem doktor procjenjuje osnovne potrebe bolesnika, daje mu potrebne informacije i mogućnost izbora u liječenju. S obzirom na to da postoje razni profili ljudi sa kojima se doktori susreću, oni moraju biti u konstantnoj komunikaciji i pratnji pacijenta zbog njihovih raznih osobnosti, u koje doktor mora biti upućen, kako bi znao koji način liječenja treba primjenti. (Braš, Đorđević, Miličić, 2011:38)

Upravo zbog ovoga komunikacija doktora i pacijenta može biti rizična putem interneta, jer doktori ne mogu i ne smiju preporučivati lijekove, i davati dijagnoze bez da lično vide pacijenta, to je kršenje doktorskih prava.

Internetska komunikacija između doktora i bolesnika zahtijevna je i veoma složena. Pored kvalitete, vjerodostojnost prezentiranih informacija i brzine protoka informacija, tu je i uzajamno poštovanje etičkih principa i privatnosti bolesnika. (Klinar, 2010:100)

Ono što doktori putem interneta mogu, i što se često može pročitati, jestu bezopasni savjeti koji idu u dobrobit našem zdravlju, a tiču se zdrave ishrane i zdravog življenja. Dakle ono što ljudi traže od doktora na forumu, koji odgovara na pojedine probleme pacijenata, jeste utjeha, najčakši način izlječenja, što im doktor ne može dati ako ne ostvare direktnu interakciju licem u lice.

Savremena medicina je suočena sa dosta izazova koji utječu na komunikaciju doktora i pacijenta. Jedan od izazova jeste što je tradicionalni odnos između pacijenta i doktora jednim djelom uništen zbog utjecaja socijalnih, društvenih i filozofskih sila. Zbog ovoga tradicionalna medicina sve više slabi, a medicina koja se razvija na internetu ojačava. (Braš, Đorđević, Miličić, 2011:40)

Digitalni mediji nisu prijetnja medicinskom profesionalizmu. Doktori profesionalci bi upravo trebali koristiti digitalne medije u neke pozitivne svrhe na načine koji podržavaju njihova načela brige o pacijentima.

Doktori bi prije svega trebali biti svjesni promjenjivosti komunikacije između pacijenata putem digitalnih medija, tj. trebali bi biti spremni na mnoge promjene u ponašanju i komunikaciji pacijenata putem digitalnih medija, jer to nije kao obična komunikacija, licem u lice, putem medija pacijenti se mogu ponašati kako žele. Nadalje, doktori moraju biti svjesni da ne mogu odgovoriti na svako pitanje koje im je postavljeno, jer to nije u doktorskoj etici, da daju odgovore na nešto što treba dublji razgovor sa pacijentom. Kada su u pitanju društvene mreže, posebno doktori trebaju biti na oprezu, jer se svaka njihova rečenica ili savjet može prenijeti na društvene mreže, a to ne ide u korist ni doktoru ni pacijentu, jer savjet koji doktor da određenom pacijentu, ne znači da će pomoći i nekome drugom, i na taj način se šire medicinske dezinformacije. Doktori koji komuniciraju sa ljudima putem interneta, i kojima daju savjete, trebaju biti na oprezu, i također trebaju zadržati svoj profesionalizam. Profesionalizam i dostojanstvo doktora upravo je važno iz jednog razloga, a to su društvene mreže.

Društvene mreže imaju brzi protok informacija, dostupne su svima, komunikacija se odvija između više hiljada ljudi, i upravo zbog toga je važno da doktori ne kažu nešto pogrešno, što bi ih na internetu moglo kompromitovati. Također, doktor ne bi trebao da na internetu javno govori stanje i dijagnozu nekog svog pacijenta, jer su to povjerljivi podatci kojima nije mjesto na internetu i društvenim mrežama. (Vujević, 2018:9)

Oni koji pružaju zdravstvene usluge i koji koriste društvene mreže trebali bi praktikovati profesionalizam na internetu kao i izvan njega.

Profesionalci (doktori) na društvenim mrežama trebaju biti iskreni, trebaju dijeliti informacije koje su vezane za poboljšanje zdravlja, i trebaju demantovati neispravne informacije, ispravljati dezinformacije, trebaju poštovati druge te ispravno doprinijeti sadržaju koji se nalazi na internetu. Pravila koja trebaju doktori primijeniti na internetu: (Vujević, 2018:13)

- Ne laži
- Ne zabadaj nos
- Ne varaj
- Ne možeš obrisati
- Ne ukradi
- Ne otkrivaj

Česta nedoumica za doktore jeste pitanje da li je uredu postati prijatelj sa pacijentom. Ovdje je riječ o društvenim mrežama i zahtjevima za prijateljstvo.

Doktori prije nego što prihvate neki zahtjev za prijateljstvo trebaju razmotriti o kome se radi, koji je cilj slanja zahtjeva, i da li je zahtjev poslao pacijent ili neki kolega doktor. U komunikaciji putem društvenim mreža doktori moraju biti oprezni, i paziti o čemu pričaju i kome, poseban akcenat je na tome da ne pričaju o drugim doktorima, svojim kolegama, jer suprotna strana sa kojom komunicira, može to u neko dogledno vrijeme iskoristiti u medijima, i narušiti njegov ugled kao doktora. Prijateljstvo sa pacijentom nije poželjno, te taj odnos treba da bude čisto profesionalan. Ono što doktori opšte prakse mogu, jeste da otvore svoje blogove ili forume na kojima će lično govoriti o svojim iskustvima, ali ne i da daju savjete, manja je vjerovatnoća da upadnu u neke probleme, kao što su tužbe od strane ljudi sa interneta, koji su prateći neke njihove savjete i uzimajući neke preporučene lijekove, osjetili pogoršanje zdravstvenog stanja. (Vujević, 2018:14)

Kada je riječ o društvenim mrežama, doktori mogu biti veliki profesionalci, i na neki način postati popularni među publikom na internetu, jer su ostali dosljedni sebi i svojoj profesionalnosti, i na taj način pomogli nekolicini ljudi. Društvene mreže imaju i neke prednosti. Komuniciranje o zdravlju je dostupno svima, svim grupama neovisno od dobi, rasi, obrazovanju, etnicitetu i sl. Također, na internetu imamo i „nadri ljekare“, koji dosta mogu naštetiti pravim doktorima, koji svoj posao rade kako treba, i kako etika nalaže, i upravo zbog „nadri ljekara“, pravi doktori imaju probleme, gdje ljudi dolaze njima upravo zbog posljedica uzrokovane korištenjem „nadri ljekarstva“, što povećava obim posla doktorima. (Vujević, 2018:17)

6.6. Kvalitet medicinskih informacija na internetu

Traženje informacija iz područja medicine zahtjeva drugačiji pristup od pretraživanja koja su vezana za neka druga područja, koja nisu toliko važna. Informacije koje su povezane sa zdravstvenim stanjem i općenito medicinom su najtraženije na internetu. Upravo zbog toga što se takvi sadržaji najčešće pretražuju, zna se da je riječ o bitnim temama, kojima se treba posvetiti sa velikim oprezom. Medicinske sadržaje pretražuju svi, počevši od onih koji se prvi put susreću sa nekim pojmovima, pa sve do stručnjaka, koji se dovoljno razumiju u medicinsku terminologiju da bi mogli tačno naći ono što traže. Pacijenti se pretežno razlikuju, kada su u pitanju pretraživanja na internetu, neki traže ono najvažnije, a neki idu u detaljnije informisanje, u zavisnosti da li se radi o tek dijagnosticiranim pacijentima, ili o onima koji već znaju historiju neke bolesti.

Kada je riječ o medicinskim informacijama, postoji jedan problem, a to je što je većina informacija dostupna na engleskom jeziku, koji naravno ne poznaje svako, što je još jedna otežavajuća okolnost. (Martinić, 2020:10)

PubMed najveća je bibliografska baza podataka iz područja biomedicine, i upravo je tu dostupna velika količina informacija koja stvara ogromne probleme kod pretraživanja, iz razloga jer su korisnici preplavljeni raznim informacijama, a i iz razloga što te informacije nisu uvijek tačne i relevantne.

Kako je sve više informacija, sve je teže doći do željenih rezultata koji su kvalitetni i tačni, a kada je riječ o medicinskim informacijama, tačnost i preciznost su veoma važni. Najveći problem kod pretraživanja stvara složena medicinska terminologija, i u većini slučajeva dvosmislene pojmovi.

Upravo zbog dvosmislenosti i složenosti pojmova, pacijenti često dobiju neželjene informacije, odnosno ono što uopšte nisu ni tražili, jer se pojmovi ne podudaraju sa onim što se nalazi u bazi podataka. (Martinić, 2010:11)

Često kod pretraživanja medicinskih informacija, pacijenti daju svoje podatke o bolesti ili potencijalne bolesti, te im internet ponudi i slikovni prikaz toga svega, što za mnoge može biti sastrašujuće, i često slikovni prikaz može uplašiti ljude, a da ustvari to i nisu prave slike toga što su oni pretraživali, što je još jedna od loših strana pretraživanja putem interneta. Kada internet ponudi sliku nekoga ili nečega što je neko doživio, ne znači da će i ostali i sl. Iz tog razloga internet nije toliko pouzdan ako želimo nešto ozbiljnije pretražiti. Nadalje, kada je u pitanju slikovit prikaz, ili pak video prikaz koji detaljno objašnjava kako se nešto liječi ili upotrebljava, a koje će koristiti svima, to bi se moglo reći da je dobar način da se ljudima pomogne. (Martinić, 2010:12)

7. INTERNET I EKONOMIJA

Računarska industrija koja je povećala svoje prisustvo u sektoru proizvodnje roba, ne samo da je uticala na kvalitet rada, već je uticala na ukupan tehnološki progres čiji je rezultat bio globalni gospodarski rast. Računarska i programska oprema postali su vrsta kapitala, a cijela je industrija je ojačala. Prihvatanje novih tehnologija u „starim“ kompanijama snažno utiče na povećavanje proizvodnje i djelovanja, što omogućava provođenje planova rasta zasnovanih na novim poslovnim modelima. (Jukić, 2020:17) Povezivanjem tehnoloških infrastruktura nekih od kompanija, u jednu veliku mrežu, koja se zove internet, omogućeno je stvaranje potpuno novih virtualnih tržišta.

Nove tehnologije su dostupne svim poduzećima, i malim i velikim, kojim je prihvaćanjem tih tehnologija omogućeno poslovanje na tržištima internetske ekonomije.

Dakle, računarska i internetska tehnologija, trebale bi biti jedne od vaćnijih faktora rasta gospodarstva svake zemlje. Sve ovo se postiže obrazovanjem, marketingom, poslovnom komunikacijom, te turizmom putem Interneta. (Jukić, 2010:18)

Danas, internet i informacijska tehnologija su nerazdvojan dio poslovanja, čega su svjesni i menadžeri današnjih kompanija. Zbog toga sva, ili barem polovina tih kompanija, koriste informacijsku tehnologiju kao osnovu svoga posla. Sve više ulažu u informacijsku tehnologiju, što ustvari povećava potrebu za kvalitetnim korištenjem tim sektorom. Upravo zbog toga savremene kompanije zahtijevaju da njihovi zaposleni imaju informatičku pismenost.

U današnjem svijetu poznavanje informacijskih tehnologija predstavlja preduvjet za bolje i uspješnije poslovanja. Globalne firme proizvode u dosta zemalja, imaju mnogo dobavljača, njihovi se proizvodi kupuju i prodaju po cijelom svijetu, što ne bi bilo moguće bez korištenja Interneta, koji u suštini povezuje svaki lanac trgovine, ali i omogućava ubrzavnje procesa i velike uštede. Elektroničko poslovanje i poslovanje putem interneta pokreću novo, virtualno tržište koje daje priliku globalizacije i srednjim i malim kompanijama. (Jukić, 2020:19)

7.1. Definicija nove ekonomije

Zbog razvoja savremene, komunikacijske informacijske tehnologije, poslovni svijet je pred kraj 20. stoljeća doživio niz promjena koje su bile od velikog značaja. (Tandarić, 2020:3) Tradicionalna ekonomija sve više gubi na svom značaju razvojem informacijskih sistema, transportne i proizvodne tehnologije. To je ujedno i ulazi u svijet virtualne ekonomije. Tu se nudi niz prednosti putem dostupnih informacija i nove tehnologije u virtualnoj ekonomiji. Dostupno je virtuelno obavljanje poslova, odnosno obavljanje poslova na potpuno novi, donedavno nepojmljiv način. Najveći dio novog načina obavljanja poslova preuzima virtualno poslovanje, uz malu količinu početnog kapitala i tek minimalna ulaganja u informacijsku i komunikacijsku opremu. (Tandarić, 2020:3)

Novoj ekonomiji, koja vlada danas, pripadaju sve zasluge zbog promjene ekonomskog svijeta. U novoj ekonomiji u kojoj danas živimo, manufakturnu masovnu proizvodnju zamjenjuju sofisticirane poslovne operacije. Najvažniji resurs postaje snaga uma i znanje. (Tandarić, 2020:5)

Nova ekonomija je novi model koji pokazuje na koji način se može postići dugoročni rast, a pri tome, povezanost informacijskih tehnologija povećava dostupnost potrebnih informacija na tržištu, firmama i pojedincima. Koncept nove ekonomije uključuje stalno korištenje nove tehnologije i inovacija, a najviše ovise o računarima, internetu i tlekomunikacijama. Nova ekonomija još se naziva i informacijska ekonomija. U većini definicija, koje opisuju novu ekonomiju, spominju se računari, mobiteli i internet tako da su to pojmovi kojima se označava nova (informacijska) tehnologija. (Tandarić, 2020:6)

8. INTERNET I UMJETNOST

Internet i umjetnost su u današnje vrijeme postali usko povezani, imaju mnogo toga zajedničkog, i može se reći da veoma uspješno surađuju jedno sa drugim.

Umjetnost se za internet veže po mnogo čemu, počevši od načina na koji je sve na internetu uređeno (stranice, portali, forumi, aplikacije na online komunikaciju), sve je to vrsta umjetnosti koja se promovira na internetu, a pored toga imamo i online kulturu, odnosno mogućnost da putem interneta posjećujemo kulturna mjesta, putem slika i videoa, što je ujedno internetska umjetnost. Takva umjetnost može se nazvati i virtuelnom.

Internet omogućava da sjedeći, u svojoj sobi posjetimo skoro bilo koji svjetsku galeriju ili muzej. Virtualne ture je pojam koji označava panoramski pregled postojećeg muzeja ili garije, online. U većini slučajeva to je nekolicina slika, spojene u niz, koje su mogu gledati u obliku videa. (Filčić, 2016:38)

Slika 1. Primjer virtuelnog panoramskog pregleda Nacionalne Galerije u Londonu, jedne od najpoznatijih galerija.

Izvor: <https://www.nationalgallery.org.uk/visiting/virtual-tours/google-virtual-tour>

Umjetnost na internetu često može biti vrsta manipulacije, koja se manifestuje kroz slike, video prikaz i sl. Mediji su također ti koji koriste umjetnost pisanja, kako bi izmanipulisali čitatelje.

Između ostalog, fotomontaža se također u većini slučajeva tumači kao umjetnost, ali naravno, svaka fotomontaža ne mora značiti i umjetnost, ako se radi o nečemu neumjesnom. (Dugi, 2020:18)

Reklame koje se prikazuju na internetu i u medijima su estetski lijepe, pogotovo kada je u pitanju hrana. Hrana na reklami izgleda lijepo i ukusno, ali u realnom stanju je potpuno drugačije, čak u nekim restoranima ili fastfood-ovima, situacija je gora od očekivanog. Međutim, da bi neki restoran, prodavnica i sl bili posjećeni, potrebna je dobra promocija, a u takvu vrstu promocije je uloženo dosta vremena i truda, kako bi fotografije izgledale savršeno, i kako bi privukle što više ljudi, jer dobra fotografija je uspješna reklama.

Slika 2. Primjer McDonalds hrane za potrebe reklame, i u realnom stanju.

Izvor: <https://brightside.me/wonder-curiosities/commercials-vs-reality-a-fascinating-photo-project-about-junk-food-143855/>

Kada je riječ o promociji, fotomontaži, fotošopu i umjetnosti, tu su i influenseri, osobe koje zarađuju putem društvenih mreža, mogu biti i poznate ličnosti, i oni također da bi privukli pažnju, i veći broj pratilaca, uređuju svoje fotografije. Također na svojim objavama često reklamiraju određene proizvode, pa im i za tu svrhu trebaju dobro urađene fotografije, što je kod nekih prava umjetnost.

9. DRUŠTVENE MREŽE

Društvene mreže su zadnjih nekoliko godina promjenile život ljudi. Prije svega društvene mreže su promjenile način komunikacije između ljudi pa onda sve ostalo. Razvoj tehnologije ljudima je omogućio i takvo nešto, pa se iz godine u godinu pojavljuju nove društvene mreže, nove aplikacije, koje ljudima olakšavaju svakodnevnice u smislu da lakše dolaze do nekih informacija, sa svakim mogu stupiti u kontakt, prvi mogu saznati najvažnije vijesti iz svijeta i sl.

Pored toga, ljudi mogu znati gdje je ko trenutno, šta radi, i čime se bavi, što znači da je ljudima dato za pravo da na neki način ekranizuju svoj život. Postoji nekolicina društvenih mreža, a najpopularnije su:

- Facebook
- Instagram
- Viber
- Twitter
- Snapchat
- Tik tok
- YouTube

Društvene mreže su po svemu najpopularniji komunikacijski fenomen, jer je čovjek društveno biće i zato što ga društvena komunikacija privlači i interesuje. Društvene mreže ljudi posjećuju kako bi se povezali, prijateljili i zblížili s novim ljudima, te kako bi pritom mogli podijeliti razne informacije. Odnos firmi i poslodavaca prema društvenim mrežama su različiti, i to varira od onih koji sasvim zabranjuju da se društvene mreže koriste u radnom okruženju, do onih koji sasvim dozvoljavaju korištenje društvenim mreža na poslu. (Ktralić, 2014:3)

Ljudi vrlo često govore kako su ranije, prije nego što su se izmislile društvene mreže, svi stalno razgovarali, i upoznavali su se ispravnim i normalnim putem, u realnom svijetu. Prije nego su se pojavile društvene mreže, ljudi su se sastajali, družili i komunicirali su na potpuno drugi način. Mladi su prije crtali po zidovima grafiti, ostavljali poruke nekome posvećene, doduše to rade i sada ali ne kao prije. (Bonifejs, 2020:7)

Profilom na društvenim mrežama ljudi predstavljaju svoje „ja” u komunikaciji sa drugim ljudima, prema tome korisnik neke od mreža sam odlučuje kakve će informacije podijeliti sa drugima o sebi.

Informacije koje se dijele na društvenim mrežama, ne moraju biti istinite, tako da se ljudi zbog toga često i lažno predstavljaju, prikazujući ono što nisu, što uključuje i njihove slike profila na društvenim mrežama. Profil na nekoj društvenoj mreži je ustvari ogledalo onog što pojedinac misli da jest, onoga što bi želio biti i ono kakvi bi htio ljudi da budu. Odsutstvo fizičke prisutnosti na društvenim mrežama je loša osobina komunikacije preko mreže. Također, nisu svi otvoreni za ovakvu vrstu komunikacije, jer su u strahu od krađe identiteta, odnosno ličnih informacija, što se svakako može desiti.

Društvene mreže nisu toliko sigurne da mogu svaki profil pojedinačno zaštititi, ali sve informacije koji pojedinac iznese na društvene mreže ostaju u vlasništvu servisa. (Dokman, 2018:135)

Zloupotreba društvenih mreža obuhvata virtuelno zlostavljanje i lažno predstavljanje, odnosno krađu identiteta. Zlostavljanje putem interneta ili društvenih mreža, naziva se i Cyberbulling, i njega definišemo kao online nasilje, tačnije rečeno nasilje putem interneta.

Kada je prevelika količina informacija o nekome dostupna na internetu i društvenim mrežama, to može da dovede do uhođenja, mržnje, slanja prijetećih poruka, dječije pornografije i sl. (Dokman, 2018:136)

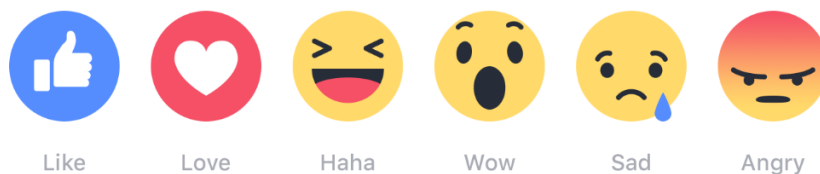
Društvene mreže djeci i adolescentima daju mogućnost da istražuju različite vrste identitete, koje mogu posjedovati. U prošlosti mladi su prolazili kroz razne faze oblačenja, i to najčešće prema vrsti muzike koju su slušali, pa su se oblačili u stilu rokera, pankera i sl. Danas, u savremenom društvu, ta promjena se odnosi na mjenjanje identiteta u online svijetu, gdje mladi na društvenim mrežama imaju slobodu da mjenjaju informacije o sebi kao što su broj godina, pol, obrazovanje itd. Također, uređivanje slika je primjer kako mladi žele da promjene svoj identitet jer su nezadovoljni nekim dijelom tijela. Društvene mreže u suštini nisu negativne, nego ih njihovi korisnici čine takvima, i daju lošu sliku o njima. (Balta, 2019:7)

9.1. Facebook

Facebook je društvena mreža osnovana 2004. godine. (Rotim, 2017:6) Osnovao je Mark Zuckerberg sa svojim kolegama sa fakulteta. Prije nego što je osnovao Facebook, Mark je napravio Facemash gdje su se na toj „aplikaciji“ ocjenjivali fizički izgledi dvije djevojke, odnosno ljudi su mogli glasati, a kasnije je Mark hakirao univerzitet na Harwardu, kako bi uzeo slike studenata, za koje se moglo glasati. Kasnije mu je stranica bila oduzeta, zbog kršenja prava univerziteta. (Mamić, 2011:2)

Prvi članovi Facebooka bili su studenti Harvarda na kojem je i Mark studirao, a kasnije su se mogli pridružiti i ostali studenti sa drugih univerziteta, tako da je Facebook bio jedno vrijeme univerzitetska mreža. Kasnije, Facebook je sklapao saradnju sa raznim firmama, pojedinim biznismenima, koji su povećali cijenu i posjećenost Facebook-a. (Mamić, 2011:3)

Facebook danas za razliku od prije, ljudima nudi mnoge mogućnosti. Na društvenoj mreži Facebook ljudi mogu objavljivati „statuse“, odnosno mogu pisati šta su radili taj dan, šta im se desilo i sl. Na tim statusima prije su ljudi mogli samo staviti Like ili oznaku „sviđa mi se“, dok se Facebook nije nadgradio, i danas ljudi na statusima mogu izražavati emocije, a da to ne napišu, upravo putem tzv. emotikona ili stikera. Facebook je, kao i sve ostale društvene mreže besplatan za korištenje.

Slika 3. Primjer izražavanja emocija na Facebook statusima pomoću emotikona.

Izvor: <https://about.fb.com/news/2016/02/reactions-now-available-globally/>

Također, Facebook osim što suži u svrhe dopisivanja sa drugim ljudima, na njemu se mogu reklamirati mali i veliki biznisi, te ostvarati grupe zatvorenog ili otvorenog tipa.

Kada su u pitanju neke fan stranice neke poznate ličnosti i sl. Obožavatelji te ličnosti očekivaju da administrator(i) budu aktivni u smislu da svakodnevno nešto objavljuje na svojoj stranici, dakle ako neko želi imati fan grupu, ili stranicu za svoj biznis, on na istoj treba da bude aktivan, kako bi održao stranicu i privukao što više pratitelja.

Ukoliko stranica ne funkcioniše najbolje, to je znak da nešto nije uredu. Postoji nekoliko grešaka koji vlasnici stranica prave: (Čturiilo, 2018:16)

- Neredovno održavanje stranice – To bi značilo da je npr. U jednom mjesecu se objavi preko 10 objava, tok u idućem mjesecu tek 2 objave. Time se smanjuje broj pratitelja ili fanova, zbog neaktivnosti stranice.
- Ignorisanje fanova – Ukoliko se neko od fanova javio privatnom porukom, sa ciljem da dobije neke određene informacije, a to administrator(i) zaborave, ili ne žele da odgovore, tada fanovi shvate da oni i nisu bitni ljudima sa druge strane.
Ako je stranica napravljena, treba odgovoriti i na pozitivne i negativne komentare, te biti na usluzi svim fanovima ili pratiteljima.
- Previše objava – Iako se to očekuje, nekada previše objava u danu ili sedmici, pratiteljima može zasmetati, jer stranice iz zatrpavaju sa nepotrebnim informacijama, tako da je to loša reklama, i još jedan razlog zašto gube svoje fanove.

9.2. Instagram

Instagram je danas jedna od najpopularnijih društvenih mreža za dopisivanje, traženje fotografija, dijeljenje fotografija i njihovo uređivanje. Instagram je dostupan kao aplikacija i na mobitelu i na računarima, kao i na tabletima i laptopima. Putem instagrama ljudi su u početku samo mogli da objavlju fotografije, te da se ostavljaju komentari ispod fotografija, međutim kasnije je uvedeno i to da ljudi mogu komunicirati privatno, putem opcije „Direct message“.

Instagram je nastao je 2010. godine, od strane Mike Krieger-a i Kevina Systrom-a. (Špoljarić, 2018:22) Za vrlo kratko vrijeme Instagram je imao veliki broj korisnika, a sami dokazi koliko je postao popularan govori i to da ga je otkupio vlasnik Facebooka, Mark Zuckemberg 2012. godine, za milijardu dolara. (Špoljarić, 2018:22) Instagram je dostupan svima koji posjeduju smart(pametne) telefone.

Instagram osim što posjeduje sve navedeno, kao i Facebook, služi za promociju malih i velikih biznisa. Na Instagramu svi imaju mogućnost promovisanja sebe ili svog biznisa, i samo od njih zavisi to koliko će pratitelja imati. Ukoliko je sadržaj kvalitetan, i vrijedan praćenja, ukoliko su fotografije na profilu vizuelno dobre, taj profil će privući dosta ljudi, međutim ista stvar je kao i na Facebook-u, ukoliko je profil neaktivan, bit će otpraćeni, ili će ih Instagram sam izgasiti, pod izgovorom da je stranica neaktivna duže vrijeme. Profil na Instagramu može biti privatn i otvoren. Osobe kod kojih je profil privatn, nemaju svi mogućnost vidjeti sadržaj njihovog profila, i sami odlučuju koga će zapratiti, odnosno koji će zahtjev za praćenje prihvatiti, a osobe koji imaju otvoren profil, svi imaju mogućnost vidjeti njihov sadržaj na

profilu, i zapratiti ih mogu svi. Ono što je novo, uvedeno nakon preuzimanja od strane Facebook-a jesu Instagram Story ili Instagram priče, gdje ljudi objavljuju sebe, svoje prijatelje, promovišu pojedine stranice i sl. Story maksimalno može trajati 15 sekundi, a ako želimo objaviti neki duži video, to možemo staviti u više storija. Na storiju ima opcija da se označe drugi ljudi, kao i da se na određenu sliku stavi muzika koja će ići u pozadini.

Sve ove opcije dolaze povremeno, kada se Instagram aplikacija nadogradi, svaki mjesec u ponudi imamo nove opcije, koje i čine aplikaciju trenutno najpopularnijom.

Nove opcije prilikom objavljanja slike na storiju su: (Čturiilo, 2018:24)

- Layout- Opcija koja omogućava spajanje nekoliko slika u jednu.
- Boomerang- Opcija, koja je ujedno i najkorištenija od svih, story čini zanimljivijim, tako što sliku pomjera unaprijed i unazad.
- Hyperlapse- Opcija omogućava snimanje visoko kvalitetnih videa u pokretu.

Izgled ovih opcija je jednostavan, u istim bojama kao i sama aplikacija, a jednostavne su za korištenje.

Slika 4. Instagram opcije za uređivanje fotografija.

Izvor: <https://www.alphr.com/create-boomerang-instagram-post-story/>.

9.3. Viber

Viber je osnovan 2010. godine od strane Talmon Mark-a i Magazinnik Igor-a. (Hrvatini, 2020:9)

Viber je društvena mreža koja ljudima olakšava komunikaciju sa drugim ljudima, bilo gdje da se nalaze. Viber za razliku od ostalih društvenih mreža nema opciju objavljanja ličnih

fotografija, stavljanja storija, i pregleda fotografija iz cijelog svijeta, dakle Viber je isključivo aplikacija koja služi za dopisivanje, pozive, i vido pozive.

Kako bi poboljšali kvalitet Viber-a, ljudi koji su zaslužni za njegovu osnivanje, čine sve da ta aplikacija bude jedna od najboljih, a trenutno je najfunkcionalnija. Viber se koristi na području cijelog svijeta, i moguće ga je koristiti samo preko uređaja koji su smart, te preko računara, dakle aplikacija se može instalirati na Windows uređajima i putem Appstore-a.

Kao nešto novo što je uvedeno, jeste da se na video poziv može uključiti više od 2 osobe, i tako voditi grupni razgovor, koji šta više u nekim slučajevima može biti i poslovni sastanak. Nešto zbog čega je možda ova društvena mreža i stigla do vrha popularnosti jeste to što je besplatna za preuzimanje, i svi pozivi su besplatni, potrebno je dakle imati samo internetsku mrežu kako bi ostvarili komunikaciju sa nekim.

9.4. Twitter

Twitter su snovali Evan Williams, Biz Stone, Jack Dorsey i Noah Glass 2006. godine. (Čturilo, 2018:11)

Twitter je u suštini aplikacija, koja može služiti za ličnu promociju, a i ne mora. To je društvena mreža koja svima pruža mogućnost da slobodno izražavaju svoje mišljenje, i time ljudima dozvoljavaju ili da ih pohvale ili da ih kritikuju. Svi koji koriste Twitter većinom imaju želju i da postanu popularni preko svojih statusa, te zbog toga i jeste jedna od popularnijih društvenih mreža, gdje je cilj biti što unikatniji u pisanju statusa ili objava. Twitter je dozvolio baš svakome da posjeduje profil, a isto tako da se i promoviše, bez da mora platiti za promociju.

Neke od osnovnih pojmova na Twitter-u: (Čturilo, 2018:11)

- Tweet – Poruka, status ili objava sažeta u maksimalno 280 znakova ili riječi. Najbolji broj znakova po nekim pravilima Twittera je od 70-80 znakova ili riječi.
- Retweet – Djeljenje tweeta od nekog drugog, na svoj profil ili slanje prijateljima.
- Mention / reply – Spominjanje nekoga u tweet-u, ili replika na neki tweet, pri čemu se može označiti neko od prijatelja. Pri oznaci nekoga u tweetu, obavezno je staviti @ i korisničko ime.
- Hashtag – Oznaka koja obilježava bitnu riječ ili neku temu koja obilježava tweet. Obavezno je staviti znak # te pojam pored znaka
- Follow – Opcija koja omogućava da se zaprati neka osoba čije se tweetove želi pratiti.

9.5. Snapchat

Društvena mreža Snapchat se pojavila u javnosti 2011. godine. (Rotim, 2017:8) Studenti Bobby Murphy, Reggie Brown i Evan Spiegel osnovali su je pod nazivom Picaboo, a kasnije je naziv promjenjen u Snapchat.

Snapchat je mreža slična ostalim društvenim mrežama, koja sadrži i objavu slika i dopisivanje, međutim slike se objavljuju samo u obliku „priče“, koja za pratitelje traje 24 sata, međutim kada lično se nekome lično šalje fotografija, to se može vidjeti samo u nekoliko sekundi, te se zatim slika briše, i nije je moguće ponovo otvoriti. Naravno, kao i ostale društvene mreže, Snapchat može služiti za reklame, i ličnu promociju, kroz plaćene oglase.

9.6. Tik Tok

Tik tok je društvena mreža osnovana 2015. godine, od strane kineskog poduzetnika Yiming Zhang-a. (Čuljak, 2020:16)

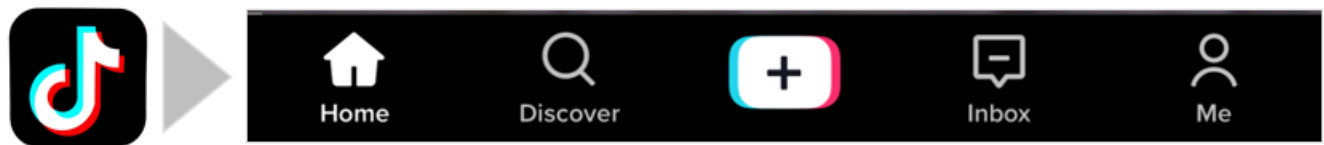
Da bi posjedovali TikTok račun, minimalno dobno ograničenje je 13 godina. Aplikacija je prevedena na više od 40 jezika. Ova društvena mreža bila je prvenstveno za mlađu populaciju, koja im je služila za zabavu i razonodu, međutim kako je aplikacija postajala popularnija, tako su sve više korisnici počeli biti starija populacija. Izrada TikTok računa je jednostavna, i čini se u 2 koraka: (Čuljak, 2020:17)

- Izrada računa neovisno o email računu, ili kreiranje računa sa već postojećim računom na drugim servisima poput Google ili Apple računa.
- Izbor tipa oglasa koji bi bili plasirani na profilu, jer je aplikacija besplatna, pa se na taj način moraju skupljati prihodi.

Aplikacija nakon otvaranja, spremna je za korištenje, i podjeljenja je u nekoliko opcija: (Čuljak, 2020:18)

- Home (naslovnica)- Nudi pregled svih videa koje se nalaze na TikTok-u. Tako da će se na početnoj stranici naći i reklame, i sadržaji za koje se korisnik prijavio prilikom otvaranja aplikacije.
- Discover (istraži)- Opcija koja omogućava pretragu raznih sadržaja, neovisno o tome na koji se korisnik sadržaj odlučio prilikom otvaranja aplikacije. Prilikom pretraživanja korisnik unosi ime nekog profila, ili može pretraživati određene pojmove sa oznakom # (hashtag).

- Create (stvaraj)- Klikom na ovu opciju, kamera na mobitelu korisnika se automatski otvara, te omogućava snimanje videa, uz mogućnost korištenja raznih filtera, te usporenog i ubrzanog načina snimanja.
- Inbox (poruke)- Kao i na svakoj društvenoj mreži, inbox je opcija putem koje korisnici međusobno komuniciraju.
- Me (moj profil)- Svi podatci koje korisnik ima, i koje su dozvoljene, nalaze se na profilu, kao i slika korisnika.

Slika 5. TikTok opcije na početnoj stranici

Izvor: <https://digitalnative.substack.com/p/why-tiktok-is-so-groundbreaking>.

Osim zabave koju TikTok pruža, tu su i razni „trendovi“ koji su pokrenuti, a koji ni malo nisu bezazleni. Trendovi koji se promovišu na TikToku uglavnom su jednostavni, zanimljivi i dostupni svima, ali isto tako postoje trendovi koji završavaju i kobno, i koji ne bi trebali nikome biti dostupni pogotovo djeci, tako da je to jedna od negativnih stvari na TikToku, ujedno i najgora. Tik Tok kao društvena mreža bi mogla biti veoma zanimljiva, i mogla bi imati kvalitetan sadržaj, da nije pojedinaca koji uništavaju društvenu mrežu, sa pojedinim izazovima i trendovima, koji niti su zanimljivi, a niti smiješni, šta više, opasni su, i ne bi trebalo da budu odobreni od strane Tik Toka, kao mreže gdje mlađa generacija preovladava.

11. CYBER NASILJE

Cyber nasilje je relativno nov pojam koji sve više privlači pažnju medija, a odnosi se na psihičko zlostavljanje putem interneta, tačnije društvenih mreža. Cyber nasilje je definisano kao zlonamjerni postupci koji se ponavljaju kada se koriste elektronski mediji, od strane pojedinca ili grupe ljudi, a cilj im je da povrijede, naštete ugledu i zdravlju neke osobe.

Neki definišu Cyber nasilje kao namjerno, agresivno uznemiravanje putem mobilnih uređaja, a sve da se našteti grupi ili pojedincu. U nekoliko posljednjih godina najviše oblici zlostavljanja

su zabilježeni putem mobilnih telefona, općenito elektronskih uređaja, a sve to skupa se naziva elektornskim ili Cyber nasiljem. (Balta, 2019:3)

Djeca, i mladi koji internet koriste kod kuće, više su uključeni u Cyber nasilje, bilo kao nasilnici ili žrtve. Također, mladi koji su nekada doživjeli nasilje u tradicionalnom smislu, bilo fizičko ili psihičko, isti ti mogu postati nasilnici i vršiti nasilje na internetu, i to smatraju kao vid osvete virtuelnom svijetu.

Kada je riječ o tradicionalnom nasilju, i Cyber nasilju, ne govorimo u istom nasilju.

Tradicionalno nasilje se ne usude svi vršiti, obično to rade stariji adolescenti, dok Cyber nasilje vrše i djeca od 10 godina. (Balta, 2019:4)

Postoje dva oblika vršnjačkog elektroničkog nasilja, verbalno i relacijsko nasilje.

Verbalno nasilje karakteriše namjernu upotrebu uvredljivih riječi, sa ciljem da se nanesu isključivo psihološke povrede pojedincu ili grupi, to podrazumijeva psovanje, ružne riječi, izazivanje straha i sl. Relacijsko nasilje s druge strane se odnosi na vršnjačko nasilje, odnosno na manipulisanje sa vršnjacima, a cilj im je da pojedincu unište osjećaj pripadnosti, da se osjete nepoželjno i ne prihvaćeno u društvu. (Mihaljević, Komljenović, 2017:9)

Postoji 8 metoda Cyber nasilja: (Mihaljević, Komljenović, 2017:10)

1. Grubo online sukobljavanje – Kratkotrajni sukob u kojem učestvuju dvije ili više osoba, sa ciljem da što više i na što grublji način uvrijede pojedinca ili grupu ljudi, i da u njima izazove tugu, bijes, i depresiju.
2. Uznemiravanje – Slanje poznatoj ili nepoznatoj osobi prijeteće poruke, ili općenito uznemiravanje porukama, koje pojedinac ne želi da mu se šalju. Ovakvo nasilje se u većini slučajeva dešava između poznanika, gdje je jedan od njih drugom učinio nešto loše, pa na ovaj način žel da ga povrijedi, ili mu se osveti.
3. Ogovaranje i optuživanje - Izmišljanje informacija o nekome, s ciljem povrijeđivanja te iste osobe, i djeljenje tih informacija sa ostalim. Cilj ovakve vrste nasilja je da se naštetiti ugled i reputacija pojedinca, često se ova vrsta nasilja vrši nad poznatim ličnostima.
4. Lažno predstavljanje - Uzimanje tuđeg identiteta, odnosno podataka i slika od druge osobe, i pod tim istom profilom slanje poruka drugim ljudima, koje su uvrijedljive. Time povrijeđuju osobu kojoj šalju poruke, a narušavaju ugled osobe od koje su uzeli podatke.

5. Iznudivanje i širenje povjerljivih informacija – Javno objavljivanje podataka žrtve, koje je povjerila vršitelju nasilja. Također, nasilnik od žrtve može tražiti nešto zauzvrat, kako ne bi objavio te podatke. Ovakva vrsta nasilja je karakteristična između bivših najboljih prijatelja ili prijateljica.
6. Socijalno isključivanje – Kako u offline svijetu tako i na internetu, pojedinci neke osobe isključuju iz grupnih razgovora, ignorišu ih u društvu i sl. Cilj im je da se osoba osjeća manje vrijednom.
7. Prijetnje i uhođenje - Zastrašujući oblici internetskog nasilja. Oni se odnose na slanje prijetećih poruka, te na neprestano uznemiravanje neželjenim porukama, i ostvarivanjem kontakta sa žrtvom. Najviše je izraženo kod seksualnog nasilja putem interneta.
8. Videosnimanje – Snimanje tuča, i drugih nasilnih sadržaja koji su namjerno ili ne namjerno izazvani, i kasnije objavljivani, a nekad se snimaju i uživo.

Motivi za vršenje nasilja su mnogobrojni, a neki od njih su: (Balta, 2019:5)

- Osvetu;
- Ljubomoru
- Ljutnju
- Strah
- Pravednost
- Netrpeljivost
- Privlačenje pažnje viktimizirane osobe ili drugih.

Odnosi koji se grade unutar porodice predstavljaju jedan od najvažnijih stavki za psihosocijalni razvoj djeteta i adolescenata.

Također, kada je u pitanju gradnja identiteta, tu isto tako roditelji čine glavnu ulogu, jer će oni djetetu pomoći da pronađe sebe, i pružiti mu podršku u svemu. Kada je riječ o socijalizaciji, škola, prijatelji i roditelji tu imaju vodeću ulogu, jer se djeca kroz njih razvijaju, uče od njih, i to ponašanje kasnije primjenjuju. Ako se djeca nauče pogrešno, ili ako su zanemarena od strane roditelja, to može dovesti do velikih problema, a i do toga da postanu oni koji vrše nasilje. (Balta, 2019:13)

Tradicionalno nasilje se dešava većinom u krugu ili van škole, i nastavlja se u online svijetu, gdje se žrtva susreće osim fizičkog i sa psihičkim nasiljem, koje prelazi granice normalnog, i dozvoljenog. Cyber nasilje se može prijaviti, ali rijetko se može dobiti adekvatna pomoć od

strane nadležnih organa, jer se oni ne bave takvim slučajevima, zbog toga i jeste sve više mladih koji oduzimaju sebi život, koji povrijeđuju sami sebe, jer im u takvim situacijam nema ko pomoći, a i osjećaju strah da bilo kome pričaju o tome.

Kada je riječ o samom činu Cyber nasilja, on se od tradicionalnog razlikuje u nekoliko stavki: (Mihaljević, Komljenović, 2017:1)

- Anonimnost – Osoba koja želi da vrši nasilje može izmjeniti svoj identitt, lažirati ime, fotografiju, podatke i sl. I onda se javiti žrtvi. Na taj način nasilnici se osjećaju „moćno“ i sigurno.
- Sveprisutnost - Online nasilje se može desiti na bilo kojem mjestu i u bilo koje vrijeme.
- Široka publika - Informacije se lako i brzo šire, što nasilniku daje veći osjećaj moći i sigurnosti.
- Smanjen osjećaj odgovornosti - Djeca i mladi ne smatraju online svijet stvarnim, te se u online svijetu ponašaju kao i u offline svijetu, samim tim manje obraćaju pažnju na tuđe osjećaje, i iz tog razloga, nisu svjesni koliko svojim djelima štete psihičkom stanju jedne osobe.

Dakle, nedovoljno posvećena pažnja djeci i mladima od strane roditelja, vržnjaka, djecu dovodi do toga da rade stvari koje ne bi željeli, ali iz razloga što nisu imali pažnju drugih, i što nisu imali od koga naučiti, vrše nasilje nad drugima, i tako izražavaju svoje komplekse.

12. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE

Da bi smo potvrdili ili opovrgnuli hipoteze koje smo naveli na početku rada sproveli smo anketni upitnik koji predstavlja empirijski rada, odnosno iskustvenu provjeru navedenih pretpostavki. U narednom tekstu ćemo detaljno pojasniti odgovore ispitanika na postavljena pitanja.

12.1. Opis uzorka

Empirijski dio istraživanja obuhvatio je sprovođenje istraživanja na odgovarajućem uzorku. Prikupljanje podataka smo izvršili uz pomoć anketnog upitnika, a istraživanje se odnosilo na Bosnu i Hercegovinu. Uzorkom je obuhvaćeno ... ispitanika. Odabrani su članovi populacije koji su značajni za ovu svrhu istraživanja. Fokus je stavljen na adekvatnu strukturu uzorka, tj. Da uzorak obuhvati oba spola, različite starosne dobi, ali i različite stepene obrazovanja.

Time smo omogućili dobijanje rezultata sa zadovoljavajućim stepenom statističke značajnosti. Anketni upitnik je sproveden putem Google forme, online. Istraživanje smo sproveli u periodu od 1.06.2021., do 10.06. 2021. godine.

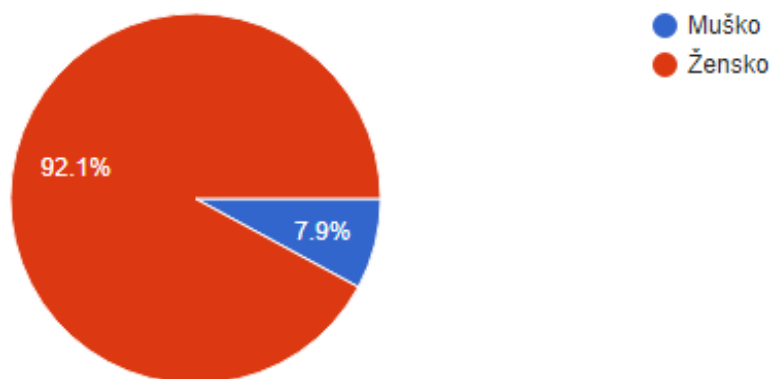
12.2. Opis primjenjene metodologije

Anketni upitnik se sastojao od 20 pitanja. Prva tri pitanja odnosila su se na osnovne podatke o ispitanicima, a to su: spol, dob i obrazovanje. Pitanja su bila zatvorenog tipa, gdje su ispitanici imali mogućnost izbora jednog ponuđenog odgovora. Pored toga, imali smo i pitanja zatvorenog tipa gdje je korištena Likertova skala, kod kojih ispitanici imaju pet mogućnosti.

12.3. Anketni upitnik

Spol?

392 responses

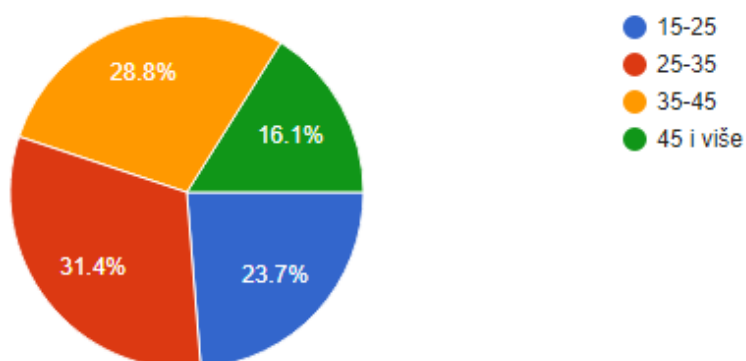

Grafikon 1.

Grafikon 1. predstavlja rezultate prvog pitanja naše ankete. Ovim pitanjem željeli smo ustanoviti koja populacija preovladavala u ovoj anketi. Kao što možemo uočiti, ovom upitniku pristupila je više ženska populacija koja čini 92,1%, dok muška čini samo 7,9% ispitanika.

Dob?

392 responses

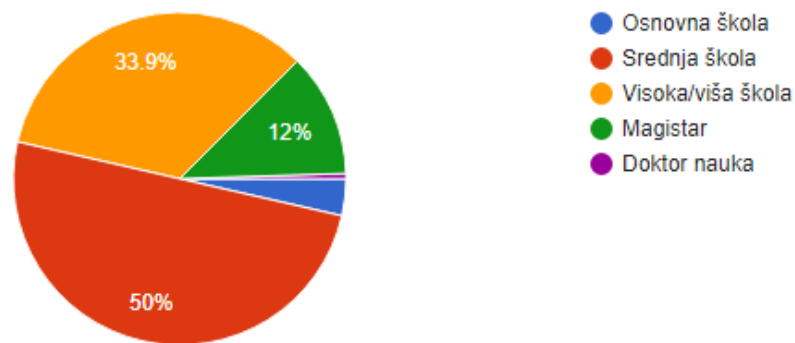

Grafikon 2.

Na ovom grafikonu predstavljeno je drugo pitanje i odgovori na isto. Ispitali smo dob ispitanika, koji su mogli obilježiti jedno od 4 ponuđena odgovora. Odgovori uključuju: a) 15-25; b) 25-35; c) 35-45 i d) 45 i više. Najveći procenat od 31,4% odlazi ispitanicima koji imaju 25-35 godina. Nakon toga, imamo procenat od 28,8% koji čini grupu ljudi od 35-45 starosne dobi. Onih od 15-25 je 23,7%, a najmanje je osoba od 45 i više godina sa 16,1%.

Obrazovanje?

392 responses

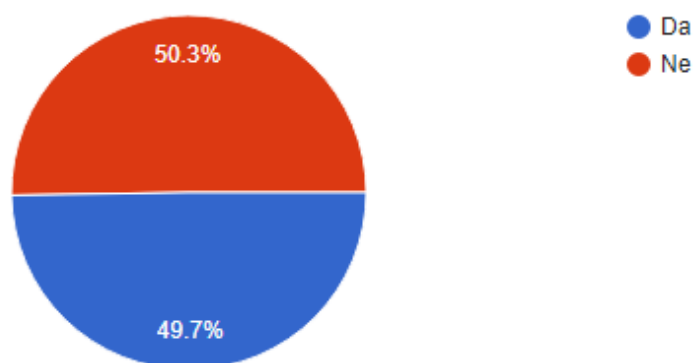
Grafikon 3.

Nakon spola i dobi, ispitali smo nivo obrazovanja naših ispitanika. Ispitanici su imali mogućnost odabira jednog od pet ponuđenih odgovora. Prvi ponuđeni odgovor koji označava završenu osnovnu školu ima procenat od 3,1%. Potom nešto veći procenat od 12% pripada osobama koji imaju zvanje magistra. Visoka/viša škola zabilježena je od strane 33,9% ispitanika, dok srednju školu ima čak 50%. Najmanji procenat pripada najvećem nivou obrazovanja, odnosno doktoratu sa svega 1%.

Da li ste zaposleni?

392 responses

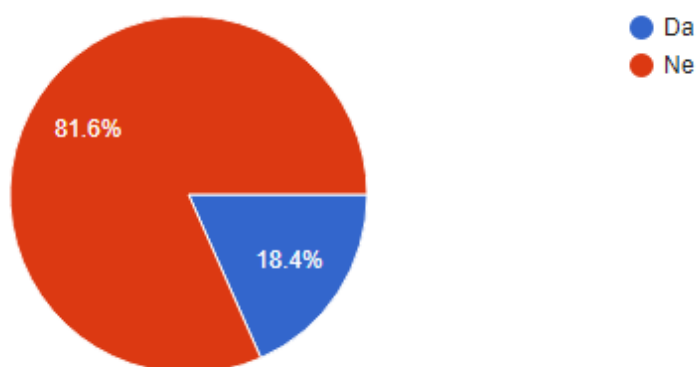

Grafikon 4.

Grafikon 4. predstavlja rezultate našeg narednog pitanja. Ispitanike smo pitali da li su zaposleni, a oni su mogli odgovoriti sa DA/NE. Nažalost, polovina naših ispitanika nije zaposlena, dok je 49,7% ispitanika zaposleno.

Da li studirate?

392 responses

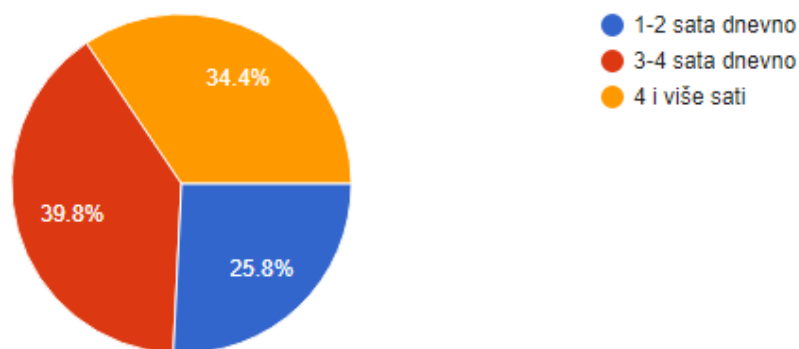
Grafikon 5.

Na ovom grafikonu, kao i na prethodnom ispitanici su mogli obilježiti ili odgovor DA ili odgovor NE. Peto pitanje naše anketnog upitnika glasilo je: „Da li studirate?“.

Kao što možemo i uočiti na grafikonu, preovladava crvena boja odnosno odgovor Ne, koji ima procenat od 81,6%, dok je plave boje na grafikonu, odnosno onih koji studiraju svega 18,4%.

Koliko vremena provodite na internetu?

392 responses

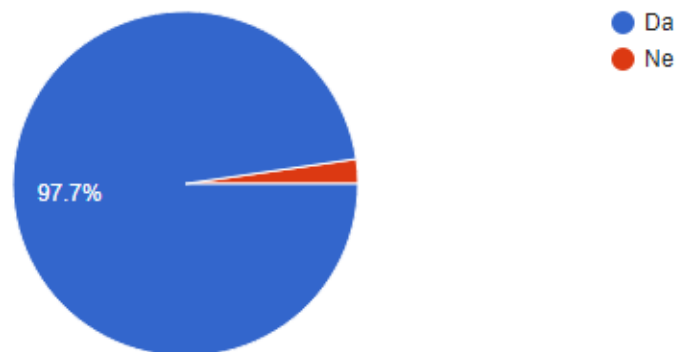

Grafikon 6.

Ono što smo sljedeće željeli ustanoviti, a od velike je važnosti za naše istraživanje, jeste vrijeme provedeno na internetu. Stoga je, šesto pitanje anketnog upitnika „Koliko vremena provodite na internetu?“. Ponudili smo tri moguća odgovora, a to su: a) 1-2 sata dnevno; b) 3-4 sata dnevno; c) 4 i više sati. Najmanji procenat od 25,8% pripada prvom odgovoru, a) 1-2 sata dnevno. Nakon toga, imamo nešto veći procenat od 34,4% koji su označili ljudi koji provode 4 i više sati dnevno na internetu, dok je najviše zabilježen odgovor onih koji na internetu provedu 3-4 sata dnevno, kojih procentualno govoreći ima 39,8%.

Smatrate li da internet utječe na ponašanje mladih?

392 responses

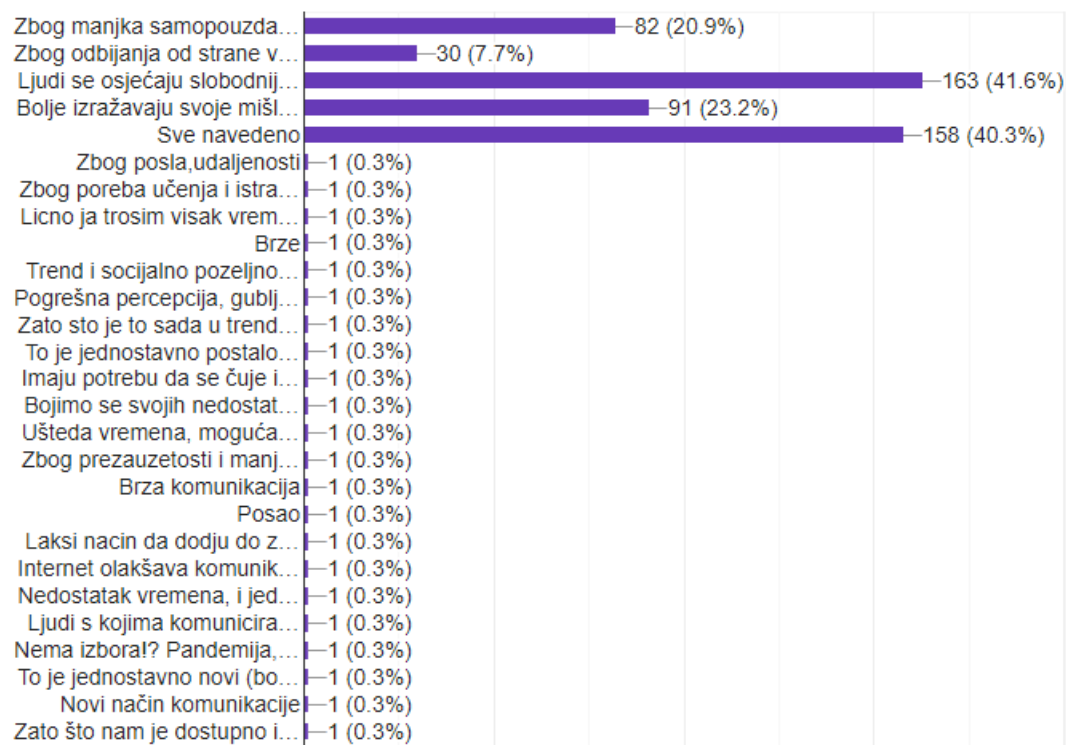

Grafikon 7.

Od velike važnosti je i grafikon 7., koji nam daje rezultate narednog pitanja. Često se susrećemo sa pitanjem „Smatrate li da internet utječe na ponašanje mladih?“, zbog čega se to pitanje i našlo u našem anketnom upitniku. Očekivani odgovor jeste upravo ova plava boja koja preovladava na ovom grafikonu, a označava da je većina, čak 97,7% ispitanika odabralo odgovor koji potvrđuje pomenuto pitanje, a to je da internet utječe na ponašanje mladih. Suprotno ovoj grupi ljudi, ima i onih koji se ne slažu sa ovim i smatraju da internet ne utječe na ponašanje mladih, a njih je procentualno rečeno svega 2,3%.

Zbog čega se ljudi odlučuju na komunikaciju putem interneta?

392 responses

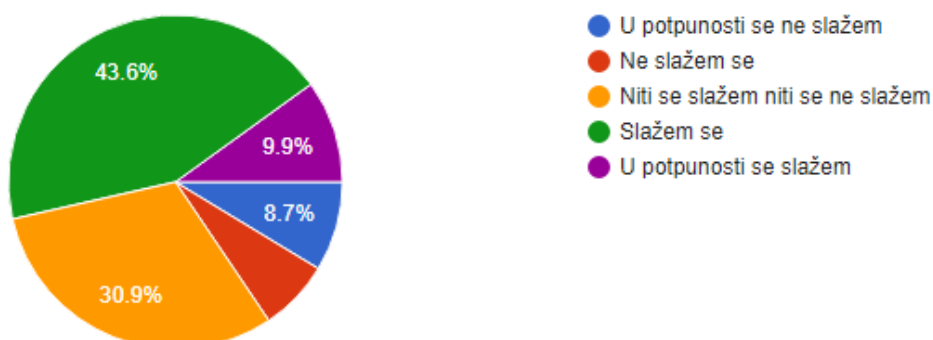

Grafikon 8.

Na grafikonu 8. predstavljeni su odgovori na pitanje „Zbog čega se ljudi odlučuju na komunikaciju putem interneta?“. U anketnom upitniku dali smo nekoliko mogućih odgovora, ali i mogućnost odabira svih ili upisa nekog drugog odgovora. A) Zbog manjka samopouzdanja je odgovor koji je zabilježen od strane 20,9% ispitanika. B) Zbog odbijanja od strane..(ne vidim sta pise) ima procenat od 7,7%. Naredni odgovor ima najveći procenat, 41,6%, a odgovor glasi c) Ljudi se osjećaju slobodnije.... Nešto manji procenat od 40,3% pripada odgovoru Sve navedeno, dok odgovor pod d) bolje izražavaju svoje mišljenje broji 23,2%. Neki od ostalih odgovora koji su ispitanici dodatno napisali su: zbog posla, udaljenosti; zbog potreba učenja i istraživanja; brža komunikacija; pandemija; trend; bojimo se svojih nedostatak; gubljenje vremena, pogrešna percepcija i slično.

Smatram da ljudi previše mjenjaju svoj identitet kada komuniciraju putem interneta.

392 responses

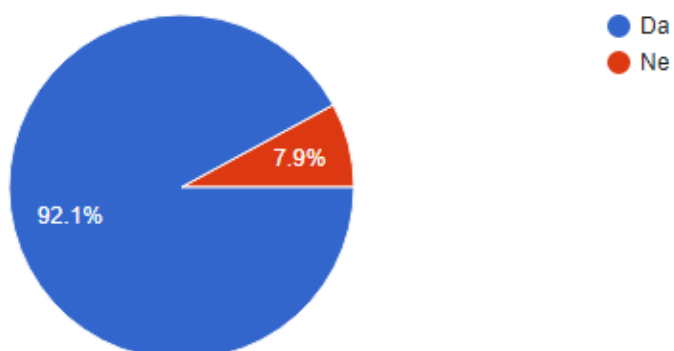

Grafikon 9.

Grafikon 9. predstavlja odgovore za naredno pitanje. Njime smo željeli ispitati šta ispitanici misle o činjenici da ljudi previše mijenjaju svoj identitet kada komuniciraju putem interneta. Data im je mogućnost odabira jednog od pet ponuđenih odgovora. Ti odgovori su: a) U potpunosti se ne slažem; b) Ne slažem se; c) Niti se slažem niti se ne slažem; d) Slažem se; e) U potpunosti se slažem. Najveća vrijednost od 43,6% pripada odgovoru Slažem se. Nešto manji procenat od 30,9% pripada onima koji se niti slažu niti se ne slažu sa pomenutom činjenicom. Potom imamo odgovor sa 9,9% koji označava U potpunosti se slažem, 8,7% je odgovor U potpunosti se ne slažem i na kraju, najmanji procenat ima odgovor Ne slažem se sa 6,9% ispitanika.

Da li internet previše kontroliše živote ljudi?

392 responses

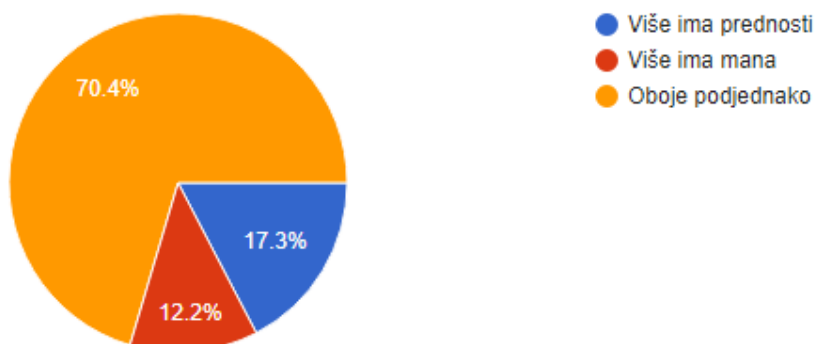

Grafikon 10.

Naredno pitanje i njegovi odgovori predstavljeni su na desetom grafikonu. Anketno pitanje je glasilo: “Da li internet previše kontroliše živote ljudi?”, a mogući odgovori su Da/Ne. Kao što možemo i vidjeti na grafikonu skoro većina se složila sa ovim i rekla Da, što znači da procentualno oni čine 92,1%, dok je onih koji su rekli Ne svega 7,9% ispitanika.

Da li internet ima više prednosti ili mana?

392 responses

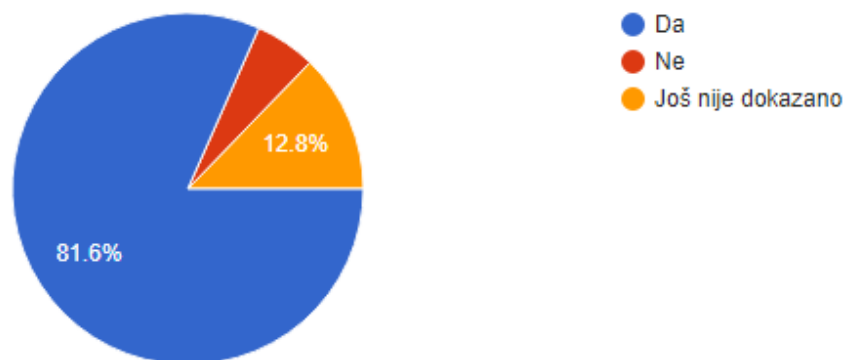

Grafikon 11.

Grafikon 11. označava naše naredno pitanje. Njime smo ispitanike pitali da li internet ima više prednosti ili mana. Kao ponuđeni odgovori našli su se: a) Više ima prednosti, b) Više ima mana, c) Oboje podjednako. Posljednji mogući odgovor obilježilo je 70,4% ispitanika. Da internet ima više prednosti nego mana reklo je 17,3%, a suprotno njima, odnosno da internet ima više mana reklo je 12,2% ispitanika.

Da li je internet ovisnost?

392 responses

Grafikon 12.

Naredno pitanje je „Da li je internet ovisnost?“. Većina je, tačnije 81,6% je reklo Da, 12,8% je reklo Ne, dok posljedni mogući odgovor Još nije dokazano obilježilo je 5,6% pristupnika anketnom upitniku.

Koje su trenutno najpopularnije društvene mreže?

392 responses

Instagram

Facebook

Tik tok

Instagram, tik tok

Instagram

Tik tok, instagram

Fb

Tiktok

Instagram i tik tok

Facebook i Instagram

Instagram i Facebook

FB

Instagram, tiktok

Tik Tok, Instagram

Viber, Instagram, tik tok, fejbuk

Instagram, Tik Tok

Instagram, Tik Tok, Youtube

Instagram i Facebook

Facebook instagram whatsapp youtube

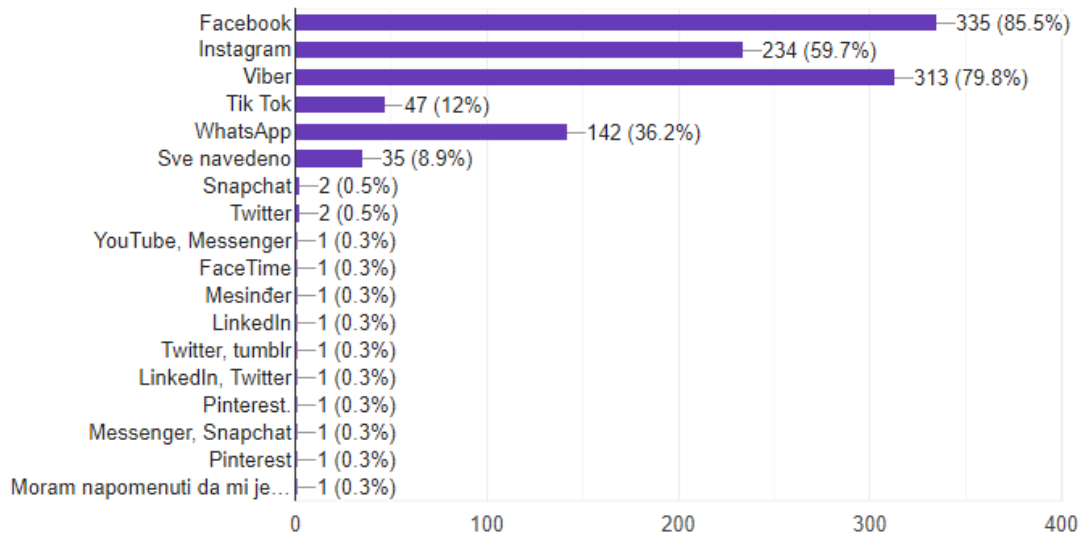
Inatagram
Instagram, Twitter, Facebook, WhatsApp, YouTube, Messenger, TikTok
Facebook, Instagram, Viber, Whats up, FaceTime
FB, Instagram, Tiktok, Myspace, Linkedin, Pinterest, Whatsap
Facebook , Instragam, viber
Tiktok, instagram
Instagram Youtube Facebook Twitter Tik Tok
Tik tok instagram
Inst. Fb. Tik Tok

Grafikon 13.

Grafikon 13. označava pitanje gdje su ispitanici trebali unijeti na prozno polje koje su trenutno najpopularnije društvene mreže. Kao što je i prikazano na samom grafikonu, uočavamo da se većina složila oko istih društvenih mreže. A te društvene mreže nose sljedeće nazive: Instagram, Twitter, Facebook, WhatsApp, YouTube, Messenger, TikTok, FaceTime, Viber, Linkedin, Pinterest i Myspace.

Koje društvene mreže koristite?

392 responses

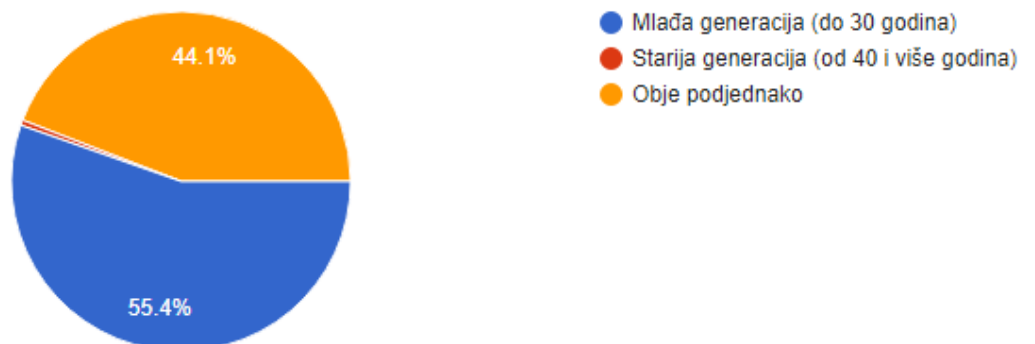

Grafikon 14.

Na grafikonu 14. predstavljeni su rezultati pitanja „Koje društvene mreže koristite?“. Pored ponuđenih odgovora: Facebook, Instagram, Viber, TikTok, WhatsApp, Sve navedeno, ispitanici su imali prazno polje na koje su mogli dopisati neki drugi odgovor. Među njima su se našli: Snapchat, Twitter, YouTube, Messenger, Facetime, LinkedIn, Tumblr, Pinterest. Ovi odgovori imaju po 0,3% i Snapchat i Twitter po 0,5%. Ostale procentualne vrijednosti su: Facebook 85,5%, Instagram 59,7%, Viber 79,8%, TikTok 12%, WhatsApp 36,2% i Sve navedeno 8,9% pristupnika anketi.

Koja generacija je najviše prisutna na društvenim mrežama?

392 responses

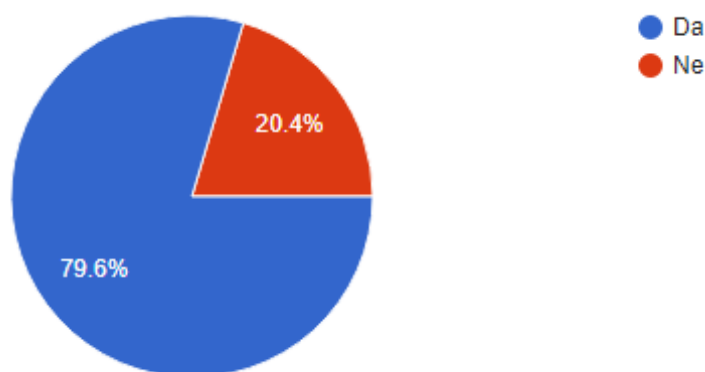

Grafikon 15.

Kao što znamo u modernom dobu skoro svi se koristimo društvenim mrežama, a koje generacija je najviše prisutna na pomenutim mrežama je naredno pitanje koje je zajedno sa odgovorima predstavljeno na 15. grafikonu. Više od polovine, odnosno 55,4% reklo je da je to mlađa generacija, odnosno osobe do 30 godina. Vrijednost od čak 44,1% ljudi je reklo da su i mlađa i starija generacija podjednako prisutne na društvenim mrežama, dok je samo 0,5% istaklo da je najviše prisutna starija generacija, odnosno osobe od 40 i više godina.

Da li se ljudi bolje osjećaju u virtualnom svijetu u odnosu na fizički svijet?

392 responses

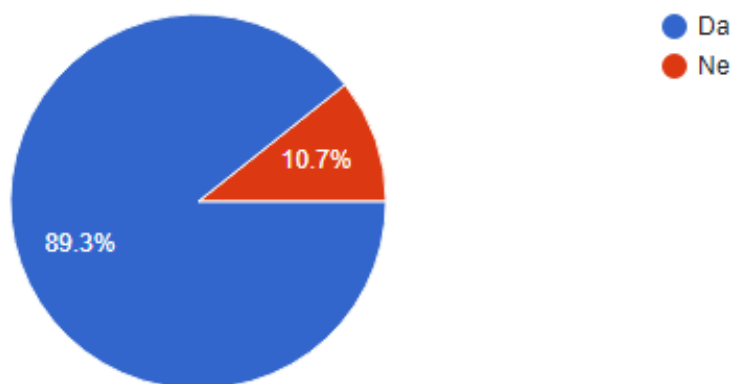

Grafikon 16.

Ovaj grafikon nam daje rezultate na pitanje da li se ljudi bolje osjećaju u virtualnom svijetu u odnosu na fizički svijet. Više od polovine, procentualno govoreći 79,6% je reklo da se ljudi bolje osjećaju u virtualnom svijetu u odnosu na fizički svijet, a svega 20,4% je negiralo tu stavku.

Smatrate li da su ljudi postali zarobljenici Cyber kulture?

392 responses

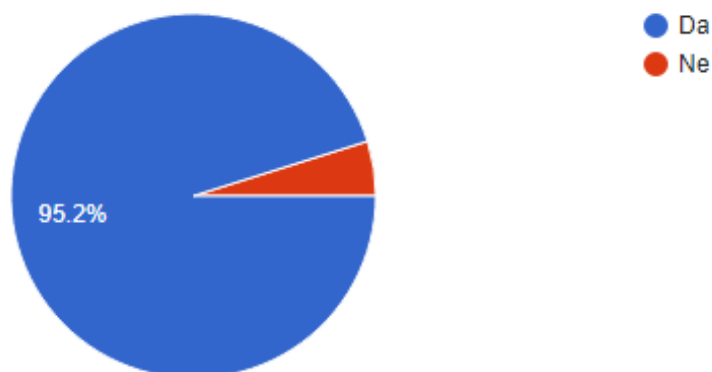

Grafikon 17.

Ovim grafikom predstavljamo rezultate narednog pitanja. Ispitanici su trebali odgovoriti da li smatraju da su ljudi postali zarobljenici Cyber kulture. Samo 10,7% se ne slaže sa ovim stavom, dok je 89,3% ispitanika reklo da su ljudi postali zarobljenici Cyber kulture.

Da li Cyber kultura utječe na svakodnevni život ljudi?

392 responses

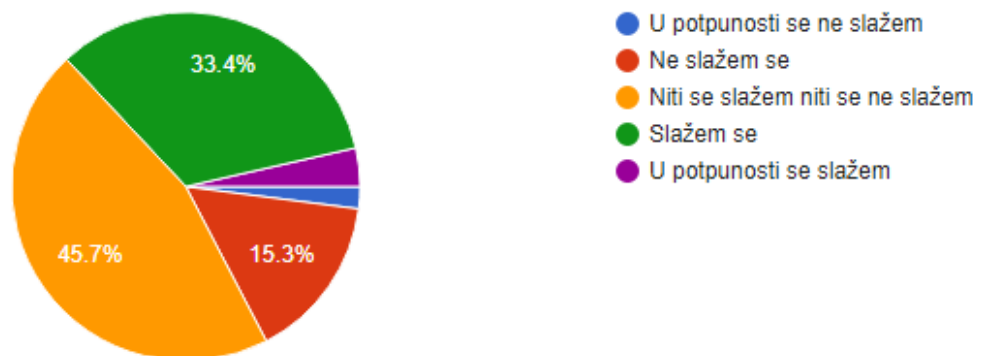

Grafikon 18.

Na grafikonu 18. vidimo procentualne vrijednosti zabilježenih odgovora naših ispitanika. Pitanje je glasilo „Da li Cyber kultura utječe na svakodnevni život ljudi?“. Skoro svi ispitanici, odnosno grupa ljudi od 95,2% su rekli da utječe, dok je mali broj procentualne vrijednosti u iznosu od 4,8 reklo da Cyber kultura ne utječe na svakodnevni život ljudi.

Ljudi lakše pronalaze partnere u virtualnom svijetu.

392 responses

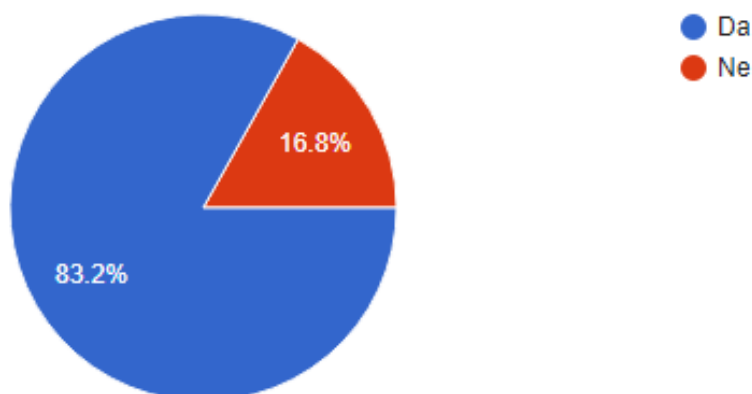

Grafikon 19.

Ovaj grafikon predstavlja predposljednje pitanje anketnog upitnika. Za ovo pitanje ispitanici su imali mogućnost odabira jednog od pet ponuđenih odgovora. Ti odgovori su: a) U potpunosti se ne slažem; b) Ne slažem se; c) Niti se slažem niti se ne slažem; d) Slažem se; e) U potpunosti se slažem. A ono na šta su ispitanici trebali odgovoriti jeste da li ljudi lakše pronalaze partnere u virtualnom svijetu. Iako je to tema sa kojom se svakodnevno susrećemo i dobivamo različite odgovore na isto, naši ispitanici su odgovorili ovako: Niti se slaže niti se ne slaže sa ovom grupa ljudi od 45,7%, Slaže se 33,4%, Ne slaže se 15,3%, dok se U potpunosti slaže ..% i u Potpunosti ne slaže ..%.

Da li poznajete ljude koji su ovisni o društvenim mrežama ili internetu općenito?

392 responses

Grafikon 20.

Posljednji grafikon, koji predstavlja posljednje ali ne manje važno pitanje jeste da li poznajete ljude koji su ovisni o društvenim mrežama ili internetu općenito. Na ovo pitanje za razliku od prethodnog, ispitanici su mogli odgovoriti sa Da ili Ne. Njih 16,8% je reklo Ne, dok je 83,2% obilježilo odgovor Da, što znači da oni poznaju ljude koji su ovisni o društvenim mrežama ili internetu općenito.

12.4. Zaključno razmatranje anketnog ispitivanja

Nakon što smo sproveli anketno ispitivanje, došli smo do zaključaka koji će nam pomoći pri pisanju završnih riječi u radu. Anketa je sprovedena prvenstveno kako bi se glavna i sporedne hipoteze potvrdile ili opovrgnule. Prema rezultatima, u anketi je više učestvovala ženska populacija, a najviše je bilo onih sa 25 do 35 godina. Također, anketu su ipunjavali i mlađi i stariji, i sa različitom vrstom obrazovanja, tako da će u ovom slučaju to još više biti od pomoći, jer smo vidjeli mišljenja ljudi različite dobi i obrazovanja.

Glavna hipoteza je glasila: „Cyber kultura je nova normalnost savremenog društva koja uveliko mijenja čovjekov svakodnevni život.“ Odgovor na ovu hipotezu se nalazi u 18-tom pitanju, gdje je 95,2% ispitanika odgovorilo sa DA, što nam govori da je hipoteza potvrđena, odnosno da Cyber kultura utječe na svakodnevni život ljudi.

Prva sporedna hipoteza je glasila: „Digitalno doba određuje drugačiji način i stilove života“. Na ovu pretpostavku, odgovor možemo dobiti kroz pitanje:

„Da li internet previše kontroliše živote ljudi?“ Na ovo pitanje 92.1% ispitanika je odgovorilo sa DA, što je također potvrdilo i ovu hipotezu.

Druga sporedna hipoteza je glasila: „Ljudi postaju zarobljenici Cyber kulture.“ Ova hipoteza je također potvrđena, jer je 89.3% ispitanika odgovorilo potvrdno na ovu konstataciju.

Sa svim ovim, zaključujemo da je anketno ispitivanje bilo uspješno, i da smo došli do željenog cilja i zaključka, a to je da je Cyber kultura nova normalnost, i da su ljudi htjeli to ili ne postali zarobljenici iste.

13. ZAKLJUČAK

Nakon empirijskog i teorijskog dijela, na red je došao i zaključni dio rada. Na osnovu teorijskog dijela mogli smo zaključiti da je Cyber kultura u potpunosti preovladala ljudima, da je u suštini postala nova normalnost savremenog društva, koja u velikoj mjeri mijenja svakodnevni život ljudi. Kroz teoretski dio mogli smo saznati i utvrditi sve ono o čemu se pričalo i šta se tvrdilo, a tiče se interneta, digitalnog svijeta i Cyber kulture. Ljudi su postali ovisni o internetu, i o svemu što se nalazi na njemu, a najviše su ovisni o društvenim mrežama, pogotovo kada su mladi u pitanju. Mlađe generacije su te koje koriste i isprobavaju nove društvene mreže, koji pristaju na svaki izazov koji internet pruža, što dovodi do ovisnosti, privatnih problema, asocijalnosti, depresije, pa i do samopovrijeđivanja i samoubistva. Kada je riječ o težim posljedicama korištenja interneta, to se veže u većini slučajeva za Cyber nasilje, koje je i pokretač problema kod mladih. Ono što smo zaključili kroz teoretski dio, ali i kroz anketno istraživanje je to da bez obzira koja je dob u pitanju, ljudi koriste društvene mreže, neko koristi više od 2, neki samo jednu, a neki imaju sve, što nam je pokazatelj internetske zaraze 21. vijeka. Što ljudi više koriste internet, više odaju svoju privatnost, gube kontakt sa prijateljima, te svoju komunikaciju sa porodicom svode na minimum, što spada u negativne strane interneta. Ljudi, kao društvena bića, stvorena su da komuniciraju, da se druže, da izlaze, razmjenjuju iskustva jedni sa drugima, i to je funkcionisalo upravo kako treba, sve dok internet ljude nije počeo zasljepljivati raznim sadržajima, aplikacijama, društvenim mrežama, igricama itd. Ljudi su postali zarobljenici Cyber kulture, što je i potvrđeno kroz anketu a i kroz historijski dio. Također, kada govorimo o internetu, on je svima dao mogućnost da iskoriste njegove kvalitete, pa su tako i mediji iskoristili popularnost interneta, da bi na taj način privukli što više ljudi lažnim ili istinitim objavama. Novo (digitalno) doba je u potpunosti promijenio način življenja ljudi, funkcinisanja u društvu, u školi i sl. Kroz teoretski dio saznali smo i za pozitivne i negativne strane interneta, i zaključili da je više loših nego dobrih strana, ali kada je u pitanju obrazovanje, možemo reći da je internet od velike pomoći đacima i studentima, ali isto tako nekad internet može i odmoći zbog pretežno lažnih informacija koje se plasiraju na određenim sajtovima, forumima itd. Uz pomoć interneta, kako smo i zaključili, ekonomija je počela rasti, a sa pojavom nove ekonomije računarska i internetska tehnologija su se počele sve više razmijati. Dakle zaključujemo da je Cyber kultura, ušla u život svakog čovjeka, i da ima veliki utjecaj na svakodnevni život.

14. LITERATURA

Knjige:

1. Bonifejs, S.(2020). Bleferski vodić- Društvene mreže. Laguna. Beograd
2. Gofman, E. (2000). Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu. Geopoetika. Beograd.
3. Nicholas A. Christakis, James H. Fowler. (2010). Povezani : iznenađujuća moć društvenih mreža i kako one utječu na naše živote. Algoritam, Zagreb.
4. Serpel, R. (1976). Uticaj kulture na ponašanje. Nolit. Beograd.
5. Spasić, I. (2004). Sociologija svakodnevnog života. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Beograd.

Članci:

1. Alphr. (2021). How To Create A Boomerang For An Instagram Post Or Story. [internet]. Dostupno na: <https://www.alphr.com/create-boomerang-instagram-post-story/>. Pristupljeno [29.06.2021].
2. Aljazeera Balkans. (2019). Internet stvari - za zdraviji i duži ljudski život. [internet]. Dostupno na: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/internet-stvari-za-zdraviji-i-duzi-ljudski-zivot>. Pristupljeno [21.10.2020].
3. Deulche Welle. (2011). Više od 100 milijuna Europljana ne koristi internet .[internet]. Dostupno na: <https://www.dw.com/bs/vi%C5%A1e-od-100-milijuna-europljana-ne-koristi-internet/a-15611933>. Pristupljeno [21.10.2020].
4. Digital Native. (2020). Why TikTok Is So Groundbreaking. [internet]. Dostupno na: <https://digitalnative.substack.com/p/why-tiktok-is-so-groundbreaking>. Pristupljeno [29.06.2021].
5. Istraži me. (2013). Psihomoljac: „Plitko: Što internet čini Vašem mozgu.“ [internet]. Dostupno na: <https://www.istrzime.com/psihomoljac/psihomoljac-plitko-sto-internet-cini-vasem-mozgu/>. Pristupljeno [20.03.2021].
6. Pew Researh Center, Internet & Technology. (2018). A Majority of Teens Have Experienced Some Form of Cyberbullying. [internet]. Dostupno na:

- <https://www.pewresearch.org/internet/2018/09/27/a-majority-of-teens-have-experienced-some-form-of-cyberbullying/>. Pristupljeno [24.10.2020].
7. Samo obrazovanje. (2018). Zavisnost od interneta: simptomi, uzroci, lečenje. [internet]. Dostupno na: <https://samoobrazovanje.rs/internet-zavisnost/>. Pristupljeno [20.10.2020].
  8. Zavod za javno zdravstvo Dubravačko-Neretvanske Županije. (n.d). [internet]. Dostupno na: <https://www.zzjzdnz.hr/hr/zdravlje/mentalno-zdravlje/1131>. Pristupljeno [21.10.2020].

Internet izvori:

1. Balta, S. (2019). Elektronsko nasilje na društvenim mrežama među djecom i adolescentima. [internet]. Dostupno na: Pristupljeno [26.06.2021]. https://ff.unsa.ba/files/zavDipl/19_20/psi/Svetlana-Balta.pdf.
2. Bajrić, A. (2018). Upotreba interneta u funkciji obavljanja školskih zadataka. [internet]. Dostupno na: http://ff.unsa.ba/files/zavDipl/17_18/ped/Amina-Bajric-PED.pdf. Pristupljeno [20.10.2020].
3. Bartellet, J. (2016). Darknet: Šokantno putovanje kroz digitalno podzemlje. Fokus komunikacije. Zagreb.
4. Bračulj, A. (2015). Rizično seksualno ponašanje adolescenata na području grada Zagreba. [internet]. Dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/775474.Rizicno_seksualno_ponasanje_ZG.pdf. Pristupljeno [12.06.2021].
5. Castells, M. (2000). Uspon umreženog društva. [internet]. Dostupno na: <https://www.scribd.com/doc/198497051/Uspon-umre%C5%BEenog-dru%C5%A1tva-Manuel-Castells>. Pristupljeno [12.11.2020].
6. Čalović, D. (2010). Identitet u vremenu cyber svjetova. [internet]. Dostupno na: <https://www.docdroid.net/qLOz1Gh/02-calovic-pdf>. Pristupljeno [23.10.2020].
7. Čorak, M. (2018). Uloga suvremenih medija kod djece i mladih. [internet]. Dostupno na: <https://repozitorij.hrstud.unizg.hr/islandora/object/hrstud%3A1585/datastream/PDF/view>. Pristupljeno [23.10.2020]

8. Čuturilo, S. (2021). Oglašavanje na Instagramu. [internet]. Dostupno na: <https://repositorij.unipu.hr/islandora/object/unipu%3A2718/datastream/PDF/view>. Pristupljeno [25.6.2021].
9. Delić, Z., Mahmutović, M. (2015). Umrežavanje prošlosti:memorijske kulture novomedijske ekologije. [internet]. Dostupno na: <https://www.docdroid.net/f55seUP/z-delic-i-m-mahmutovic-umrezavanje-proslosti-memorijske-kulture-novomedijske-ekologije-pdf>. Pristupljeno [22.10.2020].
10. Dokman, T; Kuželj, M; Malnar, D.(2018). Društvene mreže u ulozi modernog oružja – percepcija doktoranada. [internet]. Dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/967862.23_Dokman.pdf. Pristupljeno [10.6.2021].
11. Dugi, D. (2020). Fotografaska manipulacija i utjecaj na mase. [internet]. Dostupno na: <https://repositorij.unin.hr/islandora/object/unin:3232/datastream/PDF/view>. Pristupljeno [15.6.2021].
12. Featherstone, M., Burrows, R. (2001). Kiberprostor, kibertijela, Cyberpunk. Kulture tehnološke tjelesnosti. [internet]. Dostupno na: <https://www.docdroid.net/3H6uUkn/prikaz3-kiberprostor-pdf>. Pristupljeno [12.11.2020].
13. Glookar, R. (2018). Impact of digital media on emotional, social and moral development of children. [internet]. Dostupno na: <https://www.docdroid.net/cnDAIsl/2018-101-np-impactofdigitalmediaonthedevelopmentofchildren-pdf>. Pristupljeno [26.10.2020].
14. Golijanin, D., Miljoković, M., Aličković, S., Gavrilović, J., Savković, M., Stamenković, D. (2014). Generacija Z, internet i obrazovanje. [internet]. Dostupno na: <https://www.docdroid.net/5er70Dg/generacijazinternetiobrazovanje-sinteza2014-506-509-pdf>. Pristupljeno [20.10.2020].
15. Hrvatin, A. (2020). Uloga najpopularnijih društvenih mreža i aplikacija za dopisivanje među srednjoškolcima u njihovim ljubavnim vezama. [internet]. Dostupno na: <https://repositorij.hrstud.unizg.hr/islandora/object/hrstud%3A2343/datastream/PDF/view>. Pristupljeno [25.6.2021].
16. Jukić, N.(2020). Utjecaj interneta na svjetsku ekonomiju. [internet]. Dostupno na: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/vus%3A1779/datastream/PDF/view>. Pristupljeno [24.05.2021].

17. Kišić, A. (2019). Onlineidentitet i odnos društvenih mreža kod maldivih. [internet]. Dostupno na:
<https://repozitorij.hrstud.unizg.hr/islandora/object/hrstud%3A2168/datastream/PDF/view>. Pristupljeno [24.10.2020].
18. Klinar, I. (2010). Tko je pouzdaniji izvor medicinskih informacija – liječnik ili internet? [internet]. Dostupno na: <https://www.docdroid.net/tJLcZ0K/14-klinar-pdf>. Pristupljeno [20.06.2021].
19. Krtalić, A. (2014). Pojava društvenih mreža kao novog globalnog komunikacijskog fenomena. [internet]. Dostupno na:
<https://www.docdroid.net/Pgy9k6J/pojavadrutvenihmreakaonovogglobalnogkomunikacijskogfenomena-pdf>. Pristupljeno [29.06.2021].
20. Kušen, D.(2016). Primjena WordPress CMS sustava za izradu i objavu web stranica u decentraliziranoj mreži Zeronet. [internet]. Dostupno na:
<https://repozitorij.unin.hr/islandora/object/unin%3A898/datastream/PDF/view>. Pristupljeno [21.4.2021].
21. Mamić, P. (2011). Društvena mreža facebook. [internet]. Dostupno na:
https://www.fer.unizg.hr/_download/repository/Seminar_-_Dora-Petra_Mamic.pdf. Pristupljeno [15.6.2021].
22. Martinić, A. (2020). Pretraživanje informacija iz područja medicine i filozofije. [internet]. Dostupno na:
<https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/ffzg%3A2827/datastream/PDF/view>. [20.06.2021].
23. Mihaljević, K; Komljenović, J. (2017). Elektroničko seksualno nasilje nad i među djecom mladima. [internet]. Dostupno na:
<https://www.docdroid.net/ds7xwej/sajber-nasilje-pdf#page=3>. Pristupljeno [29.06.2021].
24. Milanović, D. (2017). Procjena vjerodostojnosti sadržaja na web stranicama. [internet]. Dostupno na: <https://www.docdroid.net/XIqOU2x/milanovic-dunja-ffos-2017-zavrs-sveuc-pdf#page=2>. Pristupljeno [10.6.2021].
25. Milardović, A. (2010). Globalno selo Sociologija informacijskog društva i cyber kulture. [internet]. Dostupno na:
https://www.ftd.com.hr/images/A_Milardovic_Globalno_selo.pdf. Pristupljeno [12.11.2020].

26. Nanni, C., Pasqualetti, F. (2005). Novi mediji i digitalna kultura. Izazov u odgoju. [internet]. Dostupno na: <https://www.docdroid.net/Fw7Vtgi/kateheza-2005-3-pasqualetti-nanni-pdf>. Pristupljeno [22.10.2020].
27. Nešić, D. (2017). Domaće i strano kao konstrukti imaginacije u svetu virtuenog komuniciranja. [internet]. Dostupno na: <https://www.docdroid.net/C3wdmG8/d-nesic-domace-i-strano-kao-konstrukti-imaginacije-u-svetu-virtuelnog-komuniciranja-pdf>. Pristupljeno [23.10.2020].
28. Nikodem, K. (2003). Čiji su to svjetovi iza nas? Virtualna stvarnost i ljudski identitet. [internet]. Dostupno na: <https://www.docdroid.net/GuzZXJT/nikodem-pdf>. Pristupljeno [20.10.2020].
29. Nikodem, K. (2009). Kiborzi i »djeca po narudžbi« Prilog sociološkom istraživanju osnova cyber culture. [internet]. Dostupno na: <https://www.docdroid.net/DQicuKH/nikodem-kiborzi-pdf>. Pristupljeno [23.10.2020].
30. Pibernik, J. (2004). Digitalno predstavljanje prostora i vremena u procesima globalizacije. [internet]. Dostupno na: <https://www.docdroid.net/7uGQKai/di6-04-09pibernik-pdf>. Pristupljeno [26.10.2020].
31. Rotim, A. (2017). Društvene mreže i slobodno vrijeme: ovisnost ili stil života? [internet]. Dostupno na: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/fpzg:568/preview>. Pristupljeno [20.5.2021].
32. Schmidt, E., Cohen, J. (2008). Novo digitalno doba. Nove tehnologije mjenjaju ljude, države, ali i kako ćemo živjeti I poslovati. [internet]. Dostupno na: <https://www.docdroid.net/Zt9Hh9T/di128-07prikazi-02-pdf>. Pristupljeno [25.10.2020].
33. Sindik, J., Reicher, K. (2007). Internet kao sredstvo za ostvarivanje »intimnije« komunikaci [internet]. Dostupno na: <https://www.docdroid.net/BIEWbtn/914096medix-slade-silovic-pdf>. Pristupljeno [23.10.2020].
34. Sokić, K; Martinčić, S; Bakić, M. (2019). Uloga ličnosti u organizacijskom ponašanju. [internet]. Dostupno na: <https://www.docdroid.net/6OrlhNS/uloga-licnosti-u-organizacijskom-ponasanju-pdf>.
35. Šilović, S. (2016). Razvoj umjetne inteligencije u zdravstvu i zdravstvo sutrašnjice. [internet]. Dostupno na:

- <https://www.docdroid.net/BIEWbtn/914096medix-slade-silovic-pdf>. Pristupljeno [20.10.2020].
36. Škare, V. (2006). Internet kao novi kanal komunikacije, prodaje i distribucije za segment mladih potrošača. [internet]. Dostupno na: <https://www.docdroid.net/ry54K47/trziste-2006-1-skare-pdf>. Pristupljeno [23.6.2021].
37. Špoljarić, P. (2018). Marketing na društvenim mrežama. [internet]. Dostupno na: <https://repozitorij.unin.hr/islandora/object/unin%3A1803/datastream/PDF/view>. Pristupljeno [22.6.2021].
38. Tandarić, M. (2020). Informacijska tehnologija kao preduvjet nastanka nove - virtualne ekonomije na primjeru malog poduzeća. [internet]. Dostupno na: <https://www.docdroid.net/bHU0WnS/tandarić-nova-ekonomija-pdf#page=2>. Pristupljeno [17.5.2021].
39. Toth, T.(2000). Liječnici i internet. [internet]. Dostupno na: <https://www.docdroid.net/dSSIcYj/18-toth-pdf>. Pristupljeno [16.5.2021].
40. Vajzović, E; Hiberta, M; Turčilo, L; Vučetić, V; Silajdžić, L. (2021). Medijska i informacijska pismenost: dizajn učenja za digitalno doba. [internet]. Dostupno na: https://fpn.unsa.ba/b/wp-content/uploads/2021/04/MEDIJSKA-I-INFORMACIJSKA-PISMENOST-DIZAJN-UCENJA-ZA-DIGITALNO-DOBA_e-izdanje-1.pdf. Pristupljeno [15.5.2021].
41. Velki, T., Šolić, K. (2019). Izazovi digitalnog svijeta. [internet]. Dostupno na: <https://www.docdroid.net/ATPM86n/izazovidigitalnogsvijetazaweb-pdf>. Pristupljeno [22.10.2020].
42. Vlček, M. (2016). [internet]. Dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/824409.FINAL_Monika_Vlek_Diplomski_rad_Ovisnost_o_raunalu_2.6.2016.pdf. Pristupljeno [25.05.2021].
43. Zgrabljic, N. (2011). Digitalno doba-Masovni mediji i digitalna kultura [internet]. Dostupno na: <https://www.docdroid.net/NhOC9UV/medijska-istra-ivanja-recenzije-prikazi-1-p-df-2-pdf>. Pristupljeno [26.10.2020].
44. Zelembroz, T. (2018). Uloga medija u odgoju i obrazovanju. [internet]. Dostupno na: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffos:3978/preview>. Pristupljeno [23.10.2020].

15. POPIS SKRAĆENICA

ARPANET- Advanced Research Projects Agency Network (Mreža agencije na napredne istraživačke projekte)

UCLA- University of California, Los Angeles (Univerzitet u Kaliforniji)

TCP- The Transmission Control Protocol (Protokol o kontroli prijenosa)

USB- Universal Serial Bus (Univerzalna serijska sabirnica)

CD- Compact disk (Kompaktna ploča)

16. POPIS SLIKA I GRAFIKONA

Slika 1. Primjer virtuelnog panoramskog pregleda Nacionalne Galerije u Londonu, jedne od najpoznatijih galerija.....	55
Slika 2. Primjer McDonalds hrane za potrebe reklame, i u realnom stanju.....	56
Slika 3. Primjer izražavanja emocija na Facebook statusima pomoću emotikona.....	59
Slika 4. Instagram opcije za uređivanje fotografija.....	61
Slika 5. TikTok opcije na početnoj stranici.....	64
<u>Grafikon 1.</u>	69
<u>Grafikon 2.</u>	69
<u>Grafikon 3.</u>	70
<u>Grafikon 4.</u>	71
<u>Grafikon 5.</u>	71
<u>Grafikon 6.</u>	72
<u>Grafikon 7.</u>	73
<u>Grafikon 8.</u>	74
<u>Grafikon 9.</u>	75
<u>Grafikon 10.</u>	76
<u>Grafikon 11.</u>	76
<u>Grafikon 12.</u>	77
<u>Grafikon 13.</u>	79
<u>Grafikon 14.</u>	80
<u>Grafikon 15.</u>	81
<u>Grafikon 16.</u>	81
<u>Grafikon 17.</u>	82
<u>Grafikon 18.</u>	82
<u>Grafikon 19.</u>	83
<u>Grafikon 20.</u>	84

17. Prilozi

17.1. Anketa:

1. Spol?

- Muško
- Žensko

2. Dob?

- 15-25
- 25-35
- 35-45
- 45 i više

3. Obrazovanje?

- Osnovna škola
- Srednja škola
- Visoka/viša škola
- Magistar
- Doktor nauka

4. Da li ste zaposleni ?

- Da
- Ne

5. Da li studirate?

- Da
- Ne

6. Koliko vremena provodite na internetu?

- 1-2 sata dnevno
- 3-4 sata dnevno
- 4 i više sati

7. Smatrate li da internet utječe na ponašanje mladih?

- Da
- Ne

8. Zbog čega se ljudi odlučuju na komunikaciju putem interneta?

- Zbog manjka samopouzdanja
  - Zbog odbijanja od strane vršnjaka
  - Ljudi se osjećaju slobodnije kad ne razgovaraju licem u lice
  - Bolje izražavaju svoje mišljenje
  - Sve navedeno
  - Ostalo
-

9. Smatram da ljudi previše mjenjaju svoj identitet kada komuniciraju putem interneta?

- U potpunosti se ne slažem
- Ne slažem se
- Niti se slažem niti se ne slažem
- Slažem se
- U potpunosti se slažem

10. Da li internet previše kontroliše živote ljudi?

- Da
- Ne

11. Da li internet ima više prednosti ili mana?

- Više ima prednosti
- Više ima mana
- Oboje podjednako

12. Da li je internet ovisnost?

- Da
- Ne
- Još nije dokazano

13. Koje su trenutno najpopularnije društvene mreže?

---

14. Koje društvene mreže koristite?

- Facebook
  - Instagram
  - Viber
  - Tik Tok
  - WhatsApp
  - Sve navedeno
  - Ostalo
-

15. Koja generacija je najviše pristutna na društvenim mrežama?

- Mlađa generacija (do 30 godina)
- Starija generacija (od 40 i više godina)
- Oboje podjednako

16. Da li se ljudi bolje osjećaju u virtualnom svijetu u odnosu na fizički svijet?

- Da
- Ne

17. Smatrate li da su ljudi postali zarobljenici Cyber kulture?

- Da
- Ne

18. Da li Cyber kultura utječe na svakodnevni život?

- Da
- Ne

19. Ljudi lakše pronalaze partnere u virtualnom svijetu.

- U potpunosti se ne slažem
- Ne slažem se
- Niti se slažem niti se ne slažem
- Slažem se
- U potpunosti se slažem

20. Da li poznajete ljude koji su ovisni o društvenim mrežama ili internetu općenito?

- Da
- Ne

Posveta

Svoj završni rad pod nazivom „Utjecaj Cyber kulture na svakodnevni život“ posvećujem svom ocu Senadu, majci Elmiri, bratu Dini, tetki Zrinki i svom partneru Harisu. Za sve što sam postigla do sada dužna sam vama. Hvala vam za svu ljubav i podršku koju ste mi pružili u mom studiranju, i što ste vjerovali u mene, kada i sama nisam. Bez vas, ni moj uspjeh ne bi bio moguć. Moj uspjeh je i vaš !

FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA

Obrazac AR

UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
IZJAVA o autentičnosti radova

Stranica 1 od 1

Naziv odsjeka i/ili katedre: Sociologija
Predmet: Izjava o autentičnosti rada

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Adna Jozić
Naslov rada: Utjecaj Cyber kulture u svakodnevnom životu
Vrsta rada: Završni magistarski rad
Broj stranica: _____

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis

_____

_____